RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 172.

RAZREDI HISTORIČKO-FILOLOGICKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI.

69.

U ZAGREBU 1908.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(GJURO TRPINAC.)

Dionička tiskara u Zagrebu.

Sadržaj.

	Strana
Hrvatske preradbe Grigelyevih „Institutiones Grammaticae“. Od Vladoja Dukata	1—100
Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku. Od dra. Augusta Musića. (Svršit će se)	101—219
Rodu o jeziku. Od Ivana viteza Trnskoga . . .	220—240

Hrvatske preradbe Grigelyevih „Institutiones Grammaticae".

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siječnja 1906.

Napisao Vladoje Dukat.

O autoru djela „*Institutiones Grammaticae*", Josipu Grigelyu, nalazimo u zborniku „Magyar Irók élete és munkái" od Josipa Szinnyeija (III. sv., Budapest 1894.) ove biografske podatke: Josip (József) Grigely, doktor filozofije, rodio se u Hámoru u spiškoj (Szepes) županiji 26. veljače 1760. od oca Ivana (János) i matere Katarine (Katalin) rođene Paschay. Škole je svršio u Budimu. 1. studenoga 1777. stupi u Privigyu (Privigye) u red pijaristâ, pa izuči filozofiju u Kecskemétu i Budimu; godine 1790. istupi iz reda i postade gimnazijski profesor. Umr'o je 31. svibnja 1818. U vrijeme, kad je pisao naprijed kazano djelo, bijaše, kako sam veli, „in Regio Archi-Gymnasio Budensi II. Humanitatis Professor publ. ord. et Senior" (= prodirektor). Književni mu je rad vrlo obilat: pored pjesama navodi pomenuta Szinnyeijeva knjiga 16 drugijeh djela njegova pera. Koliko se živo zanimao obukom u latinskom jeziku, dokazuje i to, što je osim naprijed kazanijeh „Institutiones Grammaticae" izdao još i „*Institutiones Poeticae*", „*Institutiones Oratoriae*", pa knjigu o pravopisu latinskom (*Orthographia linguae latinae*).

Djelo „Institutiones Grammaticae" opseže četiri sveske. Potpuni mu natpis glasi: „*Institutiones Grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum*". Djelo je, kako čitamo u pomenutom „Magyar Irók", izišlo godine 1809.; predgovori pojedinijeh svezaka ovako su datirani: prve sveske: 1. listopada 1807., druge: 5. studenoga 1807., treće: 5. studenoga 1808., četvrte: 1. kolovoza 1809. Za kojijem se nače-

lima autor povodio pišući ovaj udžbenik za latinske škole, pokazuje predgovor prve sveske: Ova je gramatika, veli on otprilike, izrađena najviše prema načelima Emanuela Alvareza[1]. Učeni je Isusovac tijem svojijem udžbenikom stvorio „opus quoddam excellens atque opinione omnium doctorum absolutissimum", no kolikogod to djelo za učitelja bilo korisno, ipak, po mnijenju autorovu, za učenika nije zgodno, jer je „et mole grandius et rebus ipsis, de quibus agebat, multis in locis subtilis, quam ut a discipulis facile et parari, et gestari, et tractari, ac intelligi posse videretur"[2]. Pri tome valja držati na umu, da je Alvarez u prvom redu pisao za „Luzitance"[3]; kasnije su doduše učeni muževi prerađivali njegovu gramatiku prema potrebama drugijeh naroda — prvi Horatius Turselinus (Tursellinus, Torsellini), koji ju je priudesio za Talijance, a njegovo je djelo bilo ugledom za druge slične preradbe[4] — no ovako je knjiga s vremenom dobila sasvijem nov oblik, a i mnoge su se pogrješke u nju uvukle. Stoga se autor, izrađujući svoju gramatiku, najviše trudio oko toga:

1) ut Regulae Alvarianae ad fidem meliorum exemplarium exigerentur et ea, quae de octo partibus Orationis hinc inde sparsa erant, in unum collecta suo loco comparerent;

2) ut iuxta Sciographiam (= nacrt) in novissime inducto Systemate literario praescriptam Scholis Grammaticis, in quadriennium in posterum divisis, singula accommodarentur[5];

[1] De institutione grammatica libri tres. Prvi put štampano g. 1572. Isp. Sommervogel, Bibliothèque de la compagnie de Jésus s. v.

[2] Alvarezova gramatika bijaše od svoga prvoga izdanja ovamo općeni udžbenik za latinski jezik u jezuitskijem gimnazijama. Do potkraj XVIII. vijeka gospodovaše ona gotovo nespriječeno i u našijem latinskijem školama, napose u školama hrvatskoga provincijala. Istom kad su se jezuitske gimnazije u austrijskim zemljama u XVIII. vijeku počele ukidati, nestajaše pomalo i Alvarezove gramatike iz latinskijeh škola.

[3] Alvarez se rodio u mjestu Ribeira Brava na ostrvu Madeiri.

[4] Prvo izdanje te prerađene gramatike (Emmanuelis Alvari . . . . de Institutione Grammatica libri tres: ad commodiorem rationem clarioremque revocati) izađe 1588. (Romae, apud Franciscum Zanettum). Isp. Sommervogel (p. d.) s. v.

[5] Autor pomišlja na novu „Ratio educationis publicae totiusque rei literariae", koja je izrađena prema prijedlozima bečkoga revizionog povjerenstva (1795.) te g. 1806. zavedena u zemljama krune sv. Stjepana. Prema toj „ratio" dijelila se gimnazija u 6 razreda; niža četiri zvahu se „gramatikalni razredi" (ili svaki napose: parva, principia,

3) ut adhibitis e praestantissimis tam veteribus, quam recentioribus, qualis inprimis Schellerus[1], et Broederus[2] sunt, Grammaticis adminiculis reviderentur omnia: errores, si qui fortasse in hactenus usitatas Grammaticas quoquo demum modo irrepsissent, auctoritate classicorum auctorum corrigerentur, atque defectus, cum dies diem perpetuo doceat, supplerentur . . . . . .

Grigelyeva je gramatika ovako udešena: prva sveska, koja sadržava potpunu gramatiku za početnike, podijeljena je u četiri dijela („Sectio"): I. De Orthoepia II. De Orthographia III. De Etymologia IV. De Syntaxi. Najopsežniji je dio „De Etymologia"; tu se u osam odjeljaka („Caput") raspravlja: 1. De Nomine 2. De Pronomine 3. De Verbo 4. De Participio 5. De Praepositione 6. De Adverbio 7. De Interiectione i 8. De Coniunctione.

Prva i druga „Sectio" jesu dakako kud i kamo kraće od treće; četvrta „Sectio" sadržava nekoliko sintaktičnijeh pravila i naredbi („Quattuordecim praecepta"), koliko je baš početniku najpotrebnije da znade. Cijeloj je svesci dodana čitanka (Lectiones Latinae), koja opseže nekoliko izabranijeh Esopovijeh basana, zbornik moralnijeh rečenica („e praestantissimis veterum auctorum libris collectae") i svakidašnjijeh razgovora („dialogi familiares"), najzad neku vrstu rječnika (Syllabus Primitivorum I. Ordinis).

Druga sveska gramatike ima istu razdiobu kao prva, no s tom razlikom, da su pojedini dijelovi naširoko obrađeni, pri čemu se (na pr. kod imenicâ i glagolâ) osobiti obzir uzima na nepravilne gramatičke pojave ili t. zv. izuzetke. I sintaktički je dio opsež-

grammatica, syntaxis), viša dva „humaniora" (poësis, rhetorica). Latinski se jezik u gramatikalnijem razredima obučavao po 54 sata nedjeljno. — Isp. o tome: Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb 1896. Str. 231. — Cuvaj, Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije. Zagreb 1907. Str. 637. d.; 705. — Potpuna je „ratio" razložena u knjizi: Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Budae, Typis et Sumtibus Regiae Univers. Hungaricae. 1806. Potkraj knjige ima „Ordo Studiorum Pro Scholis Grammaticis Latinis" (razređenje sati za niže razrede gimnazije: Tab. V. i VI.) i „O. S. Pro Scholis Literarum Humaniorum" (za V. i VI. razred; Tab. VII.).

[1] Immanuel Johann Gerhard Scheller (1735—1803), znamenit filolog XVIII. vijeka i autor nekolikih latinskih udžbenika. Isp.: Allgem. deutsche Biographie s. v.

[2] Christian Gottlieb Broeder (1745—1819), autor latinskijeh udžbenika, koji su u svoje vrijeme bili vrlo cijenjeni. Isp.: Allgem. deutsche Biographie s. v.

nije obrađen. Dodana je opet čitanka (Selecta Latini Sermonis Exemplaria) s ovijem sadržajem: Joannis Stobaei sententiae, Apophthegmata seu dicta memorabilia, Adagia, Colloquia familiaria, Selectae fabulae Phaedri, Excerpta ex Severo Sulpicio.

Treća sveska ima kratak pregled gramatike, a onda obrađuje sintaksu: „De Syntaxi seu de octo partium orationis constructione". Razdioba je ova:

I. De Syntaxi Intransitiva seu Concordantiae;

II. De Syntaxi Transitiva seu Regiminis.

Četvrta najzad sveska raspravlja o stilistici i metrici; dijelovi su joj ovi:

I. De Syntaxi Ornata;

II. De Formandis Periodis, scribendis epistolis, narrationibus, dialogis;

III. De Elementis artis poeticae.

Ova je četvrta sveska „prodromi instar ad Institutiones Oratorias et Poëticas", koje je, kako smo pomenuli, također Grigely izradio[1].

Grigelyeva je gramatika pisana latinski, a slogom okretnijem i kićenijem, no tu i tamo — na pr. uz paradigme u deklinacijama i konjugacijama — dodavao je autor prijevod ili tumačenje „sermone vernaculo"[2], i to redovno u tri jezika: madžarski, njemački i slovački, a gdjegdje (obilatije u prvoj i drugoj svesci) još i hrvatski, i to napose kajkavski, napose štokavski ikavskoga izgovora[3]. Prema tome mogla se knjiga upotrebljavati u svoj Ugarskoj izuzevši one krajeve, gdje žive Rumunji, a zacijelo se i morala upotrebljavati, jer je, na pr., u Hrvatskoj (kako to pominju sami

[1] „Ratio educationis" bijaše odredila, da za I. i II. razred gimnazije ima služiti „Aluari Principia Linguae Latinae recognita, et emendata, rectumque in ordinem redacta; seu Institutionum Grammaticarum Liber primus" (Rat. Educ. str. 59.); za III. razred „Inst. Gramm. Lib. secundus de Syntaxi, seu constructione octo partium Orationis" (str. 60.); za IV. razred „Syntaxis ornata, et Grammaticae Latinae Lib. tertius de dimensione Syllabarum" (str. 61.). Grigely je prvu svesku Alvarezove gramatike preradio u dvije knjige, tako da sada i I. i II. razred gimnazije imadu svoj posebni latinski udžbenik.

[2] I to je učinjeno prema odredbi „rat. educ.", koja je naredila, da bude „(Liber) Lectionis Latinae vario typorum, seu literarum genere distinctum, et cum aliis Regni Hungariae, vel Croatiae, Sclauoniaeque idiomatis compactum" (Rat. Educ. str. 26.).

[3] Ovaj štokavski dio dašto nije određen za učenike Srbe, već u prvom redu valjada za katoličke Bunjevce ili Šokce, a onda i za Slavonce. Zato i jesu štokavske riječi pisane latinskijem slovima.

prerađivači) bila propisana kao školski udžbenik. Ali sa svijem tim, što se Grigely osvrtao i na maternji jezik hrvatskijeh učenika, ipak se u našijem krajevima naskoro osjećala potreba, da se mjesto Grigelyeve gramatike, ili dajbudi pored nje, uvede u škole gramatika, koja će učenicima, a osobito učenicima nižih razreda, tumačiti pravila latinskoga jezika uopće njihovijem vlastitijem maternjijem govorom. Već desetak godina izakako su prvi put štampane Grigelyeve „Institutiones", zaredile su u nas preradbe toga općenoga udžbenika, čas kraće čas opsežnije, prema potrebama pojedinijeh zavoda, a to se prerađivanje nastavljalo sve do pedesetih godina prošloga vijeka, dok nijesu Thunovom reorganizacijom i naše gimnazije dobile novu osnovu. Budući pak da je u krajevima, koji su potpadali pod krunu sv. Stjepana, Grigelyeva gramatika — uza sve to, što je bilo domaćijeh preradbi — i dalje ostajala propisana školska knjiga, prerađivali su se u nas obično samo pojedini dijelovi onoga udžbenika, i to redovno oni, koji su određeni za najmlađe početnike; u drugijem krajevima, kuda nije sezala vlast ugarskoga namjesničkog vijeća (na pr. u Bosni i Hercegovini), istisnule su sistematske preradbe Grigelyeva djela posve sam original. Te su se preradbe održale u životu još desetak godina duže negoli preradbe u Hrvatskoj.

U ovoj ću raspravi ogledati deset preradbi Grigelyeve gramatike, koje potječu od osam hrvatskijeh prerađivača[1]. Među njima vodi kolo bosanski Franjevac *Stjepan Marianović*, uz kojega pristaju njegovi zemljaci *Ambroz Matić*, *Filip Kunić* i Hercegovac *Anđeo Kraljević;* posebnu grupu sačinjavaju prerađivači iz hrvatskoga provincijala, a to su: Varaždinci *Antun Rožić* i *Henrik Hergović*, zatijem *Antun Mažuranić* i jedan nepoznati autor. Prema dijalektu, kojijem su preradbe napisane, možemo ih podijeliti na kajkavsku i štokavsku skupinu: dvije su preradbe pisane kajkavski, sedam štokavski (i to dvije zapadnijem, pet južnijem izgovorom[2]); jedna je pisana latinski s ikavsko-štokavskijem bilješkama. Po mjestu štampe dijele se preradbe ovako: jedna je štampana u Spljetu, dvije u Varaždinu, dvije u Zagrebu, jedna u Budimu, jedna u Osijeku, jedna u Mlecima, a jedna najzad u Rimu. Najstarija preradba štampana je god. 1820. (u Budimu), najmlađa

[1] Više ih nijesam mogao naći, a valjada ih više nije ni bilo.

[2] Zapravo je tekst Matićeve knjižice pola ikavski pola ijekavski.

1863. (u Rimu); ostale su izišle u ovijem godinama[1]: 1821., 1822., 1823., 1832., 1839., 1840., 1851., 1857.

Zajednički okvir, koji okuplja sve te preradbe u jednu cjelinu, jest zajedničko vrelo, iz kojega su sve potekle, no povrh toga dadu se one još napose svrstati u posebne grupe prema tome, u kakvom su odnošaju jedna prema drugoj. Obaška stoje one, koje su proizišle izravno iz Grigelyeva djela, a to su: dvije preradbe Marianovićeve i dvije preradbe Rožićeve. Uz Marianovića se prislanjaju Matićeva i Kunićeva preradba, jer se obje pored Grigelya još služe i jednom preradbom Marianovićevom; malo dalje stoji, ali još pripada u istu grupu, preradba Kraljevićeva, koji je Grigelya valjada jedva i poznavao, ali se zato u prvom dijelu svoje knjige obilato poslužio Marianovićem, a štošta je uzeo i iz Kunića. Drugu grupu čine Rožićeve preradbe s preradbama Mažuranića i Hergovića; Mažuranić se naime pored samoga originala služi još i trudom Rožićevim, a Hergović, uzato što mu je ugledom Rožić, ponajviše ispisuje Mažuranića. U istu grupu pripada i nepoznati autor, koji se uvelike služi Mažuranićem, a pomanje i samijem Grigelyem. Mažuranićeva gramatika udružuje obje grupe, jer je Kunić crpao jednako iz njega kao i iz Marianovića.

Grafički bi se dakle odnošaj između pojedinijeh prerađivača i njihova originala dao prikazati ovako:

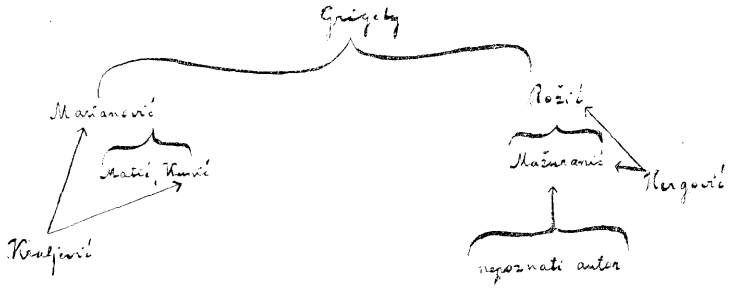

[1] Osvrćem se samo na godine prvoga izdanja.

Pomenuti još treba, da su pojedini prerađivači tamo amo upotrebljavali i druge gramatike[1]; za Kraljevića treba napose istaći, da on — osim u prvom dijelu knjige, gdje se služi Marianovićem — uzima sve ostalo iz jedne preradbe Alvarezove gramatike, koja je različita od preradbe Grigelyeve. Prema tome će se o njegovoj gramatici govoriti izbliže samo toliko, koliko ona ide u okvir ove rasprave kao izdanak Grigelyeva udžbenika.

* * *

Na prvo sam mjesto postavio Marianovićevu gramatiku, jer ona unekoliko nadovezuje na starije gramatike iz Bosne i Primorja, a k tome je prva znatnija i zaokružena preradba Grigelyeve gramatike.

Marianovićeva[2] je gramatika štampana g. 1822. Potpuni joj natpis glasi:

INSTITUTIONES | GRAMMATICAE LATINAE | IDIOMATE ILLYRICO | PROPOSITAE | AC | AD USUM JUVENTUTIS PROVINCIAE | *BOSNAE ARGENTINAE* | COMPILATAE | STUDIO ET OPERA | P. STEPHANI MARIANOVICH | EJUSDEM PROVINCIAE ALUMNI. | PRO CLASSE PRIMA. | U SPLITU 1822. |

U Setamparii Ivana Demarchi. | S' Dopuschegnem Vladagna. |

Knjiga ima oblik 8^0, a str. XXV + 277. Ispod riječi „Pro Classe Prima“ ima sličica: anđelak sjedeći na oblacima desnicom drži krug (priliku suncopasa), ljevicom vrvcu, na kojoj je napisano: Senza di noi cosa sarebbe il mondo. Na stražnjoj strani natpisnoga lista čitamo motto: Nihil ex Grammatica nocuerit, nisi quod super-

[1] Na pr. Mažuranić Billrotha, Kunić Vebera, Matić Mikloušića.

[2] Biografijske podatke o Marianoviću ima djelo: O. J. Matković, Bibliografia Bosanskih Franjevaca. Tiskane knjige. U Sarajevu 1896. — Godinu smrti ne pominje Matković, no u „Slovníku Naučnom“ (s. v.) čitamo, da je umr'o god. 1847. Pored djelâ, što ih Matković navodi kao književni rad Marianovićev, pominje „Slovník Naučný“ još i ovo: „Také napsal kroniku své doby a lat. spisek Origo Vicariae Bosnae (Spalati 1823.)“. Imenjak je našem gramatiku brodski pjesnik iz ilirskoga vremena Stjepan Marianović (Marjanović; 1802.—1860.).

vacaneum est. Quint.[1] „Praefatio“ opseže str. III—X., pisana je latinski, no stilom ponešto naduvenijem i bombastičnijem, koji se dosta razlikuje od elegantnog stila Grigelyeva. Glavne su misli prefacije ove:

Autor veli, da mu se doduše čini znak „summae temeritatis“ kao mladiću zaći među Feste i „Ausconije“ (sic) — prema onoj: *Quid anser strepit inter olores* — ali da se ipak odvažio na taj korak, jer ga je nagnala ljubav prema mladeži, „quam in gremio nostro sobolem Seraphici Instituti futuram educamus“, i želja, da njenoj koristi i on štogod pridonese. Ova ga je želja osobito živo zaokupila, otkad je, učeći u Budimu („in Apostolico-Hungarici Regni Athenaeis“), vidio, kako lako tamo mladež uči latinski, dok u Bosni učitelji i poslije pet godina muke malo uspjeha postižu — nešto zato, što bosanski učitelji imaju i drugijeh poslova i briga, a nešto, što nemaju valjanijeh knjiga[2]. Tome nedostatku da su poglavari kušali doskočiti tako, da su učitelje rješavali drugijeh poslova pa za manastirske škole naručivali Grigelyeve „Inst. Gramm.“, ali Grigely nije zgodan za mladež, jer piše suviše naširoko i potanko (fusiore subtilioreque..... calamo), pa onda jer „scribens nominum et verborum interpretationes suae patriae hominibus adcommodarit; ex eoque pluralitate deinceps adjectarum vernacularum, praeterquam quod molem partium auxerit, speciem quamdam confusionis quoque attulisse videatur“. Osim toga su „Inst. Gramm.“ priudešene „ad tenorem Sciographiae in Systemate literario per Hungariam praescriptae“ i prema tome podijeljene u četiri sveske; počem biva, da Grigely često iste stvari ponavlja te jedamput nakratko, drugi put obilato o njima raspravlja, što je po autorovu mnijenju sve zališno. A kud ćeš u Bosnu dobavljati „tanta

[1] I, 7, 34. Ova se rečenica Kvintilijanova rado uzimala za motto u gramatikama.

[2] Istu otprilike argumentaciju nalazimo u predgovoru Šitovićeve (Lovro Ljubuški) „Grammatica Latino-Illyrica“ (. . . . . A Patre F. Laurentio de Gliubuschi. Venetiis 1713[1], 1742[2], 1781[3]; citiram djelo „Š.“ i to po trećem izdanju, koje je sasvijem jednako drugomu; prvo izdanje nijesam imao u rukama) [str. III.]: „Jurje tebi [štiocu] oçito, da mnozi Narodi, tò jeſt, Franczezi, Spagnoli, Italianczi, Nimczi [,] Ungari &c. laſegne nauçe Grammatiku, nego mi Harvati. Jer? jerbo oni ſtampaju [sic] Grammatike ù ſvoje vlaſtite jezike iſtomaçene, i tako nje [= nije] gnimi muka nauçit Regule Grammatiçke, kako nami, jerbo mi neimamo Grammatikah ù naſe jezik iſtomaçenih. I Premda jeſſu kojgodi Nauçitegli Grammatike iſtomaçili Declinatione, Imenah, i Conjugatione Verabah harvaski; niſctanemagne niſſu (ſeto ja mogu znat daſſam vidio) ſvih Regulah zadoſta izrekli, ni obratili.“

volumina“, pa uz toliki trošak (oko „10 piastras“)? Stoga je autor, da zemljake svoje oprosti sviju neprilika, preduzeo „Has paululum ab illis distinctas Institutiones de annutu et applausu Superiorum . . . . . idiomate Illyrico concinnandas [sumsi]“. Uzorom mu bijaše najviše Grigely („facem mihi potissimum laudatus Grigely praeferebat“), ali on je dvije njegove knjige složio u jednu i drugo mnogo štošta promijenio pa cijelu građu znatno stegnuo. Pošto je taj posao srećno svršio, on samo još želi, da bi mu milost Božja (Superum clementia) udijelila toliko života, da bi mogao još izdati i nastavke ovoga djela („ut spe non excidens de successu hujus partis reliquum quoque eadem manu, et mente usque ad Poësim perficere lucique publicae dare possim“)[1]. Za kritiku se ne boji; on se tješi poslovicom: „Nie majstorie skuditi, vech lipshe, i bolje naçiniti.“ Završetak je prefacije:

„Quo ad [sic] demum Orthographiam Illyricam, is mihi litem moveat, qui necdum hac eruditorum calamo stabilita, suam omnibus arridere probarit. Quam vero ipse adhibuerim, en ex mox adjecta Epistola perspicere poteris, quam tum honoris causa, quo ducor erga virum litterarum amantem, tum ne in legendo cespites, lubens, gratusque heic appono“[2].

Pismo uvaženoga prijatelja opseže str. XI.—XVII. Kao natpis štampano je ovijeh 7 slova:

K. A. S. S. M. Z. X.[3]

Sadržaj mu teče otprilike ovako:

„Xelechi Ti,“ otpočinje uvaženi prijatelj, „jednu liepu, koristnu, i potrebitu za nashu mlagjariu Gramaticu na svitlost dati, pitashme,

[1] Isto obećanje ponavlja autor na str. 1. uz riječi „Syntaxis“ i „Prosodia“ ispod retka: „De his duabus tractabitur sequentibus annis“, no izvršio je samo jedan dio toga svoga obećanja izdavši god. 1823. sintaksu.

[2] Potpis je: Scribebam Suttiskae die 1. Martii 1821. Auctor.

[3] Nema sumnje, da se u ono pet posljednjijeh slova kriju riječi: „svome Stipanu Marianovichu zdravlje želi (xeli)“, a prva dva da su početna slova u imenu uvaženoga prijatelja. No tome se imenu nijesam mogao dosjetiti; možda je Kujundžić (Kujuncxich) Andrija, koji je, po svemu što znamo, bio „vir litterarum amans“. U pismu, što ga Ig. Al. Brlić 20. studenoga 1834. piše knjižaru Franju Suppanu, čitamo među ostalijem i ovo: „Geschickte vielleicht sehr wichtige Mitarbeiter an der Danica könnte d. H. Redakteur in Bosnien an P. Andreas Kujuncxich Gvardian in Kreshevo, an P. Stephan Marjanovich Consultor provinciae in Sutiska, an P. Andreas und P. Joannes Barukcxich etc. etc. finden“ (Šurmin, Sitni prilozi za hrv. prep. [Nast. Vjesn. XI, 406]).

kakobise imo u pisanju Nashkiè rieçi, i slaganju slovà vladati? Koja stvar, premdabi i drugoga çovika, i drugo (: dulje :) vrime iziskivala, nishtanemanje Tvoje *Priateljstvo silluje mene, da, kolikosam moguch,* otienju Tvomu zadovoljim.“

Mi se, nastavlja prijatelj, služimo latinskijem slovima, malo preinačenima, da bi pristajala iliričkom izgovoru, ali nevolja je, što svak drukčije piše. „A to ne zaradi drugog uzroka, nego shto nikakvie svärū toga *Uprava* neçuvshi u mlada doba kanoti xitke shivçice obiklise po svakom vitru prighibati“ — a time „naš jezik“ postaje „nemio i märzak“[1]. Stoga dakle, da „ovu smetnju Babilonsku“ makne, sastavit će mu pravila „od Lipopisanja“ — i to „sve Pisaoce Iliriçke naslidujuchi, nego po naçin pçelicu iz svakoga czvieta slatki med, i dragoçinjeni vosak izvaditi nastojachu trojù[2] i otrov odbacivshi“. Ako mu tkogod bude prigovarao, bit će mu drago slušati njegove razloge i na njih odgovoriti.

Sada pisac prelazi na stvar i razlaže autoru knjige natanko, kako će najbolje da udesi svoj pravopis. Iz ove njegove raspravice vadim nasumce ova dva primjera na ogled:

1. Pred r (samoglasno) neka se piše ä. „Prikosavski Pisaoci pishu per E, alli nemetnuvshi nikakva zlamenja, svakche shtiti kanoti çisto E, n. p. Servia.“ Ni prosto a (na pr.: sarce) ne valja. „Niti valja ona obchenska Uprava Relkovicha[3], koi veli, da kolikogod puta E, pritiçe R sa slidechim koim *consonantom*, imase po naçin prie reçeni izgovoriti, shto svidoçi rieç *Servia*, kako takoger ni A, nevalja, bu-

[1] Josip Gjurin [Giurin], jedan od prethodnika Marianovićevih („Slovkigna | Slavnoj Slovinskoj | Mladosti Diaçkim, Illiriçkim, | I Talianskim Izgovorom | Napravglena . . . . . U Mleczi Na MDCCXCIII.“; citiram djelo „G.“ i pominjem, da Zlatović [u knjizi „Franovci države presvet. odkupitelja i t. d.“ Zagreb 1888.] autora ove knjige zove „Gjurinić“), kojemu pitanje pravopisa također zadaje brigâ, navodi drugi razlog: „Zatim pak moj Millogliubni sctioçe znaj, da ù izgovoru pisçuchi Diaçki slovi neslagajuse jednokupno Illiriçki pisaoczi, i nechiese sloxiti doçim nebudu pisati svoimi vlastitim slovi . . . . .“

[2] Ivekovič-Brozov rječnik ima: troha = mrva.

[3] Matija Antun Reljković (u djelu: Nova Slavonska, I Nimacska Grammatika; Zagreb 1767., str. 11.): „Kollikògod pûtàh *vocalis* e. pretecsé neglaſovitò slovo. r. s' drugim koim neglaſovitim slovom, kakono rb. rc. rd. rg. rh. rk. rl. rm. rn. rp. rs. rt. rv. rx. rz &c. pakse na niki náclín odgrizè, da niti viſokoga, niti niskoga glàſa imà, negoſe onà dvà *conſonanta* potrèsavshi jezikom, kako da nebi e ni bio medju njima, izreknù . . . . . .“ (Reljkovićevu gramatiku citiram „R.“)

duchi da ova rieç Marva, neznam brez zlamenja illi zlamenuje Märva-Mica, illi Márva-Pecus, etc:“

2. Glas č neka se piše „Ç“. — „Gdikoi pishu *Ocsi*-oculi, a gdikoi *oci*. Alli ni jedni dobro. Ne pärvi, dase nebi shtilo *oksi;* ne drughi: jerbo po gori spomenutoj Upravi *Oci* zlamenuje *Patres;* a ako ono C) na naçin Talianski samo izgovaraju, onda neizgovaraju vishe, nego ono nashe ch): *Ochi.* A ako to nije pokvariti rieç, da shtoje?“ I stari naši služili su se onijem ç „(uti patet ex ult. Columna Lam. Aur. Vind. a Katançio in sua Philol. cit. p. 85 Ch:[1])“.

[1] Matija Petar Katančić u „Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum (Zagreb 1795)“, str. 85., raspravlja o natpisu na „Aurea Lamina Vindobonensis“, gdje u posljednjem retku ima slovo, koje otprilike izgleda kao ç. Katančić naime dokazuje, da je onaj natpis hrvatski („ilirski“). — Uostalom, „uvaženi prijatelj“ nije se trebao sezati za Katančićem, jer onijem „ç“ služili su se baš neki prethodnici Marianovićevi, pisci latinskijeh gramatika, kojima se i sam Marianović poslužio. Ti su pisci, pored pomenutijeh već Š.-a i G.-a, pisac rječnika (Blago Jezika Slovinskoga illi Slovnik) i talijansko-hrvatski gramatik Jakov Mikalja (Grammatika | Talianska | U Kratho [sic] | Illi | Kratak Nauk | Za Naucitti | Latinski [= talijanski] Jezik. | Koga zlovinski [sic] upifa Otaç Jacov Mikaglja . . . . . U Loretv . . . . . M.DC.XLIX; citiram to djelo „M.“) i Toma Babić [Thomas Babych] (Prima Grammaticae Institutio . . . . . Venetiis 1719[1], 1745[2]; citiram djelo „B.“ i to po drugom izdanju, koje je „clarior, & difusior“; do prvoga izdanja nijesam mogao doći).

Na ovome mjestu bilježim još dva starija pisca latinsko-hrvatskijeh gramatika, kojima se Marianović mogao poslužiti, a to su: Marijan Lanosović [Lanoffovich] (Uvod | U | Latinsko Ricsih Slaga- | nje S' Nikkima | Nimacskog Jezika Bilixkama | . . . . . U Ossiku, ... Godine MDCCLXXVI.) i Franjo Appendini (I Primi Elementi | Della | Lingua Latina | Esposti | In Italiano Ed In Illirico | . . . . . Ragusa MDCCCXIV.). Djelo prvoga citiram „L.“, ono potonjega „A.“ Š., B., G. i A. čine posebnu grupu među starijim prethodnicima Marianovićevim, jer njihove su gramatike izrađene po jednom zajedničkom ugledu.

Obaška od sviju ovijeh pomenutijeh gramatika stoji gramatika latinsko-kajkavska, koja je izišla poslije „Ratio educationis“ od godine 1777., a natpis joj je: Elementa | Linguae Latinae | In Usum | Scholarum Nationalium | Per Regnum Hungariae | Et | Adnexas Provincias. | — Zachetek Navuka | Diachkoga Jezika | Za Potrebnozt | Narodnih Skol | Vugerzkoga, y Horvatzkoga | Kralyeztva. | — Vu Budimu . . . . M.DCC.LXXXI. — (16°, str. 218; citiram knjigu „Z.“) Ova je gramatika preradba jedne dvojezične gramatike, što je izišla g. 1780. u Budimu s istijem latinskijem i ovijem njemačkijem natpisom: Anfangs-

O akcentima u ilirskom jeziku pominje pisac ovo:

Akcenat je trovrstan: oštri (′), teški (ˋ) i circumflexus (ˆ). Oštri se upotrebljava za „rieç s' podignutim glasom izgovoriti"; teški, „koise vuçe doli, kadase izgovara, s' hnjimse [= sh' njimse] ossobitim naçinom ima bilixiti Genitiv vechostruki . . . . . i proshashto [sic] *nesvärsheno* vrieme: i onda imase znati, da u obadva ova dogagjaja takoger i onase sillaba vuçe kojaje prid poslidnjom, allise megjuto nebilixi, nego samo poslidnja". Circumflexus najzad „(â) signa diacritica (: ä :) odkoi illismo gori rekli, illi akose xelish bolje ubavistit zagledaj Pisaoce Illiriçkie Grammatikà."

Pismo se završuje kratkijem zagovorom i pozdravom piscu gramatike[1].

Marianovićeva je gramatika ovako podijeljena (ispisujem „Réd Zadärxani Dilá Gramatike"):

Uvodenje (str. 1.)

Poglavje Pärvo. Od Imena (str. 2.—39.).

Razluçak I^vi^. Od Imena bivstvenoga[2] (str. 2.—19.; ovdje su uvrštene i deklinacije).

Nadometak. Od Imenà pomanjkajuchi (str. 19.—24.).

Razluçak II. Od Imena prilagajuchega[3] (str. 25.—29.).

---

gründe der lateinischen Sprachlehre zum Gebrauch der Nationalschulen im Königreich Hungarn und den damit verbundenen Staaten.

Najstarija latinsko-hrvatska gramatika bit će ona, što je pominje Appendini (Grammatica della lingua illirica, Ragusa 1808. str. XIII.): „Come utile agli studiosi della Latinità è ben nota a Nazionali la versione Illirica dei primi elementi della Grammatica dell' Alvaro stampata in Roma nel 1637. a spese di Propaganda." Pobliže mi o toj knjizi nije ništa poznato.

[1] Dozvola za štampanje knjige izdana je: Suttiskae in Conventu Nostro S. Joan. Baptistae die 27. Martii 1821.; izdao ju je „Fr. Dominicus a Varess Iterato Minister Provincialis", a napisao „De mandato Pattis suae A. R. Fr. Paulus Kollanovich Secretarius". Na str. XXIV., ispred same gramatike, štampana je molitva „Utoçische B. D. Marii Prid Nauk".

[2] „Substantivum" prevodi M. „Imme ſtojechje"; Š. = ſubſtantivo, ſtojechie, temeglito; B. = Imme ſtojeche (ſtojechie); G. = Imme temeglito; L. = Imme poſobito illi Samoſtavno; R. = Ime Samoſtavno; Z. = Ime ſzamoztavno.

[3] M. = Imme ganutivo; Š. = Ime adjectivo, nadometnutglivo, ganutglivo (na jednom mjestu: nadoſtavglen); B. = Imme ganutglivo illi

Nadometak I. Od Izporegenja[1] (str. 30.—35.).
Nadometak II. Od Imenà brojljivi[2] (str. 36.—39.).
Poglavje Drugo. Od Zaimenka[3] (str. 40.—46.).
Poglavje Treche. Od Riçi[4] [= glagol] (str. 47.—105.).
Od Riçi Deponenti (str. 80.—82.).
Od Riçi Nejednaki (Anomala) (str. 82.—98.).
Od Riçi Pomanjkajuchi (str. 99.—103.).
Od Riçi Nekipljivi (Impersonalia) (str. 103.—105.).
Poglavje Çetvärto. Dionstvo[5] (Particip) (str. 106.—107.).
Poglavje Pèto. Pristavak[6] (Praepositio) (str. 108.—109.).
Poglavje Shèsto. Pririçak[7] (Adverb.) (str. 110.—115.).
Poglavje Sedmò. Megiumetak[8] (Interiect.) (str. 116.).
Poglavje Osmò. Sastavak[9] (Coniunctio) (str. 117.—119.).

Iza nekijeh dodataka, o kojima ću napose govoriti, raspravlja se još o ovijem dijelovima gramatike:

Caput I. De Generibus Nominum (str. 149.—170.).
(Ovdje još dolazi, no u kazalu nije pomenuto: De Formatione Temporum str. 171.—173.).
Caput II. De Praeteritis et Supinis Verborum (str. 174.—200.).
Caput III. Omissiones (str. 201.—211.).
Caput IV. De Gerundiis (str. 212.—215.).
Caput V. De Supinis (str. 216.—218.).
Caput VI. De Infinitivis (str. 218.—219.).

Od str. 221. do 277. ima opet dodataka, o kojima će biti napose govora.

---

prinoſceno (prineſeno, prinoſuchie); G. = Imme ganutglivo; L. = Imme priſtavljeno illi primitljivo; R. = Ime Primitljivo; Z. = Ime prìdavno.

[1] L. = Prilikovanje (Prikladnoſt, Prikladovanje) Skalini [= graduum].

[2] Š. = Ime brojglivo (broj); B. = Imme brojeva; L. = Imme brojljivo; R. = Imenah Brojenja.

[3] M. = Namisnik Immena; Š. = zaimenak; G. = Zajmenak; L. = Zaimme; Z. = zaime.

[4] M. = Rjec; Š., B., G. = Riç; L., R. = Rics; Z. = Réch.

[5] Š. = Dionſtvo; G. = Dionstvo; L. = Dionishtvo; Z. = Délno-réch.

[6] Š., B., G. = Priſtavak (G.: Pristavak); L., R. = Pridſtavak; Z. = Predztavek.

[7] Š., B. = Pririçak; G. = Pririçiak, Pridriçak, Usriçje; L. = Priricſak (Uzricſak); R. = Priricsak; Z. = Priztavek.

[8] Š., B., G. = Meumetak; L. = Megjumetak; R = Medjumetak; Z. = Medztavek.

[9] Š., G. = Sastavak; B., L., R. = Saſtavak; Z. = Veznik.

Dijelovi u Marianovićevoj gramatici odgovaraju otprilike pojedinijem dijelovima u Grigelyevoj knjizi, samo što nijesu vazda poređani istijem redom kao u Grigelya, jer je Marianović, kako i sam ističe, nastojao dvije sveske Grigelya sastaviti u jednu. Dijelovi na pr. De Generibus Nominum, De Praeteritis et Supinis Verborum, Omissiones, De Gerundiis, De Supinis, De Infinitivis i dr. uzeti su iz II. sveske Grigelya; naprotiv su neki dijelovi I. sveske (na pr. nauk o ortoepiji) izostavljeni.

Grigelyeva je gramatika po uzoru starijih udžbenika složena u dijaloškom obliku; ovo je zadržao i Marianović[1]. Grigely otpočinje svoje razlaganje s pitanjem: Quid est Grammatica Latina? pa odgovara: Est ars bene latine legendi, scribendi, intelligendi, et loquendi; isti je početak i u Marianovića: Shtoje Grammatika Latinska? Jest zanat dobro latinski shtiti, pisati, razumiti, i govoriti[2]. Uopće se Marianović, koliko je moguće, vjerno povodi za originalom, no nigdje ga ne i s p i s u j e; ća i tamo, gdje recipira latinski tekst Grigelyev, on ga ne prepisuje, već parafrazira — iste misli kazuje drugijem riječima. Na pr.

[1] I Š., B. i G. upotrebljavaju dijalog, osobito u početku, ali njihove su gramatike, kako je pomenuto, izrađene po nekom zajedničkom tipu, koji se mnogo u čem razlikuje od Grigelyeva tipa. Dašto, i njihov je tip-uglednik potekao iz Alvarezove gramatike. Pored Alvarezove gramatike služili su se oni i drugijem (najviše talijanskijem) gramatikama, kako to pokazuju mnogobrojni citati i spisak vrelâ u njihovijem djelima (kod Š.-a na str. 277, „Auctores, ex quibus constat haec Grammatica“ [Emmanuel, principalissimus“]; kod G.-a na str. VII.: „Naucitegli s' koimise sluxio jesam ù sve tri grane, jesu Slidechi . . . .“ [prvi su Aldus Manutius i Alvarus; od hrvatskijeh se vrela pominju: Kadcich Mioscich, Vila Slovinka, Lovre a Gliubuschi, Tomm *[sic]* Babich, Daniel Livakovich &c.“]).

[2] Š. (str. 1.): „IMaſe znatti, da ovo ime Grammatika jeſt Garçko, i Latinski rechichie *litteratura;* à naſcki slovſtvo, aliti slovinſtvo. Grammatika jeſt zanat upravno beſſiditi, i piſſati . . . .“ Opsežnije kazuje definiciju G. (str. 1.): „Grammatika jest zanàt, olli kakko drughi uçè; jest nahuk, koj uçi upràvno, i vlastito pisati, i govoriti. Tò jest brez neskladnosti, rìçi, zareçenja, zahodenja, izgovàrànja, redopisa, i ostalì bettegà &c. Ovò imme Grammatika izodih [= izhodi] od riçi Garçkè *(Grammatsi)* scto ù djaçki jezik jest *(litteratura)* a Arvaski *slovstvo,* illitì *slovinstvo.*“ B. veli ukratko latinski: „Grammatica est Ars recte loquendi, recteque scribendi Scriptorum, & Poetarum lectionibus observata.“ Ovako i A.: „La Gramatica Latina è un' arte, che insegna la maniera di parlare, e di scrivere correttamente in Latino, secondo l' uso di buoni scrittori.“

(Grigely)

Has, et sequentibus Declinationibus subiectas exceptiunculas, nempe: quarum usus in componendo crebrior est, Praeceptor non ante explicet puero, quam paradigmata omnia semel, ac iterum memoriae mandaverit.

(Marianović)

Haec, et aliis subiectae [sic] Declinationibus notae, prout etiam praeliminares, [zareza ne treba] quaestiones non ante proponantur Tironibus discendae, ac omnia Paradigmata semel iterumque repetendo in succum, et sanguinem ab his conversa observatum fuerit.

Kad Grigely citira kakvo drugo djelo, Marianović, ako može, mjesto toga tuđega pominje slično kakvo domaće djelo. Tako ondje, gdje Grigely veli, da za vježbu u sprezanju treba učenicima kazivati čitave rečenice „in vernaculo“, da ih prevedu, pa upućuje, da tako rade „Frid. Muzelius[1] in Tirocinio linguae latinae, et Ioannes Valentinus Meidinger[2] in Grammatica Gallica“, Marianović pominje: „Ut juvenes sensim Conjugationis in praxim, et usum deducant, faciliusque themata componere addiscant, multum juvamini erit per omnes modos, tempora etc: constructiones in vernacula dictare . . . .“ pa dodaje: „prout legere est, praeter alios, apud P. Gjurin. pag. 344.“[3] Slično je u onom dijelu knjige, gdje je štampan zbornik poslovicâ (Sylloge Adagiorum); Marianović iznajprije daje malu „Admonitio“, u kojoj veli: „Horum (i. e. adagiorum) sensum heic explico [,] Praeceptoris vero erit ubi potuerit gentilia substituere; e. g. *Eandem cantilenam canere* Horatius. U jednu tikvu puhati. E *Squilla non nascetur rosa.* Sova neche izlechi sokola; et similiter“, a onda domeće: „Quorum multa bene collegit Joannes Ambrozovich Pestini 1808. typis excudens“[4]. Isti naputak daje Grigely i navodi primjer:

[1] Muzelius (zapravo Muzell) Friedrich (1684.—1753.) napisao je više latinskijeh udžbenika za početnike. (Allgem. Deutsche Biographie, s. v.)

[2] Meidinger Johann Valentin (1756.—1822.) izdao je poznatu svoju gramatiku, koju i Grigely pominje, prvi put g. 1783. (Allgem. D. Biogr., s. v.)

[3] Na citiranoj str. 344. p. d. počinje se odsjek: Sequitur Tirocinium Paradigmaticum in usum declinationum et conjugationum.

[4] Ambrozovićevo djelo ima ovaj natpis:

Proricsja | I | Narecsenja | Koja shtiuch i obderxavajuch, i sam sebe | svaki, i druge pouzdano upravljati hoche. | Sa | Serbskog Jezika | Na | Illyricski | Privedena, Nadopunjena i Sloxena. | Trudom i nasto-

Eadem chorda oberrare. Horat.
Cantilenam eandem canere. Terent.[1]
Tsak azon bakot nyúzni
Es iſt die alte Leyer
Na gednu ſtrunu biti, na gedne
gayды pſkat . . . . . .

a izatoga citira madžarske pisce Benitzkija, Pápaja, Molnára, Kis-Viczaya, Szirmaya, pa Slovaka Brnolaka[2] („Slavicorum Syllogen habes in Grammatica Brnolakiana").

Latinske rečenice, koje služe kao primjeri, Marianović pokadšto uzima iz Grigelya, no na mnogijem mjestima meće druge, i to onakove, koje će bosanskijem mladićima biti lakše i zanimljivije. Stoga rado stvara rečenice, koje učeniku dozivaju u pamet domaće prilike[3], kao što pokazuju ovi primjeri:

Quondam Bosnam proprii rexêre Reges.
Negda Bosnu vlastiti vladalisu Kralji (str. 122.).
Bosna a Turcis quadringentis annis . . . . . possidetur.
Bosna od Turakà za 400 godina posidujese (str. 124.).
Ubi fuisti? Romae, Zvornikii, Saräevi . . . . (str. 125.).
Sum iturus Budam . . . . . Kreshevium (ibid.).
Redeo Essekino (str. 126.).
Transivit . . . . . Suttiska (ibid.).
Habito in Bosna. Pergo ad Dalmatiam. In Livno
celebrantur Nundinae Festo Petri, et Pauli (ibid.).

janjem | Ivana Ambrozovicha | U Mudroskupshtini Peshtanskoj Perve | Godine Pravaslisbaoca | U Peshti slovima Mathie Trattnera 1808. | 8⁰ str. 189.

[1] Chorda qui (citharoedus) semper oberrat eadem — Horat. ad Pis. 356. Cantilenam eandem canis. — Terent. Phormio III. 2. 10. Marianovićev je citat zacijelo „lapsus calami"; mjesto „Horatius" treba da bude „Terentius".

[2] Bernolák Anton (1762.—1813.): Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium in ditionibus caesareo-regiis introductum accommodata. 1790. (Ottův Slovnik Naučný s. v.)

[3] Domaće primjere uzimaju i stariji gramatici, a ti su primjeri kadšto nesamo u filološkom pogledu dosta zanimljivi. Tako Š., na pr., za „Jader" doduše veli, da je „Rika harvatſke zemglie" (G. veli: „yader" = Soliscgnicza, il Fiume di Salona), no riječ „Adria" prevodi „More Adrie, ili Mletaçko". Da je i G. osobito poštovao Veneciju, vidi se po ovoj rečenici (str. 304.): Credo Venetam Rempublicam semper duraturam esse propter eius summam pietatem, & prudentiam.

Gdjegdje mu, dašto, zamjena nije baš najbolja; tako, na pr., Grigelyevu rečenicu: „Cicero salutem dicit Terentiae, et Tulliolae, duabus animis suis“ zamjenjuje primjerom: „Asinis mammae e fetu dolenti [dolent]. Var. Magariczam priscbnim sisse bole.“

Premda je Grigely Marianoviću bio uzor i vođ (on ga i zove „clarissimus“), ipak ga kadšto i kritizira, kad mu se štogod u gramatici njegovoj ne čini dobro udešeno. U odijeljku, gdje se raspravlja o pridjevu, Marianović pominje u bilješci: „Decena, et ultra solent Grammatici distinguere adjectivorum genera Interrogativa, Reditiva (= Redditiva) etc: quorum quum dialecticae subtilitates tenera tironum ingenia obruant duntaxat, et divexent, supervacaneum duxi ea heic recensere; nam multa nimis profecto sunt, quae minore, ac haec labore et tempore, majore vero cum utilitate discentium proponi possunt.“ Ovo se dakako tiče i Grigelya, koji u svojoj gramatici razlikuje: (Adiectiva) Interrogativa, Relativa, Infinita, Redditiva, Possessiva, Partitiva, Numeralia, Patria, Gentilia et „quae materiam significant“ (na pr. aureus). I u odijeljku o zamjenici imamo takovu bilješku. Grigely naime razlikuje deset vrsti zamjenicâ; Marianović prihvaća samo četiri od njih, pa dodaje bilješku: „Solent etiam Grammatici plures Pronominum facere divisiones, sed ut magis superfluas, quam necessarias, intermisi.“

Od drugijeh osobina Marianovićeva djela pominjemo ove:

Riječ „casus“ prevodi Marianović „Upadak“. Kadšto zadržava latinsko ime, pa onda je plural: casovi ili caxovi (= kažovi[1]). Pojedini padeži imaju ova imena[2]:

[1] Š. prevodi „casus“: padnuthie, no obično veli „kax“. G. recipira Š.-evo „padnutje“, ali i on obično kazuje „kax“. B. veli obično „Casus“, rijetko „dogagiaj“. R. i L. imaju „ſpadanje“, Z. = „padanye“.

[2] Ova imena nijesu originalni prijevod Marianovićev, već su preuzeta od starijih pisaca. Isp.

	Š.	B.	G.
1.	Immenuiuchi	Imenujuchi	Immenujuchi
2.	Poragiauchi [= iuchi]	Poragiajuchi	poragiajuchi
3.	Daiuchi	Dajuchi	dajuchi
4.	Oſvagiauchi [= iuchi]	Oſvagiajuchi	osvagiajuchi
5.	Zovuchi	Zovuchi	zovùchi
6.	Odnoſuiuchi	Odnimajuchi	odnosèchi

M., L., A. i Z. nemaju imenâ za padeže.

Nominativ	=	Imenujuchi (na pr. Antun)
Genitiv	=	Poragjajuchi (na pr. Antunovo[1])
Dativ	=	Dajuchi (Antunu)
Akuzativ	=	Osvagjajuchi
Vokativ	=	Zovuchi
Ablativ	=	Odnosechi.

„I tako u broju vechostrukomu.“ Po uzoru Grigelyevu postavlja i Marianović pred imenice, kad ih sklanja, zamjenicu pokaznu („svikolici Gramatici obiçaju pripostaviti reçena tri çlanka [hic, haec, hoc] u prighibanju imenà . . . . .“), i to nesamo uz latinsku, već i uz hrvatsku riječ[2]. Prema tome glasi hrvatska deklinacija od „hic magister“ ovako:

Sing.	N.	ovi Meshtar	Plur.	ovi Meshtri
	G.	ovoga Meshtra		oviù Meshtarà
	D.	ovomu Meshtru		ovim Meshtrima
	Ak.	ovoga Meshtra[3]		ove Meshtre

[1] Za genitiv veli Š. (str. 6.): „Imaſe znatti dà ovi kax moreſe naſcki iztomaçiti nà dva naçina, ali doiſto ta oba naçina iſto zlamenuiu, i nà iſto dohode. 1, Goſpodina, 2. Goſpodinov, a, o . . . . . Ta kax zlamenue daje ſeto gnegovo: i ſtvar poſiduiuchia koja poſidue, mechieſe vazda ù Genitiv; à ne ſtvar poſidovana.“ Slično valjada misli G., koji je uopće vjerno naslìedovao Š.-a, kad veli: „ . . . . i takò djaçki govorimo *Genitivo* a nascki s' jedinè stranè poragiajuchi, zascto poragià sve ukrìvne [= obliquos] kaxove; à z' drughè stranè govorimo posidujuchi; zacto [= zascto] zlamenujè stvar posidovanù, kakko dase reççè kgnighe Petrove . . . . . .“ (str. 5.).

[2] „Es gehört zur Methodik des Mittelalters, dass man zur Einübung der Genera des Nomens darauf drang, dass die Schüler den Substantiven das Pronomen *hic*, *haec*, *hoc* vorsetzten. Dieses Pronomen nannte man nach dem Vorgange der alten Grammatiker „*articulus*“. (Hora, Zur Geschichte des Latein-Unterrichtes. „Österr. Mittelschule“ XIX, str. 9.) — I stariji prethodnici Marianovićevi meću pred imenice „articulus“, pa ga i zovu „članak“ (M., G. çlanak, L. cslanak, B. çlan), samo Š. veli naprosto „zaimenak“.

[3] Š. držao je potrebnim da čitače svoje upozori, da su u hrvatskom genitiv i akuzativ često (točno ne zna, kada) jednaki, pa zato veli (str. 6.): „ù Genitiva, ieſt poſſidovanie; à ù Accuſativa ieſt primanie, aliti tarpglenie; kako da reçeſe vidim Goſpodina, ſad Goſpodin prima ù ſebe, *ono* tvoje *videnie*. Kadſe dakle ù *Acculativa* reçe *Goſpodina* &c. razumiſe damu kogod ſetogod çinì, daga ko bie, vidi, vara, tira, &c. à ne tako ù Genitiva. Ovu opomenu çeſto vaglia ſctitti.“ I R. to pominje (str. 13.): „Odviſce únaſe Jezich yednako tumaçe Ge-

Sing. V.	O Meshtre	Plur.	O Meshtri
Abl.	od ovoga Meshtra[1]		od ovi Meshtarà.[2]

nitivo, i Accuſativo, ſtoye [= ſetoye] veoma razliçito, zaſeto genitivo zlamenue ſtvar gnegovu, á Accuſativo tarpglegne . . . . . prem dá ú naſe yezik morreſe rechi, poragajuchi [sic] ovoga Goſpodina, oſvagiajuchi ovoga Goſpodina, mali [sic] immaſe znati da *Genitivo* zlamenue ſtvar gniegovu: ná priliku kad pitaſe çieje ovo receſe Goſpodinovo, *Domini . . . .*“

[1] Taj ablativ s „od“ poznaje već i Kašićeva gramatika („Institutionum linguae illyricae libri duo.“ U Rimu 1604.). Isp. Šrepel, „Latinski izvor i ocjena Kašićeve gramatike“ (Rad CII) p. o. str. 13.: „Ablativom zove Kašić genetiv s prepozicijom *od* (od Pètra), a to je očito samo po *smislu* latinskoga ablativa ropski prijevod, jer su ovo za pravo dvije riječi po obliku, a nijesu jedna. Možda bi bio Kašić opazio ovaj nedostatak, da i talijanska gramatika redovno nije imala ovakva ablativa u nizu svojih „padeža“.“ — Š. je, koliko vidim, od latinsko-hrvatskijeh gramatika prvi opazio, da je taj ablativ s „od“ zapravo genitiv; on veli (str. 7.): „U naſe jezik doiſto mnoghokrat confundiſe, aliti fmiſſaſe i udraſe [?] naſeki *Ablativ* s' *Genitivom;* kakono: od *Kuchie:* ovi glas, jeſt *Ablativ;* ali naſe narod reçe to i ù *Genitivu;* kakono kad reku: *vrata* od *Kuchie, Vrata* od *czarque:* ali zaiſto meniſe çini, da je to reçeno impropriè, ali nevlaſtito, jer vlaſtito, aliti propriè imalobiſe ovako rechi: *Vrata Kuchie, Vrata czarque;* ali nekaſe govori i tako, dobar Grammatik more znati pò govoreniu kadlje [sic] *Ablativ;* kadli takjoer [sic] *Genitiv.*“ Njegovu primjedbu recipira G., pa se izrijekom poziva na svoga prethodnika („Takò svidoçi Mudroznani Otacz Lòvre Gliubuscanin nà List. 12.“ [valjada 1. izdanja]). I B.-u činio se čudan taj ablativ s „od“, ali on ga zadržava i samo dodaje, da „Iliri“ imaju dva padeža više od Latinaca, „nam casus Ablativus non desinit in eodem modo cum praepositionibus in, & cum, sicut cum praepositione A, vel Ab, quemadmodum desinit apud latinos; sed praepositio in habet diversam desinentiam, A cum, & cum, diversam a praepositione A, vel ab, exempli gratia.

a Domino od Goſpodina
cum Domino s' Goſpodinon [= om]
in Domino ù Goſpodinu.“

Ali dalje se služi opet sa šest padeža, jer „septimus et octavus casus [non] est necessarius in hac Grammatica . . . . , nam casus illyricos ipsi [Illyri ili tirones] sciunt“ (str. 12.).

[2] Grigely sklanja paradigmu „hic dominus“ štokavski i kajkavski („ov Gozpon“). Štokavski je: ovaj Goszpodin, —a, —u, —a, —e, od ovoga —a; ova Goszpoda, —eh [= ê], —i, —u, —o, od —e. Istu paradigmu imaju Š. i G. G.-ova se sasvijem slaže s Grigelyevom; Š. ima za genitiv još oblik „Goſpodinov“ (taj oblik genitiva poznaje i Marianović, kako je gore navedeno), plural je: (ovi) Goſpodini, —ah, —om, —e, —i, (od ovih) —ah. Kao Marianović ima paradigmu „Meshtar“

Na završetku odijeljka, u kojemu se raspravlja o deklinacijama, nalazimo ovu karakterističnu bilješku (str. 23.):

„His itaque absolvimus totam non interrupto nexu sat intellectu facilem Declinationis, Nominum subst. doctrinam, de qua Cl[arissimus] Grigely duabus partibus, in prima soluto, in altera eadem fere repetens (exceptis quibusdam tertiam concernentibus declinationem, et defectivis) ligato stilo [autor misli „Versus memoriales“, o kojima će još biti govora] adnexa explicatione fusius agit.“ On je to, nastavlja, skratio za volju bosanske mladeži, koja istom u zrelijoj dobi (13. 4. 5. aetatis anno) dolazi u školu, da ne mora kroz toliko godina „per tot ambages regularum . . . . . ad latium duci“, jer to, dakako, ne može biti „sine jactura realium scientiarum“. Autor iz iskustva znade, kad se ista stvar češće uči sad u ovoj sad u onoj formi, da to samo smetnju prouzrokuje, jer učenici, kad im se stara stvar prikazuje u novoj formi, drže, da je odista štogod novo. Ne treba dakle kod svake deklinacije ponavljati: „Primo par quintus habetur“, već neka se jedamput zauvijek reče: „Nominativ, i Vocativ jednakisu u svakoga Declinationa.“ Ta i sam Grigely, veli autor, priznaje, da „versus non ad cognoscenda praecepta necessarii, sed solum ad ea diutius memoria retinenda adcommodati sint.“

Kad dolazi do glagolâ, prije nego što će otpočeti s konjugacijama, umeće glagol „sum“ s ovom motivacijom: „Buduchi da mlogo riçi ossobito u passivu nemoguse Conjugati brez pomochi riçi substantive *sum*, jesam (sive auxiliare), zato valja nju najparvo [= najpärvo] conjugat.“[1] Sličnu motivaciju ima i Grigely, samo što još tumači, zašto se „sum“ zove „substantivum“: „quod per se subsistat, reliqua vero verba omnia in *sum* resolvantur.“ Uz paradigme glagolâ navodi Marianović i hrvatske oblike glagolske kao i Grigely. Za ogled prenosim ovamo oblike uz glagol „amo“; u zagradi su dodani oblici iz Grigelya, i to najprvo kajkavski, onda štokavski.

L., i ona se potpuno slaže s Marianovićevom. B. sklanja „Prorok“, A. „Pjesnik“; dativ plurala kod B.-a je „Prorokom“, kod A.-a „Pjesnizima“. Uzgred pominjem, da i M.-ina paradigma ima dativ plurala „Vojnikom“. Z. sklanja riječ „[ov] tolvaj“ (vok.: ô —aj; gen. plur.: oveh —ov; dat.: ovem —om; abl.: od oveh —ov).

[1] Š., G., L. i Z. imadu također konjugaciju od „sum“ prije redovnijeh konjugacija, samo B. je nema. L., jer se pored latinskoga najviše brine njemačkijem jezikom, umeće iza „sum“ još i konjugaciju glagola „haben“.

Prezent:

Amo — ljubim (lyubim, ljubim).

Imperfekt:

Amabam — ljublja (lyubilszem, ljubljah).

Perfekt:

Amavi — ljubiosam (jeszem lyubil, jasam ljubio).

Pluskvamperfekt:

Amaveram — jasam bio ljubio (bilszem lyubil, ja biah ljubio).

Futur:

Amabo — ljubichu (budem lyubil, ljubiticsu).

Imperativ:

Ama — ljubi, nek ljubi on (lyubi ti, naj on lyubi; ljubi ti, neka on ljubi).

Amato — ljubitichesh (lyubi ti, ali budesh lyubil; ljubi ti, illi budesh ljubio).

Prezent konjunktiva:

Amem — kad ljubim (kada lyubim, kada ljubim).

Imperfekt konjunktiva:

Amarem — kadbi ljubio, il kad ljublja (kadabi ja ljubil [= lyubil], kadabi ja ljubio).

Perfekt konjunktiva:

Amaverim — kadsam ljubio (kadaszem lyubil, kadasam ljubio).

Pluskvamperfekt konjunktiva:

Amavissem — kadsam bio ljubio (kadaszem bil lyubil, kadasam bio ljubio).

Futur:

Amavero — kad uzljubim (kada budem lyubil, kada chu ljubiti).

Infinitiv

a) prezenta: (Me) amare — ja, ti, on, da ljubimo (lyubiti, ljubiti).

b) perfekta: (Me) amavisse — da sam ljubio (od zdavnoga lyubiti, odavna ljubiti).

c) futura: (Me) amaturum — dachu ljubiti (buduch lyubechega, buducse ljubechega).

Particip:

Amans — ljubechi (lyubech, ljubechi).

Marianović je dakle, kako se vidi, ponajviše ispisivao Grigelya; ono dva tri puta, što od njega odstupa, kao da je zagledao u svoje hrvatske prethodnike[1]. Pasivne pak oblike pravi tako, da

[1] Ovdje donosim u pregledu konjugaciju kod Š., B., G., L., A. i Z.

Š. **Ukazajuchiega** (tako B.; G.: Ukazujuchiega; Z.: kasùchi; A. nema hrvatskijeh naziva) **naçina** vrime ſadagne (L. sadashnje, Z. vezdaſſnye): ja gliubim (= B. G.; L. ljubim; A. gljubim; Z. lyùbim).

Proſſiaſto [= Proſciaſto] (B. Proſſaſto, G. Proscasto) neſvarſceno (L. Polproshaſto, Z. pòlpreſſeztno): ja gliubgliah (B. G. gliubglia; L. ljubljah; A. gljubiah; Z. lyùbilſzem).

Proſciaſto (B. Proſſaſto, G. Proscasto) ſvarſceno (L. Proshaſto, Z. zevſzema preſſeztno): ja gliubih, i gliubioſſam (B. gliubi i gliubioſſam; G. gliubih, gliubiosam; L. ljubioſam; A. gljubih i gljubiosam; Z. jeſzem lyùbil).

Proſciaſto vechie nego (B. G. neggo) ſvarſceno (L. Ciloproshaſto, Z. zdavnya preſſeztno): ja biah gliubio (G. biha gliubio; B. Jaſſam biho gliubio, i gliubioſam; L. biah ljubio; A. biah gljubio; Z. bilſzem lyùbil).

Doſciaſto (B. Doſcaſto, G. Doscasto, L. Doshaſto, Z. budùche): jachiu gliubit (B. G. — gliubíti; L. ljubitichu; A. Jachju gliubit; Z. budem lyùbil).

Zapovidajuchiega (Z. zapovedajuchi) **naçina** vrime ſadagne: gliubi (A. gljubj) ti (= B. G.; L. ljubi ti; Z. lyùbi ti).

Doſciaſto: gliubitiochieſc ti (B. gliubitichieſc ti, G. gliubitichiescti, L. ljubi ti, illi ljubitichesh; Z. lyùbi ti, ali budeſs lyùbil).

Saſtavgliajuchiega naçina (= G.; B.: Podlagajuchi; L. Vexuchi [Z. vesùchi] Nacſin) vrime ſadagne: [Cum amem] kad (A. da) ja gliubim, buduchida ja gliubim, ja gliubechi (ovako i B., G. i A. osim razlikâ u pravopisu; L. [Amem] ja ljubim; Z. kada lyùbim).

Proſciaſto neſvarſceno: [Cum amarem] kad ja gliubgliah, buduchi da ja gliubgliah, ja gliubechi (ovako B. i G., samo što B. mjesto „ja gliubechi“ ima „ja gliubgla“; L. [Amarem] ljubljah; A. dabih ja gliubio, gljubiobih, illi gljubechi ja; Z. kadabi ja lyùbil).

Proſciaſto ſvarſceno: [Cum amaverim] kad ja gliubih, i gliubioſſam; buduchi da ja gliubih, i gliubioſſam; ja gliubivſci (ovako G.; B.: kadſſam Ja gliubio, buduchi daſſam Ja gliubio; L.: ljubioſam; A.: Da ja gljubih, gliubiosam, gliubiusci, illi budduchi ja gljubio; Z.: kadaſzem ja lyùbil).

Proſciaſto vechie nego ſvarſceno: [Cum amavissem] kad ja biah gliubio; buduchi da ja biah gliubio; jabih bio gliubio (B. jednako [samo „biha“ mj. biah]; G.: kadja biha bio gliubio, budùchi da ja biha bio gliubio; L.: bioſam ljubio; A.: Da ja biah bio gljubio, biobih gljubio, illi budduchi ja gljubio; Z.: kadaſzem bil lyùbil).

redovno aktivnom obliku dodaje zamjenicu „se“. Grigely uzima u pomoć i pasivni particip; na pr. amatus sum = lyublen jeszem, ljubljen jesam (Mar.: jasamse ljubio[1]).

Glavni dio gramatike Marianovićeve završava se na str. 119.; odavle dalje dodani su razni „appendices“ i „additamenta“. Prvo je zbornik sintaktičnijeh pravila, koje Grigely navodi pod natpisom: „Quatuordecim Praecepta de Constructione“; Marianović ih zove „Praecepta Generalia De Constructione Partium“, a ima ih također 14, kao Grigely, samo što su drukčije poređana[2]. Taj zbornik, koji ima da prikaže „succus“ sintakse te potječe još iz Alvarezove gramatike, sastavljen je bez ikakova reda i sistema. Prvo pravilo sadržava konkordanciju pridjeva s imenicom („Imena prilagajucha, zaimenii, i Dionstva slaxuse sa svoim Substantivom, u Plemenu, Broju, i u padku [sic] n. p. Nescit vox missa reverti — O jezice tkoti reçe?“); drugo. slaganje dviju imenica (kao liber Antonii); treće: slaganje relativne zamjenice *qui, quae, quod;* četvrto: slaganje glagola sa subjektom; peto: akuzativ s infini-

---

Dofciafto: [Cum amavero] kad ja uzgliubim, i uzbudem gliubit (= B. G. i A. [samo „gliubiti“ i „gljubiti“ mj. gliubit]; L. budem ljubio; Z. kada budem lyùbil).

Nefvarícenoga (Z. nezverſſeni) **načina** vrime fadagne: [Amare] gliubit, da ja gliubim (= B. i G.; A.: gljubiti; Z.: lyùbiti); [Amavisse] da ja gliubih, i gliubioſſam (B.: Daſſam ja gliubio, i gliubioſſam; G. kao Š.; A.: Biti gljubio; Z.: od zdavnya lyùbiti); [Amaturum esse] imat gliubit, dachiu gliubit, da imam gliubit (B.: Imati biti gliubiti, imam gliubiti; G. kao Š.; A.: imat gljubiti; Z.: budùch lyubèchega).

Particip: Gliubechi, koj gliubi, i gliubgliaſce [ž. gliubechia, sr. gliubechie] (jednako G. i A., B. nema oblika „ljubeći“; Z.: lyubèchi, a, e).

Š., B., G. i Z. imaju pored konjunktiva još i optativ. Konjunktiv je, kad se oblici sprežu s *cum*, optativ, kad se sprežu s *utinam*. Optativ se zove „Xelechi (Z.: ſelejùchi) naçin“, a prevodi se (utinam amarem): Bogbi hottio da ja gliubim (Š.), Há da Ja gliubim (B.), hada ja gliubim (G.), O! dabija lyùbil (Z.). Imade ova vremena: prez. i imperf. (utinam amarem), perf. (utinam amaverim), futur (utinam amem); Z. ima i oblik „utinam amavissem“. L.-u je optativ isto što i konjunktiv.

[1] I Š. i G. prave pasiv samo sa „se“; B., L. i Z. prave ga sa „se“, ali imadu i oblike s pasivnim participom (B.: Jaſſam gliubglien, L.: biofam ljubljen, Z.: jeſzem lyublen).

[2] On to poređanje i opravdava posebnom bilješkom.

tivom; šesto: slaganje glagola, kad su subjekt i predikat imenice[1]; sedmo: prelazni glagoli[2]; osmo: glagol u pasivu ima uza se prijedlog *a* s ablativom; deveto: uza svaki glagol može biti koji prijedlog s kojijem padežom; deseto: dativus commodi; jedanaesto: ablativus pretii, instrumenti, causae, modi; dvanaesto: označivanje vremena (ablativom i akuzativom); trinaesto: gerund ište isti padež kao glagol, od kojega potječe; četrnaesto: „interrogatio et responsio casu et tempore consentiunt"[3]. Ovoga četrnaestoga pravila, koje bi kod Grigelya moralo biti šesto, Grigely nema, već u svom šestom pravilu raspravlja o tome, da „quotiescunque duo nomina substantiva ad eandem rem pertinentia in oratione continuantur, casu concordant (na pr. Urbs Roma. Alexander victor)". Marianović je dakle u tome jednome pravilu odstupio od Grigelya, možda zato, što mu se pravilo o pitanjima i odgovorima činilo važnije[4].

---

[1] Latinski glasi to pravilo: Omne Verbum personale finiti modi ante, et post se recipit Nominativum, cum utrumque nomen ad eandem rem pertinet. Grigely još dodaje: cuiusmodi maxime est verbum substantivum *sum;* Marianović ima taj dodatak u hrvatskom prijevodu („Ovaka rieç jest osobito *sum*").

[2] „Verbum *Activum* post se Accusativum poscit."

[3] Marianovićeva pravila stoje prema Grigelyevima ovako: Marianovićevo prvo pravilo jest u Grigelya osmo, drugo = sedmo, treće = deveto, četvrto = prvo, peto = drugo, šesto = treće, sedmo = četvrto, osmo = peto, deveto = deseto, deseto = jedanaesto, jedanaesto = trinaesto, dvanaesto = dvanaesto, trinaesto = četrnaesto.

[4] „Praecepta generalia" imaju i Š., B. i G., pa ona se kod ova tri gramatika potpuno slažu. Prema Marianoviću njihov je odnos ovaj: oni imadu 13 pravila Marianovićevih; II. je pravilo njihovo kod Marianovića III., III = II, VII = VI, VIII = VII, IX = VIII, X = IX, XI = X, XIII = XI, XIV = XIII; ostali se brojevi slažu izuzevši pravilo VI., koje se ne slaže ni s Grigelyevim pravilom VI. ni s Marianovićevim pravilom XIV., a glasi: „Verbum substantivum non solum ante, sed etiam post se nominativum poscit (na pr. Parsimonia est magnum vectigal)." Nauk, što ga to pravilo sadržava, kazan je kod Marianovića u pravilu IV., kod Grigelya u pravilu III.

Otkud je Marianović uzeo svoje 14. pravilo, nijesam mogao pronaći, jer ni u jednom od sviju izdanja Alvarezove gramatike, što sam ih imao u rukama, hrvatskijem i tuđijem, nijesam našao sličnoga pravila.

Dodajem još, da G. prevodi pravila kao Marianović; isp. pravilo I.: „Imme temeglito slàgase s' ganutglivim ù plemenu, broju, i ù kàxu: na priliku, *dite razborno* . . ." [= puer ingeniosus].

Drugi „appendix“ (str. 125.) radi „De Nominibus Locorum — od Imenà Mistà“, a treći „De Methodo Analytica, et Synthetica seu Ratione Exponendi, et Rudimenta Exercitiorum Componendi“ (str. 127.—133.). Predgovor k tome odijeljku sadržava ponajprvo opet malu kritiku Grigelyeve gramatike — sličnu onoj, koju smo naprijed pomenuli — a onda se dalje parafrazira Grigelyev predgovor. Čim se učenici malo upute u gramatiku, veli autor, neka ih učitelj pritegne na to, da prevode kojega latinskog pisca na maternji jezik ili da iz maternjega jezika zadaću kakvu prevode na latinski. Prijevod iz latinskoga na maternji jezik jest „expositio = Tomaçenje“, a metoda se ova zove „Analysis“; prijevod iz maternjega jezika na latinski jest „compositio“, a metoda se zove „Synthesis“. Za „Analysis“ neka budu dva dana u nedjelju određena, i to „dies Martis“ i „dies Sabbathi“, a „compositio“ neka se zadaje učenicima na „dies Sabbathi“ i „dies Mercurii“, „quo per futurum diem ferialem occupabuntur.“ Kako se radi kod analize, pokazuje autor na primjeru: *Multi homines ludendo*, et otiando vitam transigunt; vae ipsis, quia mox post fata moerentes lugebunt. — Ovaj je odjeljak dosta samostalno izrađen, jer Grigely pokazuje primjer analize istom u čitanci, uz Esopovu basnu „Gallina, et Pulli“, ali tu dakako mnogo opsežnije. Metoda sinteze osvjetljuje se na primjeru: Mladichi nepomljivi veliku xalost uzrokuju uçitelju svome; Grigely ima primjer: Dechaky, prez oszebujno (= oszebujne) bazlyivosti (= pazlyivosti) szvoja piszma z-vnogemi falingami napunili budu (Dica brez osobitoga pazenja svoja pisma smlogima falingama napunili budu). Kao Grigely, tako ni Marianović ne prevodi cijele rečenice, već samo pokazuje, kako se postupa („Pitatse moxe: *Tko uzrokuje?* Mladichi nepomljivi. *Shta uzrokuju?* Veliku xalost. *Komu?* i t. d.“), pa onda se tumačenje prekida.

A. ima 12 „praecepta“, no samo onakova, što se odnose na glagole (pod natpisom „Regole Generali di Sintassi intorno ai Verbi“); o imenicama govori napose („Reg. Gen. di Sint. int. ai Casi“).

Z. ima 14 „praecepta“, koja se prema Marianovićevim pravilima odnose ovako: I. Marianovićevo pravilo je u Z. XII.; II = X, III = XIII, IV = I, V = VIII, VI = II, VII = III, VIII = IV, IX = V, X = VI, XI = VII, XII = XI, XIII = XIV. 14. pravila Marianovićeva ni Z. nema, već u svom IX. pravilu donosi isti nauk kao Grigely u svom VI. I Z. prevodi pravila na hrvatski; pravilo XII. (u Marianovića I.) glasi: „Vſza pridavna, zaimèna, y délno-réchi morajuſze z-ſzvojemi ſzamoztavnemi ſzlagati vu zpolu, broju, y padanyu.“

Dalji dodaci jesu: Appendix de Declinationibus Graecis (str. 133.—135.); Tabula Formationis Declinationum Latinarum (str. 136.); De Declinationibus Nominum Latinorum Regulae Generales (str. 137.—140.); De Orthographia (str. 140.—144.). „Regulae Generales" kazane su u stihovima[1]. Partiju o pravopisu metnuo je Grigely na početak, Marianović na kraj gramatike, ali je dobrano skratio Grigelyevu građu.

Naukom o ortografiji završava se prvi dio Marianovićeve gramatike. Drugi dio ima posebni natpisni list, ali nema posebne paginacije, već se nastavlja od str. 145. Natpis je ovaj:

SUPPLEMENTUM | DUARUM PARTIUM GRAMMATICAE | NOMINIS videlicet et VERBI. | SIVE, | PRAECEPTA DE GENERIBUS NOMINUM, | AC PRAETERITIS ET SUPINIS VERBORUM, | VERSIBUS HEXAMETRIS LIGATA, | EXPLICATIONE TAMEN ILLUSTRATA. | ACCEDIT | ADDITAMENTUM AD XIV. GENERALIA | DE CONSTRUCTIONE PRAECEPTA | SIVE | REGULAE SIC DICTAE OMISSIONUM, | GERUNDIORUM, SUPINORUM, etc: | PRO CLASSE II. GRAMMATICES. |

Na otražnjoj strani natpisnoga lista ima motto:

> Quicquid praecipies [,] esto brevis, ut cito dicta
> Percipiant Animi dociles, teneantque fideles.
> Hor. de Arte Poët.[2]

Sadržaj su ovom dijelu knjige, pored još druge gramatičke građe, u prvom redu „versus memoriales" Emanuela Alvareza, t. j. pravila latinske gramatike kazana heksametrima[3]. U predgovoru veli Marianović, da je i on preuzeo Alvarezove stihove, ali ne sve, već samo onakove, u kojima se odista kakovo pravilo kazuje (na pr.: Quae maribus solum tribuuntur, mascula sunto); izostavljeni su pak oni, u kojima su prosto „vocabula" poređana (isp.: Esto virile rudens, fons, pons, seps, lethifer anguis), jer „vocabula" se mogu i „soluto stilo" naučiti. Prema tome je naučna građa u prvom odijeljku (Caput I. De Generibus Nominum) tako podijeljena, da ponajprvo dolazi po jedan stih (na pr. Quae

[1] „Versus memoriales", za koje donosim oglede na drugom mjestu.

[2] st. 335.—336.

[3] Ti su stihovi uopće vrlo traljavi. „Schauderhafte Hexameter" zove ih Dr. Johann Kelle, Die Jesuitengymnasien in Österreich; Prag 1873. str. 17.

maribus etc.), a iza njega slijedi hrvatsko „Istomaçenje" pravila, koje je u stihu kazano[1]. Gdje pak u Grigelya dolaze stihovi sa samijem primjerima, tu Marianović izostavlja stih, a primjere kazuje napose. Tako, na pr., od stihova:

Est Commune duum, sexum quod claudit utrumque
Articulo gemino: veluti bos, fortis, et hostis,
Antistes, iuvenis, vates, patruelis, et infans,
Affinis, miles, cum cive, cliente, sacerdos . . . . .

prenosi Marianović samo prva dva i dodaje „istomačenje".

Pravila „de generibus nominum" idu od str. 149.—170. Na njih se nadovezuje nauk „De Formatione Temporum Quatuor Regularium Conjugationum" (str. 171.—173.). Ovdje nema stihova, već Marianović prenosi pravila o tvorenju vremenâ iz Grigelya (Unde formantur Tempora quatuor Coniugationum Regularium), bilo sad iz prve ili iz druge sveske, jer ta pravila dolaze u obadvije sveske. Zapravo je cijela ta raspravica samo kao neki uvod[2] u idući odjeljak (Caput II.), gdje su skupljeni stihovi o perfektima i supinima glagolâ, pa bi trebalo da se i spoljašnjijem načinom odijeli od pravilâ „De Generibus Nominum". U samom tumačenju Marianović vjerno slijedi Grigelya, samo ga ponešto skraćuje.

„Caput Secundum", koji sadržava „De Praeteritis et Supinis Verborum Versus Memoriales" (str. 174.—200.), podijeljen je u dva dijela: I. In Genere (t. j. općena pravila; Grigely veli: Regulae Generales) II. In Specie (posebna pravila; Grig.: Regulae Speciales). Marianović ovdje postupa kao i kod imenicâ: stihovima su dodana „istomaçenja", a gdje se stih sastoji od samijeh nesuvislijeh glagola, tu ga rastavlja i kazuje glagole napose. Prvih pet stihova u Grigelya (II. svesci) glasi:

[1] To „Istomaçenje" za pomenuti stih glasi: Mushkogasu plemena sva immena I. Vlastita ljudi (na pr. Petar, Pavo) II. Nazivajucha (Frater-Brat) III. Narodà IV. Zanatà, i Sluxbe, kojesu vlastite ljudma (Auriga-Koçiash) V. Xivinà.

[2] Pisac sam veli na završetku raspravice (str. 173.): Non abs re futurum spero, quod hanc formationem temporum praemiserim *Praeteritis* et *Supinis*, a quibus fere tota pendet dicta formatio, quae illius profecto est utilitatis, ut, nisi huic bene inhaereatur, facile quemquam, praesertim in temporibus, quae a *Perfecto* et *Supino* formantur, erraturum dixerim . . . .

1. Simplicium leges ferme coniuncta sequuntur.
2. Hinc aliqua excipies, quorum meminisse iuvabit.
3. Cum geminat primam simplex, composta priorem.
4. Praeteriti amittunt: praeter praecurro, repungo;
5. Quaeque sibi gignunt Sto, Do, cum Poscere, Disco.

Marianović izostavlja drugi stih, ostala četiri preštampava (samo što u 3. [2.] stihu mjesto „composta" piše „composita"), pa onda im dodaje tumačenje, koje je izrađeno prema tumačenju Grigelyevu. Od 6. i 7. stiha u Grigelya:

6. Practeritis quaecunque carent, spoliate Supinis,
7. Ut Glisco, Vergo, Ferio, cum Polleo, Vado . . . . .

Marianović preštampava samo 6. stih, a glagole 7. stiha navodi u tumačenju.

„Caput Tertium" (str. 201.—220.) sadržava: Additamentum Ad Quatuordecim Generalia De Constructione Praecepta. Svega ima pet pravila, i to:

I. Naçin Activ okrenut na Passiv.
II. Naçin Passiv na Activ okrenuti.
III. Naçin ostaviti riç Debeo.
IV. Naçin ostavit conjunctiu Quod.
V. Naçin ostaviti relativ Qui, Quae, Quod.

Budući da se tu radi o izostavljanju nekijeh riječi, zato se taj odjeljak u indeksu i na natpisnom listu naziva naprosto „Omissiones". Ova pravila, veli autor u kratkom predgovoru (koji je i opet parafraza Grigelyeva teksta), služe za to, da podadu latinskoj dikciji onu kratkoću i jedrost, koja je najodličnije svojstvo rimskoga govora. Zacijelo je ljepše reći: „In scientiis profectum [progressum] facturo diligenter Studendum esse certum est" negoli: „Certum est, quod ille, qui in scientiis progressum facere vult, diligenter studere debeat." Tko će dakle da steče vještinu u latinskom slogu, treba dobro da uvježba ova pravila[1].

Ostali odsjeci ovoga dijela knjige jesu: De Gerundiis (Caput Quartum); De Supinis (Caput Quintum); De Infinitivis (Caput Sextum); Nadometak od Pitanja — De Interrogativis. U odsjeku o gerundijima skraćeno je obilje primjerâ i red je nešto promije-

[1] Pravila su vjerno prenesena iz Grigelya, samo V. je pravilo slobodnije prerađeno.

njen: Grigely naime govori najprije o sva tri gerundija (na—di, —do, i—dum) napose, a onda tumači, kako se gerundij pretvara u gerundiv; Marianović pak govori uza svaki gerundij i o njegovu gerundivu[1]. Ostali odsjeci izrađeni su, izuzevši sitnice, točno po Grigelyu[2].

Treći dio Marianovićeve knjige ima opet poseban natpisni list, no paginacija se i tu nastavlja; gramatika se završila sa stranom 220., čitanka otpočinje str. 221. Natpis je tome trećemu dijelu ovaj:

LECTIONES | LATINAE VARIORUM THEMATUM | EXCOLENDIS | PUERORUM INGENIIS ADCOMMODATE [sic] | TUM | EXERCITATIONIBUS ANALYTICIS FACIENDIS | PERIDONEAE. | I. | SENTENTIAE MORALES. | II. | ADAGIA. | III. | FABELLAE ALIQUOT AESOPI. | IV. | HISTORIA MILTIADIS. | V. | DIALOGI FAMILIARES. |

Na otražnjoj strani natpisnoga lista ima motto: Longum iter per praecepta, breve, et efficax per exempla. Sen. Ep: 6[3]. Cijeli taj III. dio opseže str. 221. do 242[4].

Marianovićeva čitanka izrađena je po čitanci u II. svesci Grigelyeve gramatike („Selecta Latini Sermonis Exemplaria In Usum Secundae Grammaticae“ s istijem mottom). Premda dajbudi u ovom dijelu knjige hrvatski autor nije trebao biti vezanijeh ruku, ipak je građa ponajviše izvađena iz Grigelya. Tako je, na pr., u prvom odijeljku (str. 223.–226.; posebni mu je natpis „Ecloga Sententiarum“) onaj rukovet „sentencijâ“ uzet iz Grigelya, i to dijelom iz pomenutoga zbornika u II. svesci, dijelom iz skupine „Sententiae Morales“ u I. svesci. Tamo amo je koja Grigelyeva rečenica promijenjena; na pr.

[1] Tumačenje mu je na ovom mjestu dosta nejasno; na pitanje „Morelise josh kako sluxit ovim Gerundiom?“ odgovara autor: „More, ako rìch òche Accusativa, prominivshiga na Particìpium *dus*, *da*, *dum*, i sa svoim casom izgovorivshiga u Genitivu, slaxuchise u broju, i u plemenu.“ Krivnja nejasnoće ima se upisati u grijeh hrvatskom autoru; Grigelyevo je latinsko pravilo sasvijem jasno kazano.

[2] Ispod posljednjega odsjeka stoji debelo štampana riječ „Finis“.

[3] I, 6, c. 5.

[4] Čitanke nema nijedan od starijih hrvatskijeh gramatika izuzevši L.-a i Z. L.-ova knjiga sadržava: Sententiae Variorum, Exempla Latinitatis Ex Cicerone Et Cornelio Nepote, Phaedri Fabulae. Z. ima: Sententiae e bonis authoribus collectae, Dialogus de re scholastica. U izdanjima Alvarezove gramatike, koja su štampana u Hrvatskoj, imade posvuda uz gramatiku još i čitanka.

Grigely: „Legi, Principi, sapientiori cedere aequum est.“
Marianović: „Regi, Principi . . . .“[1]

Svega ima Marianović 86 sentencija.

Zanimljiv je odjeljak „Sylloge Adagiorum. Ex Variis Locis Petitorum“ (str. 227.—229.). O bilješci, koja stoji pred tijem odijeljkom, govorio sam naprijed (isp. str. 15.). „Adagia“ su također poslovice, no razlikuju se od „sentencijâ“ tijem, što su ove posljednje zapravo „gnome“, mudre izreke, koje obično sadržavaju neki ćudoredni nauk, dok među „adagijima“, pored pravijeh poslovica ili mudrijeh rečenica (Timeo Danaos et dona ferentes; Procul a Jove, tutus a fulmine), ima ponajviše, što bismo rekli, samo domišljatijeh fraza ili zgodnijeh riječi, koje služe, da se govoru dade neka krepčina ili slikovitost (In aëre piscari; Aethiopem lavare; Asinus ad lyram; Cornua tollere). „Adagia“ su Marianovićeva gotovo sva (samo dva nijesu) povađena iz Grigelya, a podijeljena su u tri grupe[2]: I. Ex Similitudine (na pr. Acu rem tetigisti); II. Ex Historia (na pr. Archimedeum problema); III. Ex Fabulis (Marte suo aliquid facere). Zanimljivo je to, što Marianović te fraze prevodi; Grigely ih obično samo tumači i parafrazira. Prijevod je sasvijem dobar, no šteta je, što Marianović ne kuša da za latinsku nađe svaki put adekvatnu hrvatsku frazu, već samo nastoji da mu prijevod pogodi smisao originala. Tako je, na pr.

In aëre piscari, Aethiopem lavare. Zaludu raditi, i nastojati.
Archimedeum problema. Mučno pitanje.
Albae gallinae filius. Sretan.

Katkad i hrvatski autor mjesto prijevoda daje samo tumačenje ili parafrazu; na pr.

Quandoque bonus dormitat Homerus. Reknese za izgovorit pametno kadfalli.

„*Fabulae Aesopicae*“ opsežu četiri strane (230.—233.). Ima ih devet. Grigely u II. svesci preštampava Fedrove basne; u I. svesci

[1] Štamparska je dašto pogrješka, kad u Marianovića čitamo: „Humanorum casuum nullum est dulcius *Salamon* (Grigely: solamen) prae litteris.“

[2] Grigely ima četiri grupe: 1. Ex similitudine deducta. 2. Ex antiquis Ritibus desumta. 3. Per quae Historia aliqua tacite designatur. 4. Ex Fabulis depromta.

ima i on Esopovijeh basana, no ispoređenje dokazuje, da se Marianović nije poslužio tijem zbornikom. Čak i ondje, gdje donosi istu basnu kao Grigely, tekst je njezin drukčiji nego u Grigelya. Tako, na pr., basna „Mulier, et Ancillae“ kod Grigelya ima natpis „Anus et Ancillae“; kolika je razlika među njima, neka pokazuje ovo ispoređenje:

(Grigely.)

Quaedam iam rugis obsita mulier plures ancillas habebat, ad varia domestica opera destinatas; nempe: ut altera vestes curaret, sarciret, plicaret, neret, sueret; altera ut vasa lavaret, tergeret, verreret, scruta efferret; quaepiam vaccas mulgeret, oves tonderet, et quae sunt huiusmodi.

Omnes ab hera ad galli cantum excitabantur. Illae brevis adeo somni pertaesae, consulunt inter se, et gallum secta cervice tollunt.

Hera iam ignara, quid horae sit, dormientes de media nocte surgere iubet.

Doctrina.

Dum levius malum vitare studemus, saepe in gravius labimur.

(Marianović.)

Mulier vidua operosa Ancillas habens, has noctu solebat excitare ad opera ad galli cantus. His assidue defatigatis laboribus, visum est oportere domesticum occidere gallum, tanquam illum, qui noctu excitaret horam [heram]. Evenit autem ipsis hoc facto, ut in graviora inciderent mala, nam hera ignorans gallorum horam, temporius eas excitabat. — Sic nonnumquam ad graviora incidimus mala, dum vitare volumus minora.

U Grigelya je prosta basna raširena te u nju umetnuto što više „vokabulâ“ za uvježbàvanje; Marianovićeva je pak basna što više, kadšto dabogme i na silu, stegnuta, valjada zato, da se dade učenicima ogled jedre rimske proze[1].

Od str. 234.—239. štampana je „Cornelii Nepotis De Vita Miltiadis Imperatoris“. Ovo je samostalan izbor Marianovićev, Grigely nema ništa iz Kornelija Nepota. Izatoga slijede „Dialogi Familiares“ (str. 240.—242.). Imadu tri, a preneseni su iz Grigelyeva zbornika — i to iz prve sveske („Dialogi

[1] Je li Marianović sâm sastavljao svoje basne, nije mi poznato. Grigelyeve basne ne potječu od njega, već su preuzete iz starijih izdanja Alvarezove gramatike. (Iste basne ima na pr. „Pars prima“ budimskoga izdanja [Budae & Tinnaviae] od 1794.)

Familiares Variorum Thematum") — ali ne riječ po riječ, već skraćeno i gdjegdje promijenjeno. I sama imena govornikâ nastoji Marianović da prilagodi domaćijem prilikama. U prvom dijalogu Grigelyevu, na pr., razgovaraju se „Antonius, et Ioachimus"; Marianović je tuđinsko ime „Ioachimus" zamijenio poznatijim „Joannes". S istoga razloga postadoše u drugom dijalogu od „Victorius et Cassiodorus": Petrus cum Stephano. Skraćivanje pak Marianovićevo ima svrhu, da olakša latinski tekst početnicima, no nije svagdje srećne ruke[1]. Drugi dijalog („Petrus cum Stephano") skrpan je od tri dijaloga Grigelyeva[2]; promjene u trećem dijalogu („Praeceptor cum puero"; Grigely br. XII.: Paedagogus, et Puer) više su stvarne naravi: Marianović je štošta dodavao, da štivo bude prikladnije za buduće Franjevce[3]. Isp.

(Grigely.)	(Marianović.)
[Pedagog pita učenika, tko ga je probudio.]	
Venit excitator hebdomadarius cum laterna sua, pulsavit acriter ostium cubiculi, quidam aperuit, excitator accendit nostram lucernam, clara voce exclamavit, experrecti sunt omnes.	Venit Pedellus, pulsavit acriter portam Scholae, quidam aperuit, is vero accendit nostram candelam, et clara voce clamans excitavit omnes, jussitque surgere.

[1] Tako u prvom dijalogu Grigely veli: tempus instat eundi in scholam — Marianović: tempus instat Scholae; Grigely: hora [est] septima — Marianović: hora 13 (valjada po talijanskom brojenju). Potkraj dijaloga ima krupna štamparska pogrješka: mjesto Grigelyeva „recede paulum" čitamo: recede Paulum.

[2] I to od XVII. (De vera discendi ratione), IV. (u ovomu se raspravlja tema „Repetitio est mater studiorum") i XX. (De repetitione lectionis).

[3] Grigely nije sam izradio svoje dijaloge, već ih je povadio iz različnijeh zbornika „đačkijeh razgovora", kojih ima sijaset u starijoj pedagogičkoj literaturi. Tako je, na pr., ovaj treći dijalog izvađen iz zbornika „Colloquiorum scholasticorum libri IIII" od znamenitoga francuskog humanista Mathurina Corderiusa (Mathurin Cordier, 1479—1564.). Taj je zbornik štampan prvi put g. 1564., ali je vrlo često preštampan (Isp. Bömer, Die lateinischen Schülergespräche der Humanisten [Texte u. Forschungen zur Geschichte der Erziehung u. des Unterrichts in den Ländern deutscher Zunge.] Berlin, 1897., II, str. 200 d., koji navodi 108 izdanja). Dašto, Corderiusov original razlikuje se već i od Grigelyeva teksta, nekmoli istom od parafraze našega bosanskog gramatika.

Experrectus surrexi e lecto; indui tunicam mundam cum thorace....

Experrectus illico mentem ad Deum levavi signans me signo Crucis gratias Deo agens, et Angelo tutelari, qui per nocturnam quietem me custodierunt, dein indui tunicam cum thorace....

Četvrti je dio knjige rječnik, koji je podijeljen u dva dijela; prvom je natpis: „Syllabus Radicalium Fertiliorum“ (str. 243.—265.); drugom: „Skupljenje Imena, Kojasu Potribitia“ (str. 266.—277.). Prvi je dio uzet iz I. sveske Grigelyeve gramatike, gdje ima natpis: „Syllabus Primitivorum I. Ordinis“, pa sadržava neke osnovne riječi (Radicalia, Primitiva) azbučnijem redom poređane, a u tom redu opet prema karakteru svom (imenice, pridjevi, glagoli i t. d.) nanizane, s hrvatskijem prijevodom. U Grigelya je isto poređanje, samo što on tumači riječi u četiri [pet] jezika[1]. Drugi dio rječnika opseže „Skupljenje Imena“; ovakoga dodatka Grigely nema. Autor skuplja najobičnije riječi svakidašnjega govora, hrvatski i latinski, pa ih svrstava prema značenju u izvjesne grupe[2], no u samijem su grupama pometane riječi bez stalna reda[3]. Sličnijeh zbornika imadu i prethodnici Marianovićevi, i drugi stariji gramatici, na pr. Reljković[4], Gjurin[5] i dr.[6]; ima ga i Babić,

[1] Ovakov zbornik ima i Z. (Syllabus Omnium Fertilium Primitivorum — Popiszek Vſzéh zàchetnih Réchih, iz kojeh drùge izpelyatiſze mogu), pa i riječi su jednako poređane; svaka latinska riječ istumačena je hrvatski i njemački.

[2] Te su grupe: Od Neba, I Osnova Njegova; Od Vrimena; Od Svieta; Od Çovika; Od Pribivalisctа; Od Stabala; Od Värtla; Alat Potribiti; Od Xivina.

[3] Na pr. u grupi „Od Värtla“ kazane su riječi ovijem redom:

Värto. Hortus, i.	Kupus. Caulis, is.
Ograda, plot. Sepes, is.	Raschan. Brassica, ae.
Put. Via, ae.	Blitva. Beta, ae.
Lieja. Areola, ae.	Repa. Rapa, ae.
Zelje. Olus, ris.	Rodakva. Raphanus, i i t. d.

[4] R. str. 385.—455. (hrvatski i njemački). Pojedini su natpisi na pr.: Od Boxánſtva, i Stvárih, kojeſe sluxbé Boxje dotiesu. — Od Svìta, i od Iſtocsàlàh (= elementi). — Od Godine, i Godishnji Vriménáh i t. d.

[5] „De Vocabulis Domesticis“ str. 394.—422. G.-ov je zbornik opsežniji, a tumači latinske riječi talijanski i hrvatski.

[6] Ima i čitavijeh „vokabulara“ ili rječnika sastavljenih na ovaj način; primjera radi pominjem „Vocabularium iliti Rechnik Najpotrebneshe Rechi“, što ga je (prvi put) g. 1822. izdao Antun Rožić.

a s njegovijem pokazuje Marianovićev zbornik[1] najviše sličnosti. „Skupljenje Imena“ jest posljednji odjeljak Marianovićeva djela[2].

* * *

Godinu dana iza gramatike izađe nastavak njen, sintaksa, s ovijem natpisom:

SYNTAXIS | LINGUAE LATINAE | IUVENTUTI PROVINCIAE | BOSNAE ARGENTINAE | ACCOMMODATA | STUDIO ET OPERA | P. STEPHANI MARIANOVICH | EIUSDEM PROVINCIAE ALUMNI | PRO III. CLASSE. | VENETIIS 1823. | APUD ANDREAM FILIUMQUE SANTINI. |

Velika osmina, str. XII+88[3]. Ispod riječi „Pro III. Classe“ ima sigillum štamparov s monogramom A F S. Na stražnjoj strani natpisnoga lista čitamo:

Vir bonus, et prudens (: regulas :) reprehendet inertes
. . . . Parum claris lucem dare coget.
Arguet ambigue dictum, mutanda mutabit.
Horat. de Art. Poët.[4]

---

[1] B. str. 424. d. Natpis: „Oude Pisem Mnoga Immena, Neka diça uçe Vocabule. — Naipri ſtvari Boxanſtvene Kakoſe zovu latinski &c.“ Pojedini se odsjeci zovu: „Od Gliudi“, „Stvari Çarkvene“, „Od ſvita, Nebba, Miſecii, i Dneva“, „Od Zemgle, ſtina, vodda, i miſta“, „Od Ploda Zemglie“, „Od Zeglia“ i t. d. Taj posljednji odsjek podsjeća na Marianovićev „Od Värtla“; dolaze u njemu na pr. ove riječi:

Zeglie hoc Olus, oleris	Blitva haec Beta, betae
Kupus haec Braſſica, braſſicae	Rippa hoc Rapum, rapi,
Kupus glavati haec Braſſica	haec Rapa, rapae
Capitata	Rodakva hic Raphanus, ani i t. d.

Š. ima sasvijem mršav zbornik (pod natpisom „Aliquot Nomina“ str. 269.—274.), u kojemu su skupljeni nazivi, koji se tiču čovjeka i čovječjega tijela, pa imena časnikâ crkvenih, odličnikâ i t. d.

[2] Završava se str. 277., koja je posljednja paginirana stranica. Na idućoj, nepaginiranoj, stranici čitamo šaljivi „Epitaphium Cujusdam Grammatici“:

Grammaticam scivi multos docuique per annos
Declinare tamen non potui tumulum.

[3] Jedan eksemplar te knjige dobio sam u ruke dobrotom vele č. gosp. fra Jakova Matkovića iz Brajkovića. U Zagrebu je nijesam mogao naći.

[4] st. 445; 448—449. Prvi stih zapravo glasi: Vir bonus et prudens *versus* reprehendet inertis (inertes).

Praefatio opseže str. V.—VIII. Glavne su misli u njoj ove:

Da iskupi svoje obećanje, veli autor, pošto je vidio, da mu je prvi pokušaj srećno za rukom izišao, evo izdaje sintaksu „sive Constructionis Octo Partium Orationis opusculum“. U tom se djelcu još vjernije („pressius“) nego u gramatici povodio za „clarissimum Grigely“, pa stoga mu i ne pripada više hvale nego svakom „Epitomatoru“. No ipak misli, da je njegova knjiga bolja i od Grigelyeve i od starijih knjiga, a to će i drugi priznati, kad isporede njegovu knjigu s onima. Nastojao je u jednu ruku da bude što kraći, pa zato izostavlja zališno, no dodaje, što mu se čini potrebno; u drugu pak ruku uobražava sebi da je jasniji, jer se trudio da razloži pravila razumljivije, a kadšto ih i maternjijem (vernacula) jezikom tumači te umeće lakše primjere. Stoga se nada, da će zemljaci knjigu njegovu jednako radosno prihvatiti, kako su prihvatili njegovu gramatiku.

Izostavio je, nastavlja, „illos in Syntaxi Alvariana *quinos*, *senosque* in omni genere verborum *ordines*“, jer je uvjeren, da učenicima zadavaju više posla nego što im posao olakšavaju[1].

Sintaksu je napisao latinski, ne domaćijem jezikom, jer drži, da mladići, ako su predašnje dvije godine marljivo učili, treće godine već mogu nekoliko latinski i govoriti i razumijevati; koji su pak bili lijeni, bit će tijem nagnani da se svojski prihvate posla.

Najzad autor — „memor, quam durum sit agere gestum in scena spectante Roscio“ — i opet moli oproštenje, što se usudio „ut aevo hoc crudito foetum quempiam luci darem“, no misli, da mu svak mora priznati, da se djela prihvatio u dobroj namjeri da koristi mladeži svoje domovine. Ako je blago, što ti je predano, i maleno, ipak treba da ga daš na kamate; „Quatenus“, veli Plinije, „diu nobis vivere denegatur, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testemur“[2]. A da skrbimo za podmladak, najplemenitija je naša zadaća.

Još dodaje autor, da bi djelo njegovo možda bilo vrednije, da mu je zdravlje, koje mu uopće nije najjače, bolje poslužilo, a pored toga

[1] Ni Grigely nije upotrijebio te „ordines“, u kojima su sabrani glagoli u grupe prema tome, s kojijem se padežom slažu, i to napose verba activa, neutra, deponentia, impersonalia. Imadu ih, na pr., neka starija zagrebačka izdanja Alvarezove sintakse (jedno od godine 1746.: Emmanuelis | Alvari | E Societate Jesu | Liber II. | De Constructione | Octo Partium Orationis . . . .; drugo mlađe [izišlo 1786.]: Emman. Alvari | E Societate Jesu | Liber II. | De | Constructione | Octo | Partium Orationis . . . .), a imadu ih i Š., B. i G.

[2] Ep. III, 7.

da je manje zaokupljen poslom; „feci itaque, ut ait D. Hier. ad Paul. [,] non quid possum, sed quid velim“[1].

Marianovićeva knjižica broji 88 str., no sama gramatika opseže samo 61 stranicu, ostatak su drugojačiji dodaci. Sintaktična je građa ovako podijeljena:

Introductio (str. 1.)

Syntaxis Concordantiae (str. 1.—5.)

Caput I. De concordantia nominativi et verbi (str. 1.—3.)
„ II. „ „ adiectivi cum substantivo (str. 3.—4.)
„ III. „ „ relativi cum antecedente (str. 4.—5.)
„ IV. „ substantivis continuatis[2] (str. 5.)
„ V. „ interrogatione et responsione (str. 5.)

Syntaxis Regiminis (str. 6.—61.)

Caput I. De Syntaxi Nominum (str. 6.—12.)
„ II. „ „ Pronominum (str. 13.—15.)
„ III. „ „ Verborum (str. 15.—42.)
„ IV. „ „ Participiorum (str. 43.—47.)
„ V. „ „ Praepositionum (str. 48.–50.)
„ VI. „ „ Adverbiorum (str. 50.—56.)
„ VII. „ „ Interiectionum (str. 56.—57.)
„ VIII. „ „ Coniunctionum (str. 57.—61.)

Marianović je svoju sintaksu izradio po III. svesci Grigelyeve gramatike, koja također sadržava sintaksu. Kako sâm u predgovoru pominje i kako pokazuje opseg knjige[3], on je original svoj znatno skratio. To se skraćivanje dešava na tri načina: 1) da

[1] Potpis je: Dabam Sustiskae [= Suttiskae] in Conventu Fratrum Minorum die 28. augusti 1823. Dozvolu štampanja (str. IX.) izdao je („in nostro Conv. S. Spiritus Fojniczae die 1. septembris 1823“) Fr. Marcus Ostoich provincijal, a napisao je Fr. Franciscus Ostoich, secretarius provinciae; izdavač među ostalijem veli: „facultatem Eidem eo promptius, ac libentius concedimus, quo idem opusculum Praeceptoribus facilitatem, et Iuventuti nostrae magnam utilitatem adlaturum conspicimus.“

[2] Atributi i apozicije.

[3] Grigelyeva sintaksa opseže otprilike 213 prema 61 stranici Marianovića. Marianovićeve su stranice doduše nešto veće, ali je na njima neznatno više teksta nego na Grigelyevima.

autor rečenicu Grigelyevu konciznije kazuje[1]; 2) da preobilje pravila steže udružujući po dva pravila u jedno i izbacujući neke primjere; najzad 3) da izostavlja pravila, koja mu se čine manje važna.

Pored Grigelya zagledao je Marianović valjada i u neke od starijih latinsko-hrvatskijeh gramatika[2]. Prema njihovu se ugledu on pomalo poslužio i maternjijem govorom, kojemu se Grigely brižno uklanja držeći se po svoj prilici načela, što ga navode izdavači pomenutijeh zagrebačkijeh izdanja Alvarezove sintakse: „..... latina potius quam vernacula utendum duxi, quod et confirmatiore jam latinitate sint discentes, et plana sint pleraque, nec difficilis intellectionis.“ Marianović ga, na pr., upotrebljava, da protumači u pravilima tamo amo koju težu riječ ili frazu. Tako:

— Voces copulatae (: *kadje vishe substantivà* :)
— cum praestantiore (: *s' preçiem* :)
— durationem (: *tishtènje* :)

[1] Gdjegdje je kračina Marianovićeva kriva, da je tumačenje nejasno. Tako na ovom mjestu: „Verbum *pluit* (: daxdi, kisha pada :) cum accusativo (: si locus mendo curet [sic] :) a Cicerone usurpatur; e. g. *sanguinem* pluit.“ I Grigely navodi taj primjer, no onda dodaje: „Rarum id, si tamen locus mendo caret [sic]: aliqui enim codices habent *sanguine* . . . . .“

[2] Najviše kano da u G.-a, koji se vrlo opsežno bavi sintaksom. Marianović na pr. definira sintaksu ovako: „Syntaxis Communis est duplex: 1. *Intransitiva*, sive *Concordantiae* (: Slàganja :) quae connectit voces partium declinabilium, velut: *genere, numero, casu et persona*. 2. *Transitiva* sive *Regiminis* (: Upravljènja :) quae efficit, ut una pars regit alteram; e. g. aliqua praepositio casum quempiam.“ G. prevodi „Syntaxis“ = Slàganje, pa veli, da se „Slàganje“ dijeli u „Sloxènje“ i „Upravglienje“: „Sloxènje razùmise onda, kadno dili govorenja pogagiajuse meggiu sobbom ù kojoj stvàri . . . .“; a „Slàganje upravglienja“ . . . . . „kadno u becidenju [= besidenju] jedan dijo upravglia drughi . . . .“ Š. se ne služi riječju „Syntaxis“, već govori samo o „konkordanciji“, koju ovako „prostonarodno“ tumači (str. 169.): „Concordantia, ù naſc jezik rechichie jedno *Sloxenie*, tojeſt jedno *pogagianie* dviuh, ali vechie ſtvarih: Kadnoſe tojeſt dvi ſtvari slagaiu ù onomu, ù çemuſe imaju sloxit; ù çemuymje naregeno daſſe sloxe. Kako rekſci: Bog jeſt naredio, daſſe ſvi gliudi sloxe obsluxit gnjegove ſvete zapovidi: dabi ſvi obsluxivali, tadbi ſvi bili *concordati*, aliti *sloxeni*. Ali pak, jer jedni obsluxuju, à drughi nè obsluxuju, zatoſſu *diſcordati*, aliti *nesloxeni*. Tako i ù naſcemu ovde poslu . . . .“ „Syntaxis regiminis“ mu je „Constructio“, za koju riječ G. veli da je prijevod grčke riječi „Syntaxis“. Uopće je sintaksa kod Š.-a nakratko i nesustavno obrađena.

Kadšto se njime služi, da tumači koju riječ u primjerima ili ih čak i sasvijem prevodi; isp.:

Secundus (: pogodan :) navigationi ventus.

Nulli secundus od svakoga vechi.

Praeceptor bene meretur de discipulis. Meshtar zasluxioje poshtenje kod uçenikà.

Najbolje mu dolazi u pomoć domaći govor, kad hoće da učenika upozori na koju sličnost ili razliku između njega i latinskoga jezika. Isp.:

(Kod glagolâ: bojati se) Moneat praeceptor iuvenes in vernacula contrario haec exempla efferri; e. g. *Vereor ut.* Boimse da neche, albi otio. *Vereor ne verberibus caedar.* Boimse bitichu bjen, shto nebi ktio, etc.

(str. 44., abl. abs.) *Quod* te auctore *velle coepi*, te adiutore *assequar*. In vernacula, ope cuius facilius tyro in cognitionem eius venit, varie exprimi potest. *Tebe pomochnikom, nagovoriteljom, ti çujuchi, ti nagovarajuchi*, illi *doksi ti meshtar, kralj, diete bio. Svàrshivshi póso, dospivshi govorenje*, etc. Quae omnia hocce ablativo eleganter exprimuntur: te audiente, suadente, magistro, rege, puero, terminato labore, finita oratione, etc.[1]

Na svoju se vlastitu gramatiku Marianović više puta poziva. Duži pripomenak (Animadversio) imamo u odijeljku „Syntaxis verborum cum nominibus locorum"; kraćijeh citata ima češće, a pored toga citira kadšto i Grigelya[2].

Marianovićeva sintaksa pokazuje znatan napredak prema starijim sintaksama Alvarezova kova, no ovo nije njegova, već Grigelyeva zasluga, kako on to i sam čedno priznaje u predgovoru svoje knjige.

Iza sintakse slijede dva oveća dodatka u knjižici: prvo su „Versus Memoriales" Alvarezovi, koji idu od str. 62.—74. Po-

[1] Kako pokazuju primjeri, u sintaksi javlja se pored ikavskoga vrlo jako ijekavski govor u Marianovićevu hrvatskom jeziku, mnogo jače nego u gramatici, gdje tek tamo amo koja riječ dolazi u ijekavskom obliku.

[2] Na pr. str. 39.: Vide Instit. Gramm. Cap. VI. pag. 218.
Vide .... in Inst. nostris pag. 207. d) et clar. Grigely P. III. 178.
str. 42.: Vid. Inst. Gram. pag. 216.
„ 61.: Vid. Grigely P. III. pag. 118.

novno umetanje Alvarezovih stihova opravdava pisac posebnom bilješkom („ut [čitači sintakse] sub uno obtutu regulas alibi iam expositas videre possent“), a poveo se za Grigelyem, koji također u III. svesci gramatike nanovo štampa te stihove. Drugi je dodatak zbornik latinsko-hrvatskijeh dijaloga — „Colloquia Latino-Illyrica“ (str. 75.—88.). Ima ih osam[1]. Grigely nema sličnijeh dijaloga; oni su izvađeni iz djelca „*Formulae puerilium colloquiorum*“, kojemu je autor humanist XVI. vijeka Sebaldus Heyden[2]. Dijalozi prikazuju doduše njemački građanski život u XVI. vijeku, no kulturni „milieu“, što ga crtaju, dobro pristaje prilikama, kakove su onda mogle vladati u okolici kakova bosanskog manastira[3]. Latinski govor u tijem dijalozima nije nipošto uzoran, kadšto je baš i pogrješan; Heyden, kao i drugi njemački humanisti, ne može, na pr., razlikovati „meus“ i „suus“, pa na pitanje: Unde iam prorepis? *Odkudse ti izvlaçish?* odgovara: E domo sua. *Od moje kuche.* Što Marianović takove nedostatke nije ispravio, dolazi valjada otuda, što nije htio dirati u tuđi tekst[4].

* * *

[1] S ovijem natpisima: 1. Salutationes 2. De Dormitione 3. De Studio 4. De Scriptione 5. De Instructione Mensae 6. De Litigatione 7. De Recreatione 8. De mutua agnitione.

[2] Prvo izdanje izišlo je g. 1528. u Strassburgu. O Heydenovoj knjizi isp. Bömer, p. d., str. 146. d. Bömer navodi bibliografiju izdanjâ i preradbi Heydenove knjige, ali mu Marianovićeva hrvatska preradba nije bila poznata.

[3] U 5., na pr., dijalogu („De Instructione mensae“) stariji (učitelj) zove dječaka, da prostre sto; pošto je mališ posao obavio, veli mu učitelj: Nunc mores discas. *Sada uçi ljudski.* — *Quos mores discam?* pita dječak. Kojechu to uljudstvo uçiti? — Quos in mensa serves, veli učitelj. *Koje valja kod tärpeze imati.* — I sada počinje učitelj:

Primo ungues purga. *Najpärvo oçisti nokte.*
Hinc manus lava. *Zatim ruke operi.*
Precesve perage. *I moli Boga.*
Post decenter accumbe. *Zatim liepo sjedi.*
Cibum carpe fuscinula. *Jedi villiczam.*
Non autem digitis. *A ne prstima.*
Ne comedas vola. *Neuzimaj šakom* i t. d.

[4] Na kraju knjige, mjesto obične riječi „Finis“, čitamo ovu bilješku: I. A. T. K. D. K. Što ta slova znače, nijesam mogao odgonenuti. Moglo bi biti, da ono prvo I. znači: imprimatur, A.: approbatum (ili što slično), a u ostalijem slovima da se kriju imena obaju cenzora, koji su imali pregledati rukopis sintakse. U dozvoli naime čitamo: „a duobus Patribus, quibus id examinandum commisimus, revisum et ap-

Desetak godina iza Marianovića izdao je drugi jedan bosanski franjevac, *Ambroz* („Ambroža", kako se sam nazivlje) *Matić*[1], novu jednu preradbu Grigelyeve gramatike, koja ima da služi kao neki suplement ili dopuniak Marianovićevoj knjizi. Matić naime nije preradio sustavno cijelu gramatiku, već samo neke dijelove njezine, i to one, kojijeh nema u Marianovića Autoru je bila svrha, da „svaki mladich imaduchi Grammatiku (dašto Marianovićevu), i nju (= knjižicu autorovu) sistom u Ruki potrebuje imati, ako xelise okoristiti sa svoim ucsenjem."

Natpis je Matićevoj knjižici ovaj:

KNJIXICA RUCSNA | S' UPRAVAM KORISTNIM, | I | UVESHTBANJEM LASNIM | ZA | MLADICHE LATINSKI JEZIK UCSECHE, | U | BOSANSKI IZGOVOR SLOXENA, | I | NA SVITLOST IZDANA | 1832. | U OSSIKU, | Slovima Divaldovima povlast. Knjigotisca. |

Iznad oznake mjesta ima vinjeta: dječačić sjedeći na podnošku piše u knjigu naslonivši je na globus. Slijeva krnj stup, zdesna stablo, do nogu knjige, hartija i truba.

Knjižica ima oblik 16^0 i broji str. VI + 178.

U predgovoru pisac veli, da je, potaknut primjerom plemenitijeh muževa u drugijem narodima „i zajedno vidivshi, da mladichi, ossobito u ovomu nashemu u xeljnim naucima sasvim zapushtenom' kraljestvu, i Dérxavi od nauka priveliku potrebu imajuchoj, ako ne onnoga, koga u drugim sritnim miestima, barem kolikoje moguche, xeljnoga napredka u svoim ucsionicama (shkullama) nemogu imati brez alata potrebitog", uzeo na se brigu za one učenike, koji prve i druge godine gramatiku uče, izdati knjižicu, „u kojojche moch' sve, i mlogo vishe ricsi, kojese u Grammatiki[2] nahode latinski, nachi, i viditi u nash Izgovor prineshene, i iztomacsene sa svoim zlamenjem: kakonoti Vershe I. od Prigibanja Imená. II. od Plemena isti imená. III. od Ricsi activi. IV. od Ricsi deponenti. V. od Pristavaka." Pisac, i ako priznaje, da nije najpodobniji izraditi ovakov posao, ipak se nada, da će „knjižica ručna"

probatum." Pitao sam i fra Jakova Matkovića, a on mi u pismu odgovori: „prem sam pitao prve naše [bosanske] književnike za razjašnjenje istih, a nitko mi ne znade pravo kazati, ja mislim i držim, da se pod istim kriju imena onih cenzora, koji su Sintaksu pregledali i za tisak odobrili."

[1] Biografičke podatke o Ambroži Matiću ima Matković (p. d. str. 41.).

[2] Ovo je opet Marianovićeva, ili možda i Grigelyeva gramatika.

biti od koristi njegovim mladim zemljacima, te moli, da mu se bar trud i nastojanje njegovo upišu u zaslugu[1].

Matićeva je knjiga preradba jednoga dijela druge sveske Grigelyeve, i to onoga, u kojemu su sadržani „Versus Memoriales“. Ovaj je dio kod Grigelya tako udešen, da se ozgo kazuju stihovi, a iza njih ili ispod retka daje se tumačenje pojedinijeh stihova ili se navode primjeri za pravila. Slično otprilike radi Matić: on ispisuje najprvo izvjestan broj stihova, iza njih kazuje hrvatsko pravilo, a onda navodi nekoliko primjera dodajući svakom hrvatsko značenje[2]. Za ogled preštampavam jedan odlomak iz odsjeka „De Declinationibus“ (Regulae Generales); kod Matića je natpis: „Vershi I. Od Prigibanja Imena Uprave obchenske.“ Stihova ima osam; prva su dva:

1. Nomina composita inflectes ad simplicis instar;
2. Ast in compositis flectes tantum modo rectum: . . . . .

Iza stihova dolaze ova tumačenja:

1. *Imena sastavita, prigibajuse, kako i njiova priprostita po svima upadcima.*

Vir, iri, *Csovik.*
Triumvir, triumviri *trovladaoc* i t. d.

Vadese iz ove uprave.

[među ostalima] Pubes, pubis *mladost.*
Impubes, impuberis *nezrelle pameti.*

2. *U imenima sastavitim samose prigiba Nominativ, ne onne partikule, odkojisu sastavita*, n. p.

[1] Predgovor je potpisan: „U Suttiski na 20 Veljacse 1828. P. Ambroxa Matich, Shkula Gram. Ucsitelj.“ Knjiga je dakle napisana četiri godine prije negoli je izdana.

[2] Radeći to Matić unekoliko ispunjava savjet Grigelyev, koji baš u drugoj svesci ispričavajući se, što nije dodao riječima („in praeceptis his *de declinatione nominum*“) prijevoda, veli: aequus interim, et progressus discipulorum suorum studiosus magister . . . . . non intermittet, singularum vocum geminas notiones linguis vernaculis adcurate definire, probe gnarus in condiscenda quavis lingua totius rei cardinem in eo imprimis verti, ut adolescentes maximam, quantum fieri potest, vocabulorum copiam sibi memoriae imprimant.

[mnogo primjera, između njih:]
Tribunus plebis, tribuni plebis, *poglavar*[1].

Matić ponajviše ispisuje Grigelya, ali ipak ima mjestâ, gdje polazi svojijem putem. Kad navodi pravila, kazuje mnogo više primjera nego Grigely; u petoj deklinaciji, na pr., uza stih:

Quintae rectus in *es*, ut spes, genitivus in *ei*
Tertius est similis Patrio . . . . . .

Grigely ima tri primjera (dies, res, fides), Matić pak ih navodi četrnaest (Facies, Macies, Caries, Esuries, Colluvies, Durities, Fides, Effigies, Ingluvies, Pernicies, Requies, Rabies, Mollities, Luxuries[2]). Gdješto i sasvijem samostalno radi; kad govori o sinkopi, ponajprije točno prenosi Grigelya, no onda još dodaje ovaj člančić (str. 32.): „*Slidecha pak imena liepshe ſtoje u pokrachenju, nego u svima shilabama, illiti slovima. n. p.* Adolescentes . . . . . Bidentes . . . . . Infantes . . . . . Parentes . . . . . Serpentes" (genitiv je plurala naime: adolescentum, bidentum i t. d.). Grigely o tijem riječima i njihovu genitivu govori na drugijem mjestima; „adolescens" i „parens" na pr. pominje, kad govori o genitivu plurala u III. deklinaciji[3]. Ima i članaka u Matića, kojijeh u Grigelya uopće nema. Na str. 109., na pr., ima (sub littera C) člančić s natpisom „Riecsi brez Supina"; tu je najprvo kazano 17 stihova (Grigely nema ni tijeh stihova) s glagolima bez supina (prvi je: Nulla supina mico, strido, seu strideo gignunt), zatijem dolazi tumačenje: „*Nikakva od slidechi Riecsi neima supina, premda mloge imadu Proshasto vrime, takesu:*" s poređanijem glagolima, kojima je dodano hrvatsko tumačenje. Članak opseže str. 109.—112. Sva je prilika, da je Matić te stihove uzeo iz kakvoga starijega izdanja Alvarezove ili slične kakve gramatike[4].

[1] Među primjerima ima i riječ „Angiportum, i", koju Matić sasvim nerazumljivo prevodi: *kucha mushka.* Belostenec tumači tu riječ: *Teſzën, y zaviat pút, â navlaſztito k-brodiſchu;* Jambrešić: *Klanyecz, Teſzna vulicza, Put vuzek y zaviat.*

[2] Istina, ti su primjeri uzeti ponajviše iz I. sveske Grigelya, samo što im Matić dodaje hrvatsko značenje.

[3] Matić kod genitiva III. deklinacije pominje samo „adolescens" i veli, da ima genitiv plurala na -ium.

[4] Originalni su se stihovi Alvarezovi kadšto i mijenjali. Grigely veli: „Reliqui recentiores Grammatici aut versus illos ab Alvaro totidem verbis descripserunt, aut paullulum immutatos ediderunt" (sličnu bilješku ima i Marianović na str. 147.). Kao primjer pominjem tri

Građa je u Matića ovako podijeljena:

Vershi I. Od Prigibanja Imena Uprave obchenske (str. 1.—4.)
„ ossobite (str. 4.—32.)
Od Imena Pomanjkajuchi I. (str. 33.—49.)
Nadometak I. *(Njeka imena imadu drugo zlamenje u broju jednoſtrukomu, nego u vechoſtrukomu.)*
Nadometak II. od Prilagajuchi imena [pridjeva] (str. 49.—50.)
„ III. od Imena Gerçki (str. 50.—55.)

Vershi II. Od plemenna Imena (str. 55.—99.)
„ III. Od Proshasti (praeteritis) i Lexechi (supinis[1]) Vrimena Riecsii (str. 100.—172.)
„ IV. Od Riecsi Deponenti (str. 172.—176.)
„ V. Od Pridstavaka (str. 176.—178.)

I Grigely ima otprilike ovaku razdiobu u II. svesci svoje gramatike, no on pored toga ponavlja još i cijelu gramatičnu građu iz I. sveske. Matić to dakako ne čini, jer njegova knjižica ima da bude dopunjak i pomoćnik za one, koji se služe Grigelyevom ili Marianovićevom gramatikom, pa zato na mjestima, gdje bi trebalo potanje upute, a on je ne daje, upućuje čitača na samu gramatiku[2].

---

stiha, koji su kod Matića i Grigelya (isto tako kod Marianovića) zapisani u obliku:

„Mitesco“ veluti, queis nomen ab incipiendo,
Aut certe capiunt a Verbis, unde trahuntur.
His dempto „Esurio“, iunges meditantia Verba

a u pomenutijem već zagrebačkijem izdanjima Alvarezove gramatike ovako glase:

Mitesco veluti, quorum de nomine lis est:
Aut certe capiunt a verbis, unde trahuntur,
Adde, quibus nomen vehemens meditatio fecit,
Esurit excepto. Veterum monumenta revolve.

[1] L. tumači supin na str. 50. ovako: „Supinum, Slovinski nemochno, jeft imme, koje prid ſobbom nejma kakvo ſpadanje; i zato kano oslabljeno pri zemlji lexi, ako illi od Ricſi, illi od primitlivog nepodignefe . . . . .“ I Z. zove supin „Lesèche“.

[2] Isp., na pr., na str. 55.: „U svima gerçkima imenima vidi Grygelja [sic] pag. 94—106.“ — a na str. 177. čitamo: „6—9 S' Ablativom Pridstavke vidi Gram: Marian: 109. kako i ove 10—11—12. kojise nahode s' Akusativom i Ablativom imena vidi.“

Omjerima li Matića prema Grigelyu, to originalni rad njegov stoji samo u tome, što dodaje pojedinijem primjerima hrvatska značenja; u tome se valjada povodio za nekijem starijim hrvatskijem autorima, poimence pak za *Mikloušićem*, koji je, tridesetak godina prije Matića, napisao slično djelce kao bosanski franjevac za kajkavski dio našega naroda. To je djelce „Syllabus Vocabulorum“[1], a štampano je prvi put g. 1796., drugi put g. 1817., oba puta u Zagrebu. Mikloušić radi kao Matić: navodi stihove Alvarezove, ispisuje zatim primjere i dodaje im hrvatska značenja. Valjada je i sama ideja, da izdade ovakovu „ručnu knjižicu“, Matiću došla otuda, što je našao sličnijeh djela u hrvatskoj školskoj literaturi[2], a izvan svake je sumnje to, da se Mikloušićem baš i sam poslužio i po koje značenje iz njega izvadio. Isp.:

Senatus	(Matić)	vichnishtvo	(Mikloušić)	véchnichtvo
Tumultus	„	buka, vika praska	„	buka, prazka, vika
Dentale	„	dervo, na kom orno gvozdje stoi	„	plusnicza ili drévo, na kôm orno selezo ztoji.

Osobito pak su karakteristični ovi primjeri:

Pathmos Otoka na morju Egeanskomu kudje S. Ivan prognat u ulju vruchu bio, gdie piso knjige skrovni vigenja (Apocalypsis)

[Mikloušić: P. málo medyimorje na morju Egeánzkem, gde sz. Januss pregnán v-olyu je kuhan bil, y knigu zkrovneh vidyenyih popiszal].

Thais glaffovita bludnica u Ateni Varoshu, od kojeje Menander jednu komediu napravio, i ima priricsak od iste: „Non bene lacsiva [t. j. lasciva] mista est cum Thaide Pallas“ t. j. s' naukom nepodudarase bludnoft

[1] Syllabus | Vocabulorum | Grammaticae | Emmanuelis Alvari, | In | Croaticam Linguam | Conversorum. | Zagrabiae, | Typis Novoszelianis. | MDCCXCVI.

[2] I Mikloušić pominje u svom predgovoru: „Pred pètdeszetemi y visse léti zpodobna, nego námerom na ztarinzku Emmánuela Alvari Szlovniczu, na szvétlo je izissla. Vezda vu drugachkom Pokazu szadassni Szlovniczi prilàgodyena vàn dàjesze.“ Mikloušić valjada pomišlja na „Syllabus“ Habdelićev, koji se pripisuje i Jambrešiću. — I Š. i G. imadu u svojijem gramatikama slični no kraći „zbornik vokabulâ“ (Š.: Caput XVI. str. 140.—168.; G.: Caput XX. i XXI. str. 186.—223.), ali njima se Matić nije poslužio.

[Mikloušić: Thāis, idis. glaszovita blúdnicza, iliti kurva vu Athéni Vàrassu, od koje Menander jeden igrokaz je napravil: velisze „Non bene lascivâ mista est cum Thaide Pallas“].

Gdjegdje se bilješka Matićeva i ne može razumjeti, ako ne ogledamo bilješke Mikloušićeve; isp.:

Abidos Varosh u Asii; od mileza naprav. (ovo je nerazumljivo, dok ne čitamo u Mikloušića: Abidos Várass Azie od Milezia napravlyen).

Slično je i ovo: Mikloušić govoreći o grčkijem imenima na *is* iza posljednjega završuje ovako:

Sycosis, is jachmenecz na ochih.
Ovakveh visse poglej pod liztom 77.

U Matića čitamo (str. 53.):

Sycosis jeçmenjak na okku koja vidi na liſtu.

Trebao je dodati: na listu 12.

Na jednom je mjestu, valjada s obzirom na svoje čitače, Mikloušićevu bilješku ponešto promijenio; isp.:

Savus Rieka hervaska, koja teçe iz megju mejasha (megje) Bosanske, i Slavonske, i kod Biograda u Dunavo utjeçe. (Mikloušić veli: Szàva, potok Horvàtzki, koi iz Kranyzke zemlyè izhádyajùchi, gornyu y dolynu Shlavòniu pretéche, y pri Belgradu vu Dunaj ztéchesze.)

Na drugome mjestu kao da nije razumio svoga kajkavskog ugledника, jer veli:

Aloë *suva* trava, tako zvana

dok u Mikloušića čitamo:

A. *suhka* [= žuhka, gorka] tráva, Aloe zvana.

Ima dašto i podosta mjesta, gdje se Matić i Mikloušić ne slažu; Matić naime redovno odstupa od svoga ugledника, gdjegod je mislio, da bi Mikloušićevo tumačenje štokavskijem čitačima moglo biti nerazumljivo. Ovo se osobito dešava kod riječi svakidašnjega života, koje su drukčije u govoru štokavskom negoli u kajkavskom. Tako, na pr., „Salvia“ Mikloušić tumači „salfia“ [= žalfija],

Matić veli „kadulja trava“; „Zingiber“ kazuje Mikloušić (madžarskom riječi) „Gyumber“, Matić čedno veli „mirisa verſta“ i dr.[1]

Gdje Matić samostalno prevodi latinske riječi, tu je prijevod njegov kadšto dosta zanimljiv. Riječ „liber“, na pr., prevodi dosljedno „kniga [knjiga] shtampata“, a „litterae“ = knjiga pisata. Isp. i ovo:

Signifer pervocselnik.
Ens sobſtvo, shtogodje, illi bitti moxe (Mikl.: szobsztvo).
Bacchanalia Poklade[2].
Lemures ſtrave nochne (Mikl.: Nochneh duhov ztreshila).
Lares domovina (Mikl.: hisni Bogi) i t. d.[3]

Tamo amo mu prijevod baš nije uspio, a ima i sasvijem pogrješnijeh prijevoda. Isp.:

Induciae ſuſtav bojni (Mikl.: mir).
Illicebrae (sic) pomanjkanja.
Rostra kljunovi[4].
Luxuria neçiſtocha (!).
Poesis porodjenje, rodſtvo[5].

Kao Marianović, tako i Matić rado uzima, gdje može, primjere iz domaćega života. Pominjem ove:

(str. 14.) Bosnensis, Croatiensis, Slavoniensis, Hungariensis, Serviensis, Posaviensis, Suttiskensis, Fojnicensis, Kresheviensis; (str. 33.)

[1] Drugi su primjeri: Aedilis kuchanin (Mikloušić: ztanyodelavecz)
Cinnamomum slatke korice (Czimet)
Apium Opik (trava pchelzka)
Orichalcum xúti mid (pirnacs) [Mi.: zlatni prah]
Mustum novo slatko vino (most).
Drukčije treba tumačiti ovu razliku: Cestus xenski pas (Mi.: vuzdovan, bat). Ovdje je Mikloušić pogriješio. Grigely ima „Cestus“ i „Caestus“, pa veli: *Cestus* pro ornamento muliebri scribitur una vocali, et caret plurali; *Caestus* pugilum scribitur per diphthongum, et habet pluralem.

[2] G.: Bacanalia = Pokladi [= Pokladi] Carnevale.

[3] Ovdje dodajem, da „dramu“, bila komedija ili tragedija, zove „çuddogled“ (str. 68. i 69. nekoliko puta, na pr.: Persa, ime Dievojke od koje Plaut jest jedan çuddogled izpiso). I ovaj je prijevod njegov vrijedan da se zabilježi: (Grigely: „Plura his similia ex *Lexicis*, et *Radicibus linguae latinae* condisci possunt“) „i druga mloga, kojase iz knjiga shtivenja naucsiti mogu.“

[4] Na drugom mjestu veli dobro: Rostrum kljun pticsiji
Rostra mieſto s' kogse pripovida u Rimu, pripovidaonica.

[5] Štamparska je griješka: Pluto Bog Cakla.

Petar, Eva, Macxarska, Bosna, Suttiska, Drava, Sava . . . . . (Grigely ima: Adamus, Eva, Iulius, Lucretia, Hungaria, Buda, Danubius i t. d.; Mikloušić ima također ove primjere, premda se, dašto, nije mogao služiti Grigelyem); (str. 56.) Bosnita Boshnjak, Hungarus Macxar, Croata Hervachanin, Slavonita Shlavonac; (str. 64. i 65., pod zajedničkom oznakom: „Rieke, i Potoci derxave Bosanske“) Sprecca, Krivaja, Ussora, Ukrina, Tinja; (str. 68.) Illyricum[1] Illyricsko kraljeſtvo veliko, koje 16 drugi u sebi zaderxi (Mikl.: veliko Szlavénzko királyeztvo, koje 16 drugeh vu szebi broji). U ovaj red ide i ova bilješka: Poean — piesma na falu Apollina laxljivoga Boga ucsinjena drugçie Lada, zatose csuje pievati Lado moj, Lado moj od Neretljaka[2].

Matić se u knjizi služi svojim maternjijem govorom štokavskijem, i to u tekstu obično štokavskijem zapadnoga izgovora, a kad tumači latinske riječi, štokavskijem južnoga izgovora (spierine, sumjesha, vierra, k'tiem, snieg, dieca i t. d.), no i on, kao mnogi njegovi zemljaci, kazuje „ie“ (je) i ondje, gdje po glasovnijem zakonima ima da dođe čisto „i“. Zato za „pax“ veli da je „mier“ (str. 25. i 48.), a za „glans“ da je „xier“ (str. 25.); slično je „sieromashtvo, fieroma“ (str. 47.), „Prosienac“ (str. 64.), „vier“ (str. 83.), „mierovati“ (str. 106.). Pravopis mu je sličan Marianovićevu, ali nije isti, jer „č“ piše, pored „ç“ (çiſti, jeçmenjak, iztomaçenje [str. 53.]), još i „cs“ (iſtocsaj), sonantsko „r“ označuje „er“ (cervotocsina; Marian. „är“), „c“ piše kao i mi danas (ſtarica, dieca, novci; Marian. „cz“), „đ“ mu je najčešće „dj“ (porodjenje; Marian. „glogem“), a iza g ne umeće h (pogibljivo; Marian. „mloghi“). Inače se slaže s Marianovićem (tuxba, Macxar, lukavshtina, chutjenje, babba, kolla), ali ni on nije dosljedan u svom pravopisanju kao uopće naši stariji pisci.

Tehnički se nazivi, osim u nekijem sitnicama, potpuno slažu s Marianovićevim nazivima. Tako, na pr., „Prigibanje“ (Mar.: Prighibanje) = declinatio, „Ime“, „upadak“ (casus), „jednoſtruki“ i „vechostruki (vechoſtruki) broj“ i dr. Za „pronomina relativa“ veli Matić „prinosecha“ (Mar.: prinosljiv), „indefinita“ (t. j. on toga izraza nema, već samo kazuje, da su riječi kao „nemo, nullus“) „zatajucha“; za rodove najobičnije kaže da su: muški,

[1] G.: Illyria, ae slovinska kraglievina, la regione di Illirico.

[2] O bogu Ladu pripovijeda i Mikloušić, ali u svom „Izboru dugovány'h vszakoverztnéh“ (izd. od 1839.) str. 26.

ženski i „neznani“ (Mar. redovno kazuje „neutri“, a prevodi „niednodrugo“).

Knjiga je Matićeva sastavljena s velikom pomnjom, pa i štamparskijeh griješki ima malo.

* * *

Treći je prerađivač Grigelyeva udžbenika Varaždinac *Antun Rožić*[1] („Rosich“). On je jedini, koji je svoje preradbe pisao kaj-

[1] Antun Rožić rodio se oko god. 1787. (Šafařík p. d.), a umr'o je 3. lipnja 1848. Službovao je u varaždinskoj gimnaziji od školske godine 1817/18. do svoje smrti, i to za vrijeme ravnateljovanja Josipa Pasztoryja (1787. —1833.) iznajprije kao profesor „grammaticae classis“ (I. razreda), zatijem, od g. 1821., kao profesor „I^{ae} humanitatis“ (V. razreda); u to vrijeme bijaše i „Chronologus“ (ljetopisac), „Bibliothecarius“ (on je uredio gimnazijsku knjižnicu, kojoj je temelj položio ravnatelj Pasztory poklonom svojijeh knjiga [Povĕst gimnazije Varaždinske. Napisao Fr. Pongračić. U „Izvĕstju“ te gimnazije od 1873. str. 11.]) pa „Actuarius“ (bilježnik zapisnikâ zavodskih), a g. 1819. bijaše polućio čast asesora županije varaždinske. G. 1836. postade napokon profesor „II^{ae} humanitatis“ (VI. razreda). Od g. 1833. do 1835. (točno: od 22. XI. 1833. do 1. I. 1835.), t. j. od smrti Pasztoryjeve pa do godine, kad je ravnateljem postao Ivan Maurović (Maurovich), bijaše „senior“ gimnazije te obavljaše funkcije ravnateljeva zamjenika (prodirector). — Rožić je bio vrlo radin čovjek, pa se mnogo trudio i oko podizanja našega pučkoga školstva. Nastojanje se njegovo pohvalno pominjalo i u tuđem svijetu (isp. Allgemeine deutsche Gartenzeitung 1830. br. 28. [preštampano u Čuvajevoj „Građi“ str. 713.]). Koliko su ga poštovali njegovi učenici, dokazuje čestitka, što ju je sastavio đak Pavao Molnar: „Vota honoribus spect. ac clar. dni Antonii Rozič, dum festum nominis sui recoleret omine ter fausto anno 1843 ab auditoribus suis grato animo dicata, Varasdini.“ (Magyar Irók s. v. Molnár Pál.) U svom je privatnom životu bio Rožić, kako pripovijeda usmena predaja, nesrećan, jer je imao nevolje s djecom, sa sinom i kćerju, koji su mu po zlu prošli. [Biografičke podatke imam da zahvalim g. Vladoju Dolanskomu, ravnatelju senjske realne gimnazije.]

Pored ona dva udžbenika za latinski jezik, što o njima gore govorim, napisao je još ove školske knjige:

3) Vocabularium | iliti | Rechnik | Najpotrebneshe Rechi | Vu | Treh Jerikih [t. j. Jezikih] Zadersavajuchi. | Od | Antona Rosich | Popiszan. | Vu Varasdinu 1822. | Z-Szlovami Ivana Sangilla, kr. Stamp. | — Drugo izdanje izašlo bez oznake godine, valjada poslije g. 1830.

4) Compendium | Totius Orbis | Geographicum | Secundum | Novissimam Provinciarum | Divisionem. | Concinnatum | Ab | Antonio Rosich, | In Regio Gymnasio Varasdinensi I. Humanitatis Professore, | et Inclyti

kavskijem dijalektom. Od njega potječu dvije preradbe. Po vremenu je Rožić stariji od Marianovića i Matića, jer je prva preradba njegova izišla još g. 1821.

Comitatus Varasdinensis Sedis Iudiciariae | Assessore. | Varasdini, | Typis Joannis Sangilla Regii priv. Typographi 1821. |

Dvije sveske. II. izdanje izašlo g. 1825.

5) Kratki Zavjetek | Zemelyzkoga- | Izpiszavanya | Horvatzke y Vugerzke | Zemlye | Y | Oneh Orszagov, Koji Z-Vugerzkem Kra- | lyeztvom Pod Jednum Korunum Zjedi- | nyeni, Ter Za Druge, Y Trejtje Skole | Vuchenike Prepiszani Jeszu. | Na Szvetlo Dan | Po | Antonu Rosich. | Vu Varasdinu, Pritizkan z-Szlovami Ivana Sangilla, kral. priv. Stampara. | 1823. |

6) Mali | Zemljopis | Za | Početnike | Po | Antunu Rožiću. | U Varašdinu. | Tiskom kr. povl. tiskarne Josipa Platzera. |

Rožić bijaše i pjesnik, kad se dešavala kakova svečana prigoda, dašto latinski pjesnik. U sveučilišnoj se biblioteci čuvaju tri njegove pjesme:

1) Soterion | Recuperata Feliciter Valetudine | Serenissimo | Regio Haereditario Principi | Josepho | Archi-Duci Austriae Regni Hungariae | Palatino | Dum | Solemnes Deo Grates In Urbe Varasdinensi Persolverentur | Obtulit | Antonius Rosich, | II. Hum. Prof. et I. Com. Varasd. Tab. Jud. Assesor | X Calendas Junii | MDCCCXXXVII | Varasdini, Typis Jos. Nob. de Platzer. |

2) Magnifico Ac Spectabili Domino | Antonio Kukulyevich | Aliter | Bassany de Sacci, | S. C. Et R. A. Maiestatis Consiliario, Excelsae Regnorum, Dalma- | tiae, Croatiae et Slavoniae Tabulae Banalis Assessori, Et Per | Districtum Literarium Zagrabiensem Superiori Studiorum Ac | Scholarum Directori Regio | Dum | Regium Gymnasium Varasdinense Prima Vice Lustraret. | Die 22. Aprilis 1837. | Varasdini, | Typis Josephi Nobilis de Platzer. |

[Ispod pjesme potpisan: Antonius Rosich, II. H. P. & I. C. V. S. A.]

3) Honoribus | Magnifici Ac Spectabilis Domini | Ant. Kukulyevich | De | Sacci & Bassany, | S. C. R. A. M. Consiliarii, Excelsae Tabulae Banalis | Assessoris, Per District. Litterarium Zagrabiensem | Superioris Studiorum Et Scholar. Direct. Regii | Diem Nominis | 13. Junii 1839 recolentis. | D. D. D. | Antonius Rosich, | II. Hum. Professor et I. C. Varasdin. Assessor. | Varasdini, | typis J. Nob. a Platzer, C. R. pr. Typ. |

I kalendare je Rožić pisao. U sveučilišnoj biblioteci ima:

Horvatzki | Ztoletni | Kalendar | od Leta 1818 do 1919. | Koj zvan lehko razumlyiveh raztolnache- | nyih od Szveto-Reda, takaj Vremenokazitele, vszakojachka Vpametjemanya zta- | reh Lyudih, y vnoga druga hasznovita y | jednomu ladanzkomu Gozpodaru, znati | vredna dugovanya, vu szebi | zadersava. | Iz najbolsheh nemskeh ztoletneh Kalendarov | zkupzlosen. | Po | Antonu Rosichu, | Vu Kralyevzkeh Diachkeh Skolah Varas- | dinzkeh Navuchitelu. | Vu Zagrebu, | Pritizkan vu Novoszelzkoj Szlovotizki. |

Toj je prvoj preradbi natpis:

PERVI TEMELYI | DIACHKOGA | JEZIKA | ZA | POCHETNIKE | VU | DOMORODNOM JEZIKU VAN DANI | PO | ANTONU ROSICH. | VU VARASDINU, |

Pritizkani z-Szlovami Ivana Sangilla kral. priv. Stampara | 1821. |

Ispred imena autorova ima sličica: anđeo (genije?) sjedeći na oblacima u desnoj ruci drži trubu, a lijevom sprema se da okruni anđelića vijencem.

Oblik knjige: mala osmina; str. 56. Djelce je svega četiri puta izdano; treći put[1] g. 1835. („Tretji krat"; Vu Varasdinu, Pritizkani z-Szlovami Josefa od Platzer); četvrti put g. 1839. („Cheterti krat naloseni"; Vu Varasdinu pritizkan vu szlovotizki Jozefa pl. Platzer). Razlike su među tijem izdanjima sasvijem neznatne, a stvarnijeh razlika uopće i nema. Treće i četvrto izdanje imaju doduše samo 50 str., no to dolazi otuda, što je štampa tješnja. Gdje se citira Grigely, pokazuje se nesklad u broju stranica — dašto zato, jer se autor služio različnijem izdanjima Grigelya. Treće i četvrto izdanje imadu potkraj knjige naštampanu dozvolu gimnazijskog ravnatelja:

Admittitur ad reimprimendum
Maurovich,
R. L. R.[2]

Sva izdanja imaju na otražnjoj strani natpisnoga lista motto: „Kakov Aldov vekshi, i bolshi Domovini donezti moremo, kak ako podvuchamo Mladozt, vu oveh oszebito Vremenah? Cicero." Citat je uzet iz Grigelyeva predgovora (u I. svesci); latinski je:

Pored toga pominje Šafařik (i po njemu Ljubić) i dva rukopisna djela njegova:

1. Belizar y Gelimer kraly Vandalzki. 1826.

2. Pripovezt naroda Horvatzkoga od nyegovoga pochetka do Ladiszlava kralya Vugerzkoga. 1825.

[1] Kad je izdano drugi put, nije mi poznato, jer nijesam nijednoga eksemplara drugoga izdanja imao u rukama.

[2] „Regius librorum recensor" ili „revisor" (Dolanski). Ravnatelj gimnazije bijaše obično i cenzor. Tako je g. 1814. o. Skender Tomiković imenovan ravnateljem gimnazije osječke i ujedno cenzorom. (Isp. Streer: Kratak pregled pověstnice kr. gimnazije oseč̌ke [u izvještaju te gimnazije od 1871/2]; str. 9. i 11.) I Pasztory, prethodnik Maurovićev, bijaše revizor knjigâ (Pověst gimnazije Varaždinske str. 11.).

„Quod munus Reipublicae adferre maius meliusve haud (sic; ovako ima Grigely) possumus, quam si docemus atque erudimus iuventutem.“ Cic. de div. II. 2. I kratki je predgovor u svijem izdanjima isti, a glasi ovako:

Vash jedino Napredek, Dragi Domovine Szini! genul je mene, da one takaj Vure, koje za Pochinek i Odehnenye odluchene jeszu, za Polehchiczu vam vu Navukih vasheh prizkerbeti, aldujem. — Primite anda Poszel ov mali z-onem Szerdczem, z kojem ja nyega vam predajem, terszitesze vszigdar napreduvati na Haszen predrage Domovine vashe, ter Trud moj obilno naplachen bude.

Vu Varasdinu 30. Vszeszvetchaka 1821.

A. R.

Rožićevi su „Pervi Temelyi“ prijevod i djelomice preradba prve sveske Grigelyeve gramatike. Preradba njegova nije sistematična, jer Rožić prenosi samo glavne stvari, pa gdje može, original skraćuje (na pr. izostavlja sve paradigme); razlika između njega i Marianovića stoji u tom, što je Marianovićeva knjiga trebala da nadomjesti sasvijem Grigelya, a Rožićevo se djelce imalo upotrebljavati p o r e d Grigelya — kao prvo uputstvo početnicima, koji se još ne mogu lako snaći u latinski pisanom udžbeniku. Zato Rožić na mjestima, gdje što izostavlja, a važnija je stvar, čitača naprosto upućuje na Grigelya. Na str. 20.[1], na pr., govoreći o deklinaciji riječi „haec domus“, veli: „koje vu nekojeh Padanyih poleg drugoga i chetertoga Premenanya premenyasze, kak vu Knyigi skolni vidisze na Liztu 25.“ (u I. i III. izd.: Lizt 28.). Grigelya nikad ne pominje imenom, već samo veli „Knyiga skolna“, jer je zacijelo bio uvjeren, da će svak znati, koju on to „školnu knjigu“ misli[2].

[1] Ja se u citiranju služim četvrtijem izdanjem; eventualne razlike u starijim izdanjima pomenut ću u bilješci.

[2] Svega ima tijeh citata trinaest, i to:

1.	str.	20.	citira	„Knyige skolne Lizt		25.“	(I. [str. 22.] i III. [str. 20.] Lizt 28.)
2.	„	23.	„	„	„	43.	(I. [26], III. [23] 50.)
3.	„	25.	„	„	„	45.	(I. [27], III. [25] 52.)
4.	„	ibid.	„	„	„	48.	(ibid. 55*)
5.	„	29.	„	„	„	67.	(I. [33], III. [29] 78.)
6.	„	33.	„	„	„	123.	(I. [37], III. [33] 137.)
7.	„	34.	„	„	„	132.	(I. [38], III. [34] 146.)

*) U prvom izdanju citira se na istoj stranici još jedamput L. 55.

Što se tiče samoga prijevoda, to Rožić uopće nastoji da prevodi točno i vjerno. Grigelyevo prvo pitanje „Quid est Grammatica Latina?“ glasi kod Rožića:

Kaj je Grammatika diachka?
Je Navuk, koj vuchi dobro diachki chteti, piszati, razmeti i govoriti.

Odstupa ponešto od originala, kad hoće da bude jasniji od njega; isp.:

(Grigely.)

Inusitata vero [h. e. Adiectiva], aut per se incomparabilia, si cum *prae* componantur, possunt comparari; ut praestans, praesens, etc.

(Rožić.)

Ako vendar Pridavno ime, koje od *per* ali *prae* pochmesze, ter prez onoga Predsztavkaj [= Predztavka] chez Ztupaje premenyatisze nemore, onda takov Adjectivum ima drugoga i trejtjega Ztupaja poleg Naredbe, v. P. [= vu Peldu] praestans, tior, tissimus.

Rožićevi su „Pervi Temelyi“ ovako podijeljeni:

Vpelanye (str. 5.)
§ 1. Od Pravochtenya (str. 5.—7.)
§ 2. Od Pravopiszanya (str. 7.—11.)
§ 3. Od Rechihzpelavanya [= Etymologia] (str. 11.—12.)
Del I. § 1. Od Imena vu obchinzkom (str. 12.—13.)
§ 2. Od Imena Szamoztavnoga vu oszebnom (str. 14—20.)
§ 3. Od Pridavnih Imen vu oszebnom (str. 20.—21.)
§ 4. Od Priszpodablanya[1] Pridavneh (str. 21.—24.)
§ 5. Od Imen Brojneh (str. 24.—25.)
Del II. Od Zaimena (str. 25.—26.)
Del III. Od Vremenorechi (str. 26.—36.)
Del IV. Od Delnikorechi (Particip) (str. 36.—37.)
Del V. Od Predztavka (Praepositio) (str. 37.—38.)

8. str. 34. citira „Knyige skolne Lizt 133.“ (ibid. 133.)
9. „ ibid. „ „ „ „ 139. (I. i III. nemaju toga citata)
10. „ 38. „ „ „ „ 160. (I. [43], III. [38] 177.)
11. „ 39. „ „ „ „ 164. (I. [44], III. [39] 181.)
12. „ ibid. „ „ „ „ 172. (ibid. 189.)
13. „ 47. „ „ „ „ 201. (I. [53], III. [47] 201.)

[1] = Prizpodablanya.

Del VI. Od Prirechka (Adverbium) (str. 38.—39.)
Del VII. Od Medmetka (Interjectio) (str. 39.)
Del VIII. Od Veznika (Conjungatio [= Conjunctio]) (str. 39.—40.)

Cheternajzt Naredbih od Szlaganya Izgovorov, iliti Praecepta (str. 40.—45.)
Pridavek (str. 45.—47.)
Od Imen Varashev etc.
Od Nezvershenoga Nachina.
Od Pitajucheh Zaimen.
Lehki Nachin za szlagati Izgovore vu Diachkom (str. 47.—50.)

Po ovom se pregledu dade razbirati, da Rožić nije imao stalne osnove, po kojoj će raditi, kad se prihvatio svoga posla, jer su pojedini dijelovi njegove gramatike — prema onakoj knjižici — predugačko obrađeni, neki prekratko. O ortoepiji i ortografiji, na pr., govori se na 6 stranica, a to je suviše; naprotiv je zamjenici priklonjeno samo pô stranice. Unekoliko ispričava autora to, što je htio, da mu djelce služi kao pomoćna knjižica uz Grigelyevu gramatiku, no sa svim tijem su „Pervi Temelyi“ i za ono vrijeme uopće udžbenik slabe vrijednosti.

Što se tiče hrvatskijeh „termini technici“, kojima se služi Rožić, oni su, čini se, ponajviše povađeni iz sprijeda pomenutoga Mikloušićeva djela „Syllabus Vocabulorum“[1]. Evo nekoliko primjera:

(Mikloušić.)	(Rožić.)	(Mikloušić.)	(Rožić.)
Szamoglasznik	isto	Preményanye	isto
Zkupglasznik	„	Padanye	„
Ime szamoztavno	„	Ztupaj (gradus)	„
„ pridavno	„	Vrémeno-réch	„
Zaime	„	Délnikoréch	„
Broj	„	Veznik	„
Jedinobrojnik	„	Priztavek (adverb)	Prirechek
Vechbrojnik	„	Medztavek (interiectio)	Medmetek i t. d.

Drugom je djelcu Rožićevu ovaj dugački natpis:

[1] A jednomu i drugomu bijaše, čini se, ugledom Z.

KRATKO NAPUTJENYE | VU | KRUTO HASZNOVITEH, | I ZEVSZEMA POTREBNEH TEMELYIH | DIACHKOGA JEZIKA, | OSZEBUJNO ZA ONE POCHETNIKE, | KOJI RAZTOLNACHENYE NAVUCHITELOV | VU PAMETI LEHKO ZADERSATI, | Z-SZLABEM PAKO SZVOJEM | PISZMOM RAZTOLNACHUJUCHEGA | DOZTIGAVATI NEMOREJU, ZKUPSZLOSENO | VU MATERINZKOM JEZIKU. | PO | ANTONU ROSICHU, | VU VARASDINU. | DIACHKEH SHKOL NAVUCHITELU | VU BUDIMU, |

Pritizkan z' Vugerzke Mudro Vuchene Skupchine | Peshtanzke Szlovih | 1820.

Knjižica ima također oblik male 8⁰ i 28 str. Na posljednjoj stranici čitamo ovaj zaglavak: „Piszano vu Varasdinu Dána 12. Szushca Leto 1820. Po A. R. D. S. N." (Antonu Rosichu Diachkeh Shkol Navuchitelu). Knjižica je doživjela svega četiri izdanja. Drugo izdanje štampano je g. 1821.; broj stranica, zaglavak i natpis isti su kao u I. izdanju, samo što na natpisnom listu mjesto „Skupchine" (koje je štamparska pogrješka) čitamo pravilno „Zkupchine". Treće izdanje štampano je g. 1828.; broj je stranica isti, a tako i zaglavak, no mjesto „Leto 1820." čitamo „Leto 1828."; na natpisnom listu, koji je inače jednak onome II. izdanja, promijenjena je riječ „Pritizkan" (što je gramatički neispravno) u „Pritizkano". Četvrto najposlije izdanje, štampano g. 1836., ima ponešto drukčije raspoređen natpis[1]; broj je stranica kao u prva tri izdanja, no u zaglavku čitamo samo: Po A. R. D. S. N. (bez datuma i mjesta). Što se tiče sadržine, ona je u sva četiri izdanja, izuzevši tamo amo koju neznatnu sitnicu, potpuno jednaka.

„Kratko Naputjenye" jest preradba jedne partije u II. svesci Grigelyeve gramatike (Additamentum od generalia quatuordecim de constructione praecepta), i to partije, koju Marianović u svojoj

[1] Natpis je ovaki:

KRATKO NAPUTJENYE | VU | KRUTO HASZNOVITEH, | I ZEVSZEMA POTREBNEH TEMELYIH | DIACHKOGA JEZIKA, | OSZEBUJNO ZA ONE POCHETNIKE, | KOJI | RAZTOLNACHENYE NAVUCHITELOV VU PAMETI LEHKO | ZADERSATI, Z-SZLABEM PAKO SZVOJEM PISZMOM RAZ- | TOLNACHUJCHEGA [sic] DOZTIGAVATI NEMOREJU, ZKUPSZ- | LOSENO VU MATERINZKOM JFZIKU. [sic] | PO | ANTONU ROSICHU, | VU VARASDINU. | DIACHKEH SHKOL NAVUCHITELU. | VU BUDIMU, | Pritizkano z' Vugerzke Mudro Vuchene Zkupchine Peshtanzke | Szlovih. | 1836. |

gramatici zove „Omissiones“. Budući da se taj „Additamentum“ nadovezuje na partiju „De Ratione facili rudimenta Exercitiorum componendi“ (Lehki nachin za szlagati Izgovore vu Diachkom), kojom se završuju „Pervi temelyi“, to imamo „Kratko Naputjenye“, i ako je starije, smatrati nastavkom onoga prvoga djelca Rožićeva. Prijevod je uopće slobodniji nego u „Pervi Temelyi“; štošta je kao nepotrebno izostavljeno, po koja je sitnica dodana. Za ogled preštampavam ovaj odlomak[1]:

(Grigely.)	(Rožić.)
I.	§. 1.
Modus Activi Vertendi in Passivum.	Nachin (.) Chinechi [t. j. Chinechu] Felu na terpechu obernuti.
Quomodo vertendum est Activum in Passivum?	Pit. *Kakosze more chinecha Fela vu terpechu obernuti?*
I. Nominativus ponitur in Ablativum cum praepositione *a* vel *ab*	*Odg.* 1vich Nominativus iliti pervo Padanye, ako je sivucha Ztvar [,] poztavisze vu Ablativush iliti shezto Padanye z-Predztavkom *a* ali *ab*.
II. Accusativus in Nominativum.	2och. Accusativush iliti cheterto Padanye poztavisze vu Nominat. illi pervo Padanye.
III. Verbum in Passivum eiusdem temporis, et modi concordando cum novo nominativo. Ceteri casus manent ut in activo.	3ich. Vremenorech zvershenoga Nachina poztavisze vu terpechu Felu, vu izti Nachin i Vreme, vu kojem je pervo bila, nego vu Oszobi i Broju szlasesze z-novem Nominativom koj doshel je iz Acc. — oztala vsza Padanya oztanu.

Pojedine bilješke uz ovo glavno pravilo skupio je Grigely u pitanje: „Quae praeterea observanda in hac Verbi Activi in Passivum commutatione“ i navodi ih pod brojevima I, II . . . . . do VIII; Rožić nema zajedničkoga pitanja, već navodi svaku bilješku napose pod natpisima: „Pazka I., Pazka II.“ i t. d. Valjada od želje, da bude što jasniji, Rožić često razvodnjuje koncizni tekst

[1] Svi su citati iz III. izdanja od g. 1828.

Grigelyev. U svem ima šest „paski"; izostavljene su bilješke o grčkom dativu (vix audior ulli; bilj. III.) pa o akuzativu s „per" mjesto ablativa (per praetorem consules creantur; bilj. IV.), koje su se Rožiću valjada činile za početnika nepotrebne, jer rijetko dolaze.

Ostala su pravila u knjižici ova:

§. 2. Nachin obernuti *iz terpeche na chinechu* Felu (Grig.: Modus Passivi Vertendi in Activum; str. 6.—8.)

§. 3. Nachin izpuschati Rech *Debeo* (De Omittendo Debeo; str. 8.—10.)

§. 4. Nachin izpuschati Veznika *Quod* (De Omittenda Coniunctione Quod; str. 11.—15.)

§. 5. Nachin izpuschati zpomnyivo Zaime *qui, quae, quod* (De Omittendo Relativo Qui, Quae, Quod; str. 15.—19.)

§. 6. Od Gerundiumov i Supinumov (De Gerundiis, et Supinis; str. 19.—24.)

Kadšto odstupa Rožić i jače od svoga originala. Tako, u § 2., rečenicu Grigelyevu: „Quando ad participium praeteriti vernaculum, vel latinum, dictatur verbum deponens vel neutrum, resolvendum est per qui, quae, quod . . . . ." kazuje Rožić u 25 redaka, jer ne kazuje samo pravilo, već tumači također, kako se radi („Razvesujesze pako ovak: 1ich Za onem Imenom Szamoztavnem, z-kojem Delnikorech je szlagana [,] poztavisze (,) Cherknya iliti Comma. 2och Za Commum poztavisze *qqq* [qui, quae, quod] vu cheterto Padanye" i t. d.). U § 3. dodan je naputak: „*Kajsze mora paziti vu Izpuschanyu Rechi* debeo", kojega u originalu nema. § 4. kazan je u hrvatskoj knjižici drukčije nego u originalu, ali nije kazan bolje. Grigely naime postavlja paradigme (Quod amo, amem — me amare i t. d.), po kojima učenik sam razbire, kako će raditi; Rožić pak sve tumači pravilima, što je dakako za učenika teže („1ich *Quod* van izpuschasze. 2och Nominativush poztavisze vu Accusativush. 3ich Vremenorech zvershenoga Nachina poztavisze vu nezversheni" i t. d.). I § 5. razlikuje se jače od originala, jer je hrvatski drukčije kazan; naprotiv se u § 6. vjernije povodi za originalom, osim što ga skraćuje. Primjere Grigelyeve zamjenjuje Rožić rado drugijem, prostijem primjerima, kao što je: „Pater filium misit emptum libros" mjesto Grigelyeva: Themistocles Argos habitatum concessit.

Iza § 6. naštampana je riječ „Konec", no knjižica se ipak ne završava: od str. 25.—28. dodan je naime „Pridavek", ili kako

potpuni natpis glasi: Pridavek. | Nekojeh hasznoviteh, i potrebneh | Vpametjemanyih[1], za Pochetnike[2] vu | diachkom Jeziku, koja vu pervoj i | drugoj Ztrani[3] diachke Szlovnice nena | hadjajusze[4], i od hisneh Podvuchite | lov vechput krivo doprinashajusze. | Tu ima svega šest bilješki, a u njima su skupljene neke gramatičke i sintaktične sitnice, koje u latinskom govoru češće dolaze, pa ih zato učenici moraju dobro pamtiti. Prva je bilješka: I. Od Imena, no u njoj ima govora o tri sitnice: a) da se veli „diu noctuque", a ne „die nocteque"; b) da je „horvatzki, na zkorom..... diachki brevi", a naše „na kratkom" latinski „breviter"; c) pravilo o rus, domus, humus. Druga je „Od Zaimena", a raspravlja se razlika između gen. plur. *nostrum* i *nostri*. Ostale su bilješke:

III. Vremenorechi (imperativ od „scio" da je „scito").
IV. Od Predztavka (ante paucos dies, paucis ante diebus).
V. Od Prirechkov (neki adverbiji izlaze na -ter, neki na -o, neki na -e).
VI. Vezniki (o veznicima, koji stoje s konjunktivom).

Posljednja se bilješka završava riječima: „I ova od Veznikov za perve dve Shkole zadozta jeszu, druga Vpametjemanaya (= Vpametjemanya) i onak vu tretjti (= trejtji) Ztrani diachke Szlovnice obilneshe raztolnachuvalasze budu." Izatoga dolazi zaglavak, koji smo već prije pomenuli.

* * *

Četvrto je izdanje Rožićevih „Pervi temelyi" štampano g. 1839., no iste je godine ugledala svijetlo nova jedna preradba Grigelyeve gramatike, i to u Zagrebu. Toj je preradbi natpis:

TEMELJI | ILIRSKOGA I LATINSKOGA | JEZIKA | ZA | POČETNIKE. | U ZAGREBU. |

Tiskom k. pr. nar. ilir. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja. | 1839. |

Knjiga ima oblik male osmine te broji 128 str. (+ IV nepaginirane). Autor ne kazuje svoga imena na natpisnom listu, već se javlja istom u predgovoru, gdje je potpisan: *Prof. Antun Mažu-*

[1] U IV. izd.: Vpametjemanyih.
[2] U IV. izd.: pochetnike.
[3] Dabogme: Grigely I. i II.
[4] U IV. izd.: nema | hadjajusze.

ranić. Predgovor je datiran: U Zagrebu dana 24. Listopada 1839.; o svrsi, kojoj je knjižica namijenjena, veli se u njemu: „A budući naš narod tako nesrětan, da još do danas nigdě nikakove narodne škole neima, gdě bi se mladež u svojem jeziku temeljito věžbala . . . . . naumio sam ovu knjižicu na světlo izdati, i uz početke jezika latinskoga zajedno i početke ilirskoga pridati, i koliko mi bi u kratko moguće, razliku vlastitosti izmed ovih dviuh jezikah pokazati.“ Knjižica je odista, što se veli, doskočila „davno osjećanoj potrebi“, jer se tako brzo razgrabila, da je već iza tri godine trebalo prirediti novu nakladu. Ta je naklada štampana pod natpisom:

TEMELJI | ILIRSKOGA I LATINSKOGA | JEZIKA | ZA | POČETNIKE. | DRUGO IZDANJE | U ZAGREBU. |

Tiskom Fr. Župana c. k. pov. Štampara i Knjigotèržca. |

a u predgovoru, koji u glavnom ponavlja misli prvoga izdanja, dodane su ove riječi: „Ono pervo izdanje razprodalo se je već sasvim, a drugih knjigah neima još ni sad, koje bi u ovoj struci za mladež koristnije bile neg što je ova; i to je uzrok, što ovo dělce, kakvogod je, evo po drugi put izpod štampe izlazi.“[1]

Knjižica je inače i formatom i brojem stranicâ jednaka I. izdanju. U sadržini nema nikakove razlike, samo što su krupnije štamparske pogrješke ispravljene[2].

U Mažuranićevoj gramatici treba da razlikujemo dva dijela: hrvatski i latinski, jer knjiga njegova hoće da bude kao neka komparativna gramatika hrvatskoga i latinskoga jezika. Što se tiče hrvatskog dijela njezina, taj ne pripada u okvir ove rasprave, pa zato o njemu i ne ću govoriti; u latinskom pak dijelu knjige, pa u čitavoj osnovi, po kojoj je knjiga izrađena, pokazuje se Mažuranić kao učenik i nasljedovač Grigelyev, no pored njega služio se i Rožićevim „Pervim Temelyima“, i to vrlo obilato, tako te je u original zagledao samo ondje, gdje ga je Rožić ostavljao na cjedilu. I natpis je knjige valjada nastao prema ugledu Rožićeva natpisa. Zašto se pak Mažuranić, koji ipak pripada već novijem vremenu, još uvijek služio zastarjelom Grigelyevom gramatikom, to nam on sam veli na str. 26. svoga djelca, gdje govori o deklinacijama latinskijem: „t. j. polag školne knjige [= Grigely], koja

[1] Predgovor je datiran: měseca Listopada 1842.

[2] U citiranju služim se prvim izdanjem.

je za obćinsko upotrěbljenje po svih Ugarskih deržavah predpisana. Ovako sam se ne samo u deklinaciah nego po svuda školne knjige deržati morao“[1].

Sadržina je u Mažuranićevoj knjizi ovako podijeljena:

Strana I. O Pravočitanju (str. 2.—6.)
„ II. O Pravopisu (str. 7.—11.)
„ III. O rěčoizpitavanju (str. 12.—125.)
Poglavje I. O Imenu (str. 12.—54.)
„ II. O Zaimenu (str. 54.—61.)
„ III. O Glagoljih (str. 61.—121.)
„ IV. O Pričastju [de participio] (str. 121.—122.)
„ V. O Predlogu (str. 122.—123.)
„ VI. O Prislovu (str. 124.)
„ VII. O vezniku (str. 125.)
„ VIII. O Medmetku (str. 125.)
Strana IV. O slaganju rěčih [de syntaxi] (str. 125.—128.)

Gramatička pravila, što su uzeta iz Rožićevih „Pervi Temelyi“, prenesena su dašto iz kajkavskoga u štokavski govor, a ponešto su i stilistički dotjerana. Ovako otprilike:

[1] Kao Rožić, tako i Mažuranić često naprosto citira Grigelya — osobito u partijama, koje obiluju primjerima — da bi tijem uštedio prostora u svojoj knjizi. Na str. 9., na pr., govoreći o pokraćivanju latinskijeh riječi dodaje: „Najobičnia pokratjenja latinska od starih vrěmenah, raztumačena su u knjizi za drugu školu.“ Dakle baš kao Rožić. Sličnijeh citata imamo:
na str. 119. („U školnoj knjigi je prilika [= paradigma] *utor;* ali buduć da se *utor* kao i *legor* konjugira, ja ću ovdě samo ona vrěmena pokazati, u kojih od terpećih glagoljah odstupljuje.“)
ibid. („Vidi u školnoj knjigi, zadnjem izdanju od 1838. na listu 132.“ [Radi se o „possum.“])

ibid.		[fero]	citira list	133.	
„		[edo]	„ „	138.	
„		[fio]	„ „	139.	
na str.	120.	[eo]	„ „	143.	
„ „	„	[volo, nolo, malo]	„ „	143.	[mora biti 145.]
„ „	„	[coepi etc.]	„ „	150.	
„ „	„	[ajo]	„ „	152.	
„ „	121.	[poenitet etc.]	„ „	156.	i 158.
„ „	123.	[prijedlozi s akuz.]	„ „	160.	
„ „	„	[„ „ abl.]	„ „	162.	i 163.
„ „	124.	[adverbia]	„ „	164.	
„ „	125.	[veznik]	„ „	173.	
„ „	„	[interjectio]	„ „	172.	

(Rožić.)

Koje Naredbe Pravopiszanya vu obchinzkom obdersavatisze moraju vu diachkom?

1) Od Szlov i nyihovoga premenyanya. 2) Od Prikratchuvanya, i Prenashanya Rechih. 3) Od Rechih nekojeh, koje vu Obchinzkom prez Razluke[1], i krivo pishejusze. 4) Od Znamenkih Razluchnozti.

(Mažuranić.)

Kolikoverstne su naredbe o Pravopisu latinskom?

Naredbe o Pravopisu latinskom jesu četveroverstne:

1. O slovih i njihovom měnjanju; 2. O pokratjenju i dělenju rěčih; 3. O někojih rěčih, koje se po običnoj navadi jako različno[1] i nepravo pišu; 4. O znamenjih razlučavanja.

Gdje se Mažuranić seže za samijem originalom, tu znade biti dosta slobodan; isp.:

(Grigely.)	(Mažuranić.)	(Rožić.)
Quomodo sunt literae hae (konzonanti) pronunciandae?	Kako se izgovaraju latinska slova?	Kaksze ove Szlove izgovorjaju?
Pronunciatio usu addiscenda est.	Kako su stari Rimljani svoja slova nĕgda izgovarali, to se potpuno nezna; ali današnji izgovor latinskih slovah je većom stranom svakomu poznat. Ja ću zato samo o někojih govoriti:	Szlove vu diachkom tak izgovorjajusze, kak i vu horvatzkom.
Nota 1) Olim aliquae literae aliter fuerunt pronunciatae, quam e proximis seculis accepimus, praecipue C, et Q		
2) Non est anxie de illa pronunciatione hodie laborandum, sed literarum ea, quae hodie in usu est, prolatione utendum.		
3) C ante a, o, u, et consonantem; item in fine vocis sonat ut K. e. g. *caro* . . . . . Ante e, i, y, ae, oe, sonat ut	*C*, kako se čini, izgovarali su stari Rimljani uvĕk kao k; ali sada kod nas još samo pred *a*, *o*, *u*, pred	Iznimlyesze vendar 1) C pred a, o, u, i Zkupglasznikom, kak takaj na Koncu vszake Rechi, izgovorjasze

[1] Original: De vocabulis quibusdam, quae perperam vulgo scribuntur.

ʒ germanicum; e. g. cedrus . . . . .

suglasnici i na koncu rěči kao k izgovara se; n. pr. *caro* . . . .; a kada stoji pred *e, i, y, ae, oe,* izgovara se kao ilirsko *c,* a němačko ʒ; n. p. cedrus . . . . .

Q izgovara se kao naše k.

kakti K. v. P. caro . . . ., — pred e, i, y, ae, oe izgovorjasze kakti cz: v. P. cedrus . . . . .

Po navedenom se primjeru (na pr. gdje govori o slovu Q) razbira, da Mažuranić ima nekijeh tumačenja, kojijeh nemaju ni Grigely ni Rožić; ta je tumačenja dodavao autor bilo iz svoga iskustva bilo iz drugijeh gramatika. Od tijeh drugijeh gramatika služila mu je najviše „Lateinische Schulgrammatik“ od *G. Billrotha*[1], koju na jednom mjestu izrijekom citira.

Od nekijeh osobina u Mažuranićevu djelu pomenut ću ove:

Suglasnike latinske — „gledeć na orudje izgovaranja“ — dijeli Mažuranić ovako: a) ustni *(labiales)* b) jezični *(linguales)* c) gerleni *(gutturales);* a „gledeć na njihovu vlastitost“: a) tekući ili poluglasni *(liquidae v. semivocales)* b) němi *(mutae).* Ovakove razdiobe dašto nemaju ni Grigely ni Rožić, već je ona uzeta iz Billrotha[2].

Za dijeljenje riječi ima Mažuranić mnogo više i primjera i pravila nego Rožić, ali ih ne vadi sve samo iz Grigelya, već ponešto također i iz Billrotha. Mažuranić štampa i mnogo grčkijeh primjera grčkijem slovima, čega Grigely i Rožić nemaju[3]. Tako, na pr., Mažuranić veli, da se rastavlja „he-bdomas“, jer se govori

[1] Lateinische Schulgrammatik von Dr. G. Billroth, Leipzig 1834; drugo izdanje („besorgt von Dr. Friedrich Ellendt“) 1837.; treće izdanje (od istoga izdavača) 1848. Mažuranić se valjada služio prvijem izdanjem; ja se služim trećijem, jer do starijih nijesam mogao doći. Billrothova je gramatika izrađena prema Hermannovu djelu „De emendanda ratione graecae grammaticae 1801“, u kojemu je gramatika udešena prema načelima Kantove filozofije. Isp. Haase, Vorlesungen über latein. Sprachwissenschaft, Leipzig 1880, str. 32.

[2] Billroth[3] str. 5. i 6.: „nach den Sprachwerkzeugen“ a) Lippenbuchstaben b) Zungenbuchstaben c) Gaumenbuchstaben; „nach ihren Eigenschaften“ a) flüssige b) stumme.

[3] No ima Billroth.

„βδελύσσω“; „co-chlea“, jer se govori „χλωρός“; „Ara-chne“ uz „χνόη“; „cy-cnus“ uz „κνίσσα“ i t. d. Svega ima 25 grčkijeh primjera[1]. Stariji naši autori školskijeh knjiga uklanjali su se štampanju grčkijeh slova gdje su god mogli, valjada s razloga štamparsko-tehničkijeh.

Utjecaj novijega vremena opaža se kod Mažuranića i u razdiobi dijelova govora. Grigely i Rožić ih dijele naprosto na osam vrsta — prema Alvarezovim „octo partes orationis“ — Mažuranić pak navodi, da imaju tri; on najprvo veli: „Sve rěči, što god jih ima, mogu se na troje razděliti:

I. Imena *(Nomina)*

II. Glagoli ili vrčmenorěči *(Verba)*

III. Častice ili partikule *(Particulae).*“[2]

no onda opet dodaje: „Još bistrie [!] děle se na slědećih osam verstih, koje se časti ili stranke govorenja *(partes orationis)* zovu.“ U praktičnom mu je pogledu starija razdioba dašto bolje poslužila, a k tome je bio vezan i uređenjem Grigelyeve gramatike.

Za prvi stupanj pridjevâ ima Mažuranić drukčiju definiciju nego Grigely i Rožić; on veli: „Pervi stupanj je Ime pridavno, koje pokazuje vlastitost ili kakvoću samostavnoga Imena, brez svakoga prispodobljenja.“ U Grigelyu čitamo: „[Positivus Gradus] Est prima vox adiectivi, quae rem absolute, simpliciterque significat“[3]; Rožić je bliži Mažuraniću: „[polositelni Ztupaj] Je on, koj Dugovanye niti nepovekshava, niti nepomenshava.“[4]

[1] I Billroth[3] ih ima toliko, i to iste, koje nalazimo u Mažuraniću.

[2] Billroth[3] str. 38.: Alle Wörter können in drei Hauptklassen getheilt werden, je nachdem sie dazu dienen, entweder

I. Gegenstände und deren Bestimmungen zu benennen — nomina; oder

II. Bestimmungen von Gegenständen ausdrücklich auszusagen — verba; oder

III. Die Beziehung anzugeben, in welcher die Bestimmungen zu den Gegenständen gedacht werden sollen — particulae.

[3] Marianović veli: „[Positiv] koi stvar kazuje kakvaje, nitie dixe, niti spuscha.“ Marianović zove „gradus“ = skalin, a preuzeo je taj naziv od starijih gramatika (Š., G., R. i L.). Š. i G. definiraju pozitiv kao Grigely: „Nomen positivum sive absolutum est, quod rem absolute simpliciterque significat.“ L. opominje na Marianovića: „ . . . . . koji nitti uzvifuje, nitti ponizuje.“ A. veli: „Il Positivo spiega la qualità naturale del Sostantivo, a cui sta unito.“

[4] Mažuranić je svoju definiciju valjada složio po Billrothu; isp. (B.[3] str. 98. i 99.): „Diejenige Form des Adjectivs, in welcher es zur

Veoma su opsežno obrađeni u Mažuranića brojevi, opsežnije još nego u Grigelya, jer Mažuranić ispisuje mnogo više primjera nego Grigely. Imena pojedinijeh vrsta brojeva prevodi on ovako (u zagradi su dodani prijevodi Rožićevi[1]):

1. Cardinalia — Glavni (ili načalni) broji (Glavnobrojna [t. j. Imena brojeva])
2. Ordinalia — Redni (Redobrojna)
3. Distributiva — Razděliteljni (Razdelitelna)
4. Multiplicativa — Umnožiteljni (Povekshavajucha)
5. Proportionalia — Razměrni (Primerna)
6. Adverbialia — Priróčni (Rožić ih nema)
7. Numeralia substantiva — Samostavni brojevi (Rožić ih nema), ali za njih izrijekom kazuje da se nalaze samo u ilirskom[2].

I u definiciji zamjenicâ, pa u razdiobi njihovoj, odvaja se Mažuranić ponešto od Grigelya. Grigely veli za „Pronomen" da „Est, quod loco nominis positum, certam, finitamque personam significat" (točnije Rožić: „Zaime je Ztran Govorenya premenlyiva, koja mezto Imena poztavlena ztanovitu Pershonu znamenuje"); Mažuranić piše: „Zaime ..... je proměnjiva čast govorenja, koja se na město imena potrěbuje, da se neugodno ponavljanje istoga imena po tom ukloni."[3] Grigely dijeli zamjenice u deset vrsta, i to:

---

einfachen Benennung der Eigenschaft, wie sie an den zu vergleichenden Gegenständen, abgesehen von der Vergleichung des höhern oder geringern Grades, vorhanden ist, gebraucht wird, heisst der gradus positivus .....

[1] Marianović ne prevodi tijeh imena. Š. prevodi „ordinale" = naredglivo, „distributiva" = razdigliva; L. ima za „Cardinalia" = Ravna, a „ordinalia" i „distributiva" prevodi kao Š.

[2] Kao Rožić, tako ni Grigely nema brojeva pod 6. i 7. (Billroth[3] poznaje samo tri vrste brojeva: cardinalia, ordinalia i distributiva), no zato imaju obadva posebnu vrstu „Temporalia" (Rožić: „Vremenita"), među koje se broje: biennis, triennis i t. d., a pored toga poznaje Grigely još „Composita Numeralia" (bilibris, biduum i t. d.).

[3] Billroth[3] (str. 39.) kazuje, da su pronomina riječi, koje označuju predmete „(subjectiv) nach den Verhältnissen, in denen der Redende sie zu sich denkt." — Marianović prevodi Grigelyevu definiciju: „[zaimenak] Jest ono, koje misto imena postavito istiniti kip zlamenuje...." Od starijih gramatika Š. ima istu definiciju kao Grigely; B. veli malo drukčije: „[Pronomen] Est pars orationis declinabilis, quae pro nomine ponitur, & certam significat personam...."; G. recipira najprije definiciju Š.-evu, a zatijem dodaje: „(aliter) Pronomen est pars orationis

1. Primitiva (quae prima sunt, et a se orta: ego, tu, ille, is);

2. Derivativa, vel potius derivata (meus, tuus);

3. Relativa, quae rem antecedentem in memoriam reducunt (qui, hic, ille, is);

4. E primitivis tria sunt Pronomina Substantiva (ego, tu), et quinque Adiectiva (hic, iste i t. d.);

5. Demonstrativa (hic, iste, ego, tu). Vocantur etiam Personalia: prima persona est *ego*, secunda *tu*, reliqua Pronomina sunt tertiae personae;

6. Possessiva (meus, tuus);

7. Gentilia (nostras, vestras);

8. Reciproca (sui, suus);

9. Interrogativa (quis, cuias);

10. Denique: Simplicia (ego) et Composita (egomet).

Kako se vidi, Grigelyeva je razdioba površna i nelogična[1]; Mažuranić ju je u mnogom čemu popravio. On ponajprije dijeli sve

declinabilis, quia partes nominis agit, tantundemque significat, & ideo pronomen appellatum, quod nominis officium gerat, & illi succedat....“; L.: „Zaimme jeſt, koje miſto Immena ſtoi, i razlicſito ſobſtvo ukazuje“; A. „[Pronomi] indicano quel nome, in vece del quale sono usati nel discorso.....“ Z. ima (u latinskom dijelu) istu definiciju kao Grigely, a prevodi je: „Zaime je, koje mezto imena poztavleno ztanovitu oſzobu, iliti *perſſònu* znamenuje.“

[1] I stariji gramatici imadu sličnu površnu i neodređenu razdiobu. Š., na pr., najprvo dijeli sve zamjenice na „primitiva“ (parvagna) i „derivativa“ (seu potius derivata; izlazechia, aliti izaſaſta [sic]), a onda opet izbraja ove vrste: 1. Primitiva 2. Derivativa 3. Demonstrativa 4. Relativa 5. Possessiva 6. Gentilia sive patria 7. Reciproca; pored toga neke zamjenice umeće među „nomina“: Redditiva (vrachiajuchia; tantus, talis i t. d.), Interrogativa (upitajuchia) i Partitivum (razluçujuchie). Š.-evu razdiobu ima i G. B. poznaje ove vrste: 1. primitiva 2. demonstrativa 3. derivativa sive possessiva 4. gentilia seu patria 5. relativa. L. veli: „Zaimmena jeſu nikka Pervoroditljiva, illi pervanja (na pr. ego) ..... a nikka Svodita, illi ſvoditljiva (na pr. meus) .... Nikka jeſu Samoſtavna (ego, tu, ille)..... a nikka Primitljiva.“ Posljednja se napose dijele na: Ukazajucha, Prinoſujucha (= relativa), Upitajucha i Uzderxna (= possessiva). A. dijeli zamjenice ponajprvo na „tre Sostantivi“ i „sette Adjettivi“; obaška još govori o demonstrativima i relativima. Među relativa ne pripada samo „qui“, već i: hic, ille, ipse, is, idem „perchè si riferiscono ad una cosa nominata avanti“. Po Z. je „zaime .... trojverztno“: 1. zapochetno (primitivum) 2. izpelyano (derivativum) 3. zpomnyivo, ali prinoſſno (a ovo je opet: pitajùche, ali nedokonchano).

zamjenice u dvije velike grupe „po obličju" i „po znamenovanju", a onda ih svrstava istom u manje skupine. „Po obličju" su zamjenice ili „jednostavne" (ego, tu etc.) ili „sastavljene" (quidam i sl.); „po znamenovanju" razlikuje on pet vrsta, i to: 1) Pokazujuća 2) Odnosna 3) Prisvojavajuća 4) Povratna 5) Pitajuća[1].

Rožić ima samo pet vrsta zamjenica[2], a razdiobu je preuzeo od Grigelya. Prema tome on poznaje:

1. Primitiva, iliti Zapochetna
2. Derivata Izpelyana
3. Relativa Zpomnyiva
4. Possessiva Ladavna
5. Interrogativa Pitajucha.

Glagol definira Mažuranić ovako: „Glagolj (verbum) je promĕnjiva čast govorenja, koja činjenje, terpljenje ili stališ jedne osobe ili stvari skupa s vrĕmenom pokazuje"; ovo je kazano otprilike po Grigelyu, koji veli: „[Verbum] Est ea pars orationis, quae sine casu sub certo tempore actionem, passionem, aut esse significat"[3]. Mnogo je slabiji prijevod Rožićev: „Vremenorech je premenlyiva Ztran Govorenya, koja ima Nachine, Vremena, i Oszobe, nema pako Padanya"[4]. Na pitanje: „Našto je paziti pri glagolju?" odgovara Mažuranić: „Pri svakom glagolju ima se paziti 1) koje je fele [genus = aktiv, pasiv], 2) kojega načina, 3) kojega vrĕmena,

[1] Billroth[3] (str. 110. i d.) dijeli zamjenice ponajprvo u zamjenice 1., 2. i 3. lica, a onda napose zamjenice 3. lica u ove skupine: 1. Demonstrativa. 2. Determinativa (is, ipse). 3. Relativa. 4. Interrogativa. 5. Indefinita.

[2] No dodaje, da je zaime „vnogoverztno", a „mi vendar szamo nekoje ovde vuchilisze budemo."

[3] Točno prevodi Marianović: „[riĉ] Jest ona strana govorenja, koja pod istinitim [!] vrimenom zlamenuje çinjenje, tarpljenje, il bitje...."

[4] Ovako otprilike i Š.: „Verbum est pars orationis, quae modos, & tempora habet, neque in casu declinatur"; G. dodaje još: „(Verbum est pars orationis) conjugabilis .....", a na drugom mjestu veli: „(pars orationis) quae absque casu per modos, tempora, et personas declinatur." Kod B.-a čitamo: „[Amo] Verbum est, quia cum modis & temporibus, sine casu agendi vel patiendi est significativum." Nejasno veli L., da „Rics jeft dio Govorenja, koja ukazuje shto, i u koje vrime dogodiſe ....." Zasebna je definicija A.-eva: „Il Verbo è una parte declinabile del discorso, che significa *Azione*, o *Passione*, esprimendo le operazioni dell' animo, o del corpo."

4) kojega broja[1], i 5) kojega sprezanja iliti konjugacie." Grigely razlikuje osam „accidentia, seu attributa Verbi": 1. Genus 2. Species (lego, lectito) 3. Figura (lego, perlego) 4. Modus 5. Tempus 6. Persona 7. Numerus 8. Coniugatio. Marianović ih ima sedam; on izostavlja „Figura", a ime „genus" zamjenjuje riječju „vox" ([glas] Jest, koj kazuje riçi zlamenje zajedno z' dovàrshenjem njezinim), inače se drži Grigelya, jer i on pita: „Koliko ima vlastitosti riç?" (Quot, et quae sunt accidentia ..... Verbi?). Mažuranićevo je pitanje nastalo od Rožićeva: „Nakaj je paziti pri Vremenorechi?"; uostalom Rožić ima šest dijelova: „1. Kojeje Fele. 2. Kojega Nachina. 3. Kojega Vremena. 4. Koje Oszobe. 5. Kojega Broja. 6. Kojega Pregibanja iliti Conjugatie." Tumačenje u Mažuranića o „felama" pa o „načinima" (kažući, vežući, zapovědajući, nesvèršeni [neopredělјeni]) slaže se s tumačenjem Grigelyevim, no tumačenje o vremenima razilazi se od njegova tumačenja. Već kad nabraja pojedina vremena, Mažuranić posvud dodaje, što svako vrijeme znači (na pr.: „Sadašnje vrěme ..... koje pokazuje, da sada něšto biva, kad se govori"), a to Grigely čini istom u III. svesci svoje gramatike, u sintaksi (pa i tu mu se tumačenje ne slaže sasvijem s Mažuranićevim; na pr. „Praesenti utimur, cum res nunc geritur, aut geri incipit ...."), no razdiobu Mažuranićevu u „tempora imperfecta v. actionis imperfectae" i „tempora perfecta v. actionis perfectae" Grigely uopće nema. Mažuranić je tu razdiobu valjada samo zato umetnuo, da bude kao neki prijelaz k tumačenju o trajnijem i dovršenijem glagolima u hrvatskom, jer nakon što je ovu partiju završio, dodaje:

„Pazka. Kakogod se u latinskom jeziku vrěmena mogu děliti na trajuća i minuća, isto tako se děle u ilirskom cěli glagolji, što će se malo niže viděti, gdě osebno o ilirskih glagoljih govorio budem."[2]

Mažuranićeva se gramatika završuje kratkijem sintaktičnijem pregledom, koji opseže 3 i pô stranice (str. 125.—128.). Tijem se Mažuranić razlikuje od drugijeh prerađivača, jer izostavlja ona stereotipna „quattuordecim praecepta", što ih prethodnici njegovi, a i mlađi prerađivači (Kunić), po ugledu Grigelyevu umeću u

[1] Ali kad dolazi do samoga tumačenja te točke, onda mu pitanje glasi: „Koliko ima brojah i osobah?"

[2] Tumačenje o vremenima slaže se s tumačenjem Billrothovim (Billroth[3] str. 304. i d.), no razdiobe u „tempora perfecta" i „imperfecta" nema ni Billroth, dajbudi nema u ovom obliku.

svoje preradbe[1]. Mažuranićev pregled ima natpis „O slaganju rěčih“, pa je valjada prenesen iz koje druge gramatike, ali ne iz Grigelyeve. Već i sama definicija sintakse nije jednaka u oba udžbenika. Dok Grigely naprosto veli: „[Syntaxis] Est recta octo partium orationis compositio, seu constructio“, Mažuranić tumači, da je „Slaganje rěčih . . . . strana gramatike, koja uči, kako se rěči slagati moraju; ili je umětnost iz posebnih častih govorenja cěle govore dělati“[2].

Primjeri, što ih Mažuranić upotrebljava, uzeti su, koliko je moguće, iz domaćega života. Tako za imena gradova imamo ovaj primjer: (Fui— Ibo—) Veni Zagrabia, Varašdino (sic; u prve dvije rečenice: Varašdini i Varašdinum), Flumine et Venetiis, došao sam iz Zagreba, Varašdina, Rěke i Mletakah. Kad tumači ime vlastito, dodaje primjere: Marko Kraljević, Slavonia, Zagreb, Klek, Sava i t. d. Ovo je u latinskom dijelu gramatike; da su primjeri u hrvatskom dijelu posvud domaći, to i ne treba napose isticati[3].

* * *

[1] No karakteristično je, da je tijeh sintaktičnijeh pravila ipak ravno četrnaest. — A raspravlja se o ovijem pravilima:

1. Koliko stranah mora imati svaki izgovor (= rečenica). Tu se govori o subjektu i predikatu.
2. Kako i s čim se ima slagati ime pridavno.
3. Kako se ima slagati zaime odnosno.
4. U kojem padežu stoji subjekt, i kako se s njim slaže glagolj.
5. Kako se slaže pomoćni glagolj sum, es, est sa svojim subjektom.
6. Kako se slaže glagolj, ako je više subjektah u govoru.
7. Kada stoji genitiv.
8. Kada stoji dativ.
9. Kada stoji akuzativ.
10. Kada stoji ablativ.
11. Kada se još ablativ potrěbuje (t. j. ablativ s prijedlozima).
12. U koi padež postavljaju se imena vlastita varošah, gradovah, selah, tergovištah i t. d. na pitanje gdě?
13. U koi padež stavljaju se imena vlastita varošah, gradovah, selah i t. d. na pitanje kamo? i na pitanje odkud?
14. Kada se potrěbuje Infinitiv.

[2] Billroth[3] (str. 2.) definira sintaksu: „welche die Verbindung der Wörter nach den Bedürfnissen der Rede lehrt.“ Definicije u starijim gramatikama pomenuo sam na str. 37.

[3] Prema Mažuranićevoj gramatici izrađena je od velike česti gramatika Firholcerova:

Horvatsko-slavonska | SLOVNICA | za | početnike. | Sastavljena | po

Mažuranić se, kako sam pokazao, izrađujući svoju gramatiku mnogo poslužio Rožićem, no nije ga se slijepo držao, jer ga od toga odvraćaše već i sama namjena njegove knjige; pravi nasljednik Rožićev bijaše jedan mlađi drug njegov. Kad se trudom i nastojanjem Iliraca štokavski govor sve više udomio u javnom životu Hrvatske, nijesu se dakako mogle održati ni školske knjige kajkavske; Rožićevi latinski udžbenici zamakoše iz porabe kao i sam kajkavski govor njihov, koji se sklonio u svoje posljednje utočište — u kalendare i molitvenike prostoga puka. Pa tako iščeznuše i „Pervi temelyi", a na njihovu mjestu osvanuše *„Početni temelji latinskoga jezika"*; spoljašnji oblik knjižice i štampa podsjećaju doduše još uvijek na Rožića, ali meki kajkavski zamijenjen je ponosnijem štokavskijem govorom, pa i u samom sadržaju pokazuju se neke sitne promjene. Kao autor je na natpisnom listu zabilježen Henrik Hergović[1].

Lavoslavu Firholceru, | Oltarniku kod s. Floriana, němačkom propovědniku, i | kateketi višjih početnih učionah u Varaždinu. | U VARAŠDINU. | Tiskom kr. povl. tiskarnice Josipa pl. Placera. | 1847.

I ona dašto pridržava oblik i uređenje Grigelyeva djela, no kako je to gramatika samo hrvatskoga jezika, dovoljno je da se pomene na ovom mjestu. (Uzgred pominjem, da je ova gramatika bila isključena iz školske porabe [naredba ministarstva od 21. IV. 1853. br. 3067/348], jer da je neprikladna za obuku „glede načina u pitanjih i odgovorih, i glede pridate Čitanke sastavljene iz iskricah od Nikole Tomasea"; mjesto nje bi istom naredbom kao udžbenik određena „ilirska slovnica od Babukića zajedno sa čitankom sastavljenom za doljnju gimnaziu od Vebera".)

[1] P. (pater) Henricus Hergovich (Hergović) bijaše Franjevac, a učiteljovaše u varaždinskoj gimnaziji od školske god. 1835/6. do 1852., kadno se na službi („sua sponte") zahvalio. Od g. 1836. do 1841. bijaše učitelj elementarnoga razreda, od 1841. do 1852. učitelj „classium grammaticalium" (I.—IV. razreda). Osim toga bijaše i „historiographus Gymnasii", t. j. bilježnik učiteljskih sjedničkih zapisnika i najvažnijih događaja u zavodu. (Podaci od g. ravnatelja Vladoja Dolanskoga.) Hergović bijaše zacijelo u ono vrijeme najpodobniji da preodjene Rožićevu knjigu u štokavsko ruho, jer je i sam bio podrijetlom štokavac; rodno mu je mjesto Bukovica u virovitičkoj županiji (valjada današnja Nova Bukovica u slatinskom kotaru, uz koju se prislanjaju Donja i Gornja Bukovica). A uzato se on i inače istakao kao rodoljub i ljubitelj svoga jezika. „U ovih godinah [od 1830. dalje]," veli Pongračić u pomenutoj „Povësti gimnazije Varaždinske" [str. 12.], „počima borba za narodnost, kojoj su povod dale poznate težnje magjarske . . . . . Prvi plod uzkrišenja narodnoga bijahu tako zvana „ilirska predavanja". Otac Hinko Hergović, učitelj I. razreda, potaknut

Natpis je knjižici ovaj:

Početni Temelji | Latinskoga Jezika | za | Naroda Ilirskoga Novake | Uredjeni | Henrikom Hergovićem. | U VARAŠDINU | Tiskom Josip. pl. Placera, kr. priv. Tiskara. | 1840.

Oblik je osmina, str. 73. Na stražnjoj strani natpisnoga lista ima ovaj motto:

Nauci mladost hrane, starost vesele, sretju krase, nesretji utêhu [valjada: utêhu] i odmor daju, vesele u domu, ne prête vanka, noće snami, putuju, seluju.

Cicero[1].

Kratki predgovor glasi ovako:

Kad ovo dělce na světlo dajem, nemislim nešta novoga proizvesti, već samo ono, što predamnom iskusni muževi u horvatskom [t. j. kajkavskom] naréčju suspěhom [s uspěhom] sastaviše, u književni ilirski jezik pretvoriti.

Po sve sledjah stope G. [Gospodina] Rožića, i G. Mažuranića, i deržahse prepisane knjige [Grigelya]. — Nu někoje i pak [ipak] malenkosti, da ne pridam, nemogohse uzdarżati, što da učinim, petlětno iskustvo naloži mi za dužnost. — Primi ovaj posel iz rukuh mojih Mladiču! onom voljom i ljubavjom, koju ljubav tvoga roda, vlastita korist, i narodni ponos od tebe pravědno zahteva. —

Pisah u Varašdinu 1. Svibnja 1840.

H. H.

Hergoviću je glavno vrelo Mažuranić; on ga, gdjegod može, točno ispisuje. Ovo je najposlije sasvijem prirodno, jer Hergović hoće da prevede Rožića, a u Mažuraniću je veliki dio Rožićeva djelca već našao preveden. Tamo amo seže se doduše i za Rožićem, gdjegdje dodaje štogod i od svoga, no u glavnom ipak naprosto iscrpava Mažuranića.

---

od školske mladeži i drugih rodoljubah, zamoli dozvolu od okružnoga ravnateljstva, da smije u izvanrednih urah predavati školskoj mladeži hrvatsku slovnicu. Dozvola mu bude poděljena, a on započe g. 1839. predavanja, koja je mladež u velikom broju polazila. Mladež dakako bijaše oduševljena za ideju narodnosti, ali učiteljem zadavaše mnogo truda, da ju od izgredah odvrate.“

[1] Cic. pro Archia poëta VII, 16: Haec studia adulescentiam agunt [starija izdanja: alunt], senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Sadržaj je knjizi Hergovićevoj ovaj:

Uvod (str. 5.)
Strana I. O Pravočitanju (str. 5.—8.)
Strana II. O Pravopisu (str. 8.—13.)
Strana III. O Rěčoizpitavanju (str. 13.—63.)
Poglavje I. O Imenu (str. 14.—40.)
Poglavje II. O Zaimenu (str. 40.—43.)
Poglavje III. O Glagoljih (str. 43.—56.)
Poglavje IV. O Pričastju (de participio) (str. 56.—58.)
Poglavje V. O Predlogu (str. 58.—59.)
Poglavje VI. O Prislovu (str. 59.—61.)
Poglavje VII. O Medmetku (str. 61.)
Poglavje VIII. O Vezniku (str. 61.—63.)
Strana IV. O Slaganju rěčih (de syntaxi) (str. 63.—70.)
O Pitajućem Zaimenu (str. 70.)
O Načinu Kako se izgovori u latinskom imaju slagati (str. 71.—73.)

Od nekijeh pojedinosti pominjemo kao važnije ove:

Izgovor slova Q, što ga Rožić (a ni Grigely) uopće ne razlaže, tumači Hergović drukčije nego Mažuranić (vidi str. 61.). „Slovo *Q*," veli Hergović, „može samo pred slovom *u* stati, kada za *u* još jedan samoglasnik, ili dvojglasnik ide, i ondase izgovara kao ilirski *kv*; n. p. *quartus*, *quintus*, *qui*, *quae*, *quod*, izgovori, kvartus, kvintus, kvi, kve, kvod."

Odsjek „O Pokratjenju, i dĕljenju" ispisan je točno iz Mažuranića, samo su grčki primjeri izostavljeni. Zacijelo Platzerova štamparija nije imala grčkijeh slova. Uz pravilo o interpunkcijama dodano je, po Rožiću, ovo pitanje: „Na kakovu su korist ova znamenja?" i odgovor: „Da tim govorenje Čtaocu razumljivie bude, i da Čtavac kod takovoga znamenja odahnuti može" (Rožić: „1) Da Govorenye vchiniju razumlivo tak Chtevczu, kak Zgovorjajuchemu. 2) Dasze Chtavecz, ali govoritel pri takoveh oddehnuti Vreme ima").

Definicija imena složena je pola po Rožiću pola po Mažuraniću. Hergović naime veli: „Ime je proměnjiva strana govorenja, koja ima spole, broje i padeže, a neima vrěmena niti načina i znamenuje kakovu Osobu [,] stvar, ili pak vlastitosti koje osobe ili stvari ....."; prva je polovica definicije Rožićeva: „Ime je premenliva Ztran Govorenya, koja ima Zpole, Broje, i Padanya,

nema pako Vremena niti Nachina . . . . .", druga Mažuranićeva: „(Ime je proměnjiva čast govorenja,) koja kakovu osobu ili stvar, ili pak vlastitost koje osobe ili stvari znamenuje . . . ."[1]

Deklinacija je grčkijeh imena kao kod Rožića izostavljena. Za Rožićem se Hergović povodi i u tome, što ne uzima paradigme, već bilježi samo padežne nastavke. Odsjek o pridjevu izrađen je točno po Mažuraniću, samo su neke sitnice dodane. Tako, na pr., veli o pozitivu (u bilješci: Pazka): „O positivu u dělanju stupnjah niti napoměnuti nije trěba, jer se on neproměnja drugćie [= drugčie], nego kao svako prosto Ime pridavno polag svoga izhadjanja." I brojevi su izrađeni po Mažuraniću, ali nema deklinacije od *ambo* i *duo*, već se veli: „Kako se *duo* i *ambo* preměnja, nalazi se u prepisanoj školnoj knjizi . . . . . " U razdiobi zamjenicâ odvaja se Hergović ponešto od Mažuranića i primiče Grigelyu; on ih naime dijeli najprvo u

1) Izvorna (Primitiva; ego, tu, hic i t. d.)
2) Proizvodjena (Derivata; ego-meus, tu-tuus, nos-noster i t. d.)
3) Jednostavna (Simplicia; ego, tu, hic i t. d.)
4) Sastavljena (Composita; quidam, quivis i t. d.)

a onda, kao Mažuranić, u

1) Pokazujuća [t. j. -ća] 2) Odnosna 3) Prisvojavajuća 4) Povratna 5) Pitajuća.

Deklinacijâ Hergović, kao ni Rožić, nema, no zato ima sasvijem originalan dodatak o porabi zamjenice *quis*[2].

[1] Rožićeva definicija podsjeća na G.-ovu: „Nomen est pars orationis, quae declinatur per genera, numeros, & casus, tempora vero non admittit." Grigely ima drukčiju definiciju: „[Nomen] Est pars orationis, quae rem aliquam, aut eius proprietatem significat" (Marianović: „Jest ono, s'koimse koja stvar izgovara, i imenuje, il njezina vlastitost ukazuje"). Slično B.: „Nomen est pars orationis declinabilis, significans substantiam, et qualitatem propriam, vel communem cum casu." Ukratko veli L.: „Imme jeft, s'kojm shtogod nazivamo . . . . .", a po smislu slaže se s njime A.: „Il nome Sostantivo è una parte del discorso, o una parola declinabile, che significa una cosa nominandola."

[2] „*Kada se upotrebljava zaime pitajuće quis, kada quae, kada quod i kada quid?*

Ako se u nominativu sing. pita o takvom bitju mužkoga spola, koje ima, ili misli se da ima život i razum, kao: Bog, duh, čovek, onda se upotrebljava zaime quis, a nikada qui, n. p. tko te stvori? nepita se dobro: *qui te creavit?* već *quis te creavit*, jerbo se razumeva

Razdioba vrstâ glagolskih izrađena je po Rožiću i Grigelyu; Hergović ih naime dijeli ovako:

1) Izvorni (Rožić: Zapochetne [Vremenorechi]), koji se odnikud neproizvode: n. p. lego, audio.

2) Proizvodjeni (R.: Izpelyane), koje se izpeljivaju ili iz imenih, kao: numero, iz numerus *i*, dictito iz dico. i t. d.

3) Prosti ili jednostavni (R.: Prozte); na pr.: amo, doceo, ludo.

4) Sastavljeni (R.: Zeztavlene): aedifico, calefacio.

5) Osobni, koji sve tri osobe imaju.

6) Neosobni, koji samo tretju osobu imaju[1].

Posljednje dvije vrste Rožić nema. Inače je cijeli odsjek izrađen po Mažuraniću osim nekijeh originalnijeh dodataka. Tako je, na pr., originalno, kad za pasivni glagol veli: „(Terpeći glagolj . . . . . izhadja u latinskom na *or*, i) nikadse nemože lat. snjim pitati koga (quem)?“; isto tako ova: „Pazka. Gdĕgod' se na pitanje tko? nemore odgovoriti „Ja ili ti“ [,] ono je sve tretja osoba“ (!). Kao Rožić, tako ni Hergović nema paradigmâ, već se poziva na „školnu knjigu“: „Kako se spreza pomočni [= pomoćni] glagolj *sum*, vidi u knjizi školnoj.“ Izvođenje vremenâ uzeto je iz Mažuranića; dodano je kratko tumačenje (skraćeno po Rožiću i Grigelyu) o porabi supina i gerundija, no iz Mažuranića potječu ove bilješke: „U Ilirskom se iz infinitiva zadnje *i* izpusti, pak postane supinum na *um*, kao: molit-i molit . . . .“ pa: „U Ilirskom uvĕk se Infinitivu predstavi *za*, pak postane supinum na *u*, a nĕkoji ono *za* izpustjaju, ali nepravilno.“ U odijeljku o sprezanju nepravilnijeh glagola nije se mogao povoditi za Mažuranićem, jer Mažuranić ništa nema, već ispisuje Rožića prevodeći ga na štokavski.

[= razuměva] Bog, koj život i razum ima; a u accusativu *quem*. To isto se razuměva pri bitju ženskoga spola, kad se nezna, da je žensko [.]

Ako se pita o bitju ženskoga ili srednjega spola, pak je u govorenju samostavno ime [,] skojim se slagati može, onda se snjim slaže u spolu, kao i odnosno zaime *qui*.

Ako se pita o bitju nerazumnom, kao: konj, kamen, i t. d. onda pri takovomu bitju, kojega je god spola, pita se *quid* u nom. i accusat.“

[1] Originalno tumačenje bezličnijeh glagola ima Š.: „Riç *nekipgliva*, zoveſſe *nekipgliva*, jerbo neima *kipah;* nego ſamò ima glaas trechiega kipa; ali oni glaas nezlamenue uprav *kip;* nego akobiſe ta kip izrekao; kako rekſci pudet *me*, pudet *Petrum;* itur, *a me*, *a te* &c.; a oſtavgliam nà vogliu Grammatikah; neka ſvaki darxi kakomuſe boglie vidi, jerbo ovde nechiu kaſniti. Dakle budi.“

Kratki pregled sintakse izrađen je dijelom po Rožiću dijelom po Mažuraniću, t. j. neka su pravila uzeta iz ovoga, neka iz onoga pisca, pa onako nasumce jedno do drugoga postavljena. Početak je po Mažuraniću („Slaganje rěčih . . . . . je strana gramatike, koja uči, kako se rěči slagati moraju“ i t. d.), no kolika može nastati zbrka, kad se dva autora ispisuju, pokazuje ovaj primjer: na pitanje „Koliko stranah mora imati svaki izgovor?“ odgovara Hergović: „Svaki izgovor mora imati dvě glavne strane; t. j. *Subjekt,* i *predikat*“ (ovo je po Mažuraniću); malo dalje čitamo pitanje: „Što mora imati izgovor, da bude sveršen?“ i odgovor: „Svaki izgovor, da bude sveršen, mora imati nominativ očit ili otajan i glagolj u sveršenom načinu, t. j. ili u Indikativu, ili Imperativu ili Conjunctivu“ (kazano prema Rožiću). Onijeh „quattuordecim praecepta“ ima i Hergović, ali ih na svoj način prerađuje. Posljednji odjeljak u Hergovićevoj knjizi „O načinu, kako se izgovori u latinskom imaju slagati“ prenesen je sasvijem iz Rožića, jer ga Mažuranić nema, samo što Hergović još ponešto dodaje. Rožić, na pr., ima tri općena naputka, Hergović šest; evo ih uporedo:

(Rožić.)

1) Prechtetisze mora visheput czeli Poszel (Occupatia) dasze razme, od chesza je Zpomenek; pri Vremenorechih dobro napiszatisze moraju zadnye Szlovke druge Pershone y Infinitivusha etc., kakti amo, as, are, avi, atum. Pri Imenih pako Zpolniki hic, haec, ali hoc, y Genitivush kakti Mensa, ae.

2) Pogledati je treba, kam koj Adjectivum zpada, i z-kojem Substantivumom szlagatisze mora.

3) Pred Szlaganyem morasze z-kratkum Molitvum zazvati Dar Duha Szvetoga[1].

(Hergović.)

1. Paziti se ima, jeli u izgovoru kakov veznik? i šta potrebuje? jeli kakov predstavek, i koj padež potrebuje?

2. Pregledati treba kamo koj Adjectiv spada, i skojim se Substantivom slagati mora?

3. Paziti se ima, da se promĕnjive časti govorenja polag napomenutih pravilah slože; i zato:

4. Pročitati se mora još jedanput cĕli posel; onda se pročita pervi izgovor do znamenja, i gledati, jeli sveršen izgovor? ili drugam spada.

5. Pitati se mora, da se zna, u

[1] Rožićevi napuci potječu iz Grigelya, samo što ih je Rožić slobodnije preveo. Sličan naputak ima i Z., latinski i hrvatski: „[Dél XVIII.] Pokasuje Nachina, Kojemsze Govorenye Prav Szlagati Ima (Exhibet Methodum, Orationem Rite Combinandi).“

koj padež koje ime dojde? polag gorě napomenutog načina.

6. Svaka rěč [rěč] taki ima se naznačiti onem padežem, u koj polag pitanje [t. j. pitanja] ima dojti. da se posli nezaboravi.

Primjer, na kojemu se prikazuje postupak kod prevođenja, uzet je iz Rožića, koji ga je, dakako, preuzeo iz Grigelya. Kod Hergovića glasi:

Diaci brez osobite pazljivosti svoja uzdaržanja napunit će mnogemi progreškami (sic; ovako piše redovno)

Rožić ima:

Decsaki prez oszebujne Pazlivozti szvoja Piszma z-vnogemi Falingami napunili budu.

Grigely ima i štokavski oblik za tu rečenicu, no Hergović ga nije preuzeo, već je Rožićev kajkavski oblik samostalno prometnuo u štokavski.

* * *

Prva latinska gramatika, što se u našijem školama upotrebljavala iza Thunove reorganizacije gimnazijâ, bijaše i opet jedna preradba Grigelyeve gramatike[1]. Tko ju je sastavio, nijesam mogao doznati[2]. Natpis glasi:

[1] Andrić u svojoj studiji „Pod apsolutizmom" (Zagreb 1906.) piše (str. 18.): „Do konca petog decenija prošloga stoljeća nismo mi Hrvati imali nikakovih knjiga za škole [?]. S promijenjenim prilikama promijenilo se i to. U tom odlomku od nekoliko godina (kad je latinski jezik bio istisnut iz škole kao nastavni i dok još njemački nije bio uveden namjesto njega) radilo se na vrat na nos, da se djeci namakne bar najpotrebniji školski alat u hrvatskom narodnom govoru... ..... Od 30 hrvatskih knjiga, koje su na godinu izlazile, bilo je 18 školskih." — Plod je toga rada „na vrat na nos" i gore kazana gramatika.

[2] Ja mislim, da je ta „Slovnica latinska" puko knjižarsko preduzeće, potaknuto nedostatkom i potrebom hrvatskijeh školskijeh knjiga, a da nije izdana inicijativom i pod odgovornošću najviše školske oblasti, kako bi se u prvi mah moglo pomišljati. Na to me mišljenje navode ovi razlozi:

1. sama knjiga, koja je očito na brzu ruku skompilirana, pokazuje malo ili nikakovijeh tragova samostalna rada, a izišla je anonimno;

SLOVNICA LATINSKA. | ZA PORABU | GIMNAZIJSKIH UČIONICAH | U | HÈRVATSKOJ I SLAVONII. | PÈRVI TEČAJ. | Ċěna svezane knjige 30 kr. sr. | U ZAGREBU, 1851. | BÈRZOTISKOM NAR. TISKARNE D^ra. Lj. Gaja.

Ispod riječi „Pèrvi Tečaj"[1] ima grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s udruženim grbom ilirskijem (polumjesec i zvijezda) pa s krunom sa pet šiljaka (Zvonimirova kruna?). Knjiga se dijeli na dva dijela, koji su i paginacijom rastavljeni. Prvi dio, sama „Slovnica", opseže 137 strana; iza posljednje stranice njegove imamo novi natpisni list s ovijem natpisom:

LECTIONES LATINAE | VARIORUM THEMATUM | EXERCITATIONIBUS ANALYTICIS FACIENDIS | PERIDONEAE. | IN USUM | I. GRAMMATICAE. | ZAGRABIAE, | TYPIS NAT. TYPOGRAPHIAE D^ris L. Gaj. | 1851. |

Ispod riječi „I. Grammaticae" ima ista sličica kao u prvom dijelu; stranâ ima ovaj dio 70, a oblik je knjižici mala 8°. Predgovora nema.

Gramatička je građa ovako podijeljena (ogledat ću najprije samo prvi dio):

Uvod u latinsku slovnicu (str. 1.).

Pèrvi Dio. Pravočitanje (str. 1.—3.).

Drugi Dio. Pravopisanje (str. 3.—6.).

Tretji Dio. Izpitivanje rěčih (Etymologia) (str. 6.—127.).

2. što savremeni naši časopisi („Narodne Novine" od god. 1851., „Neven", „Kolo") ne pominju izdanja te knjige, premda inače obično bilježe svaku knjigu, kojom se obogaćava hrvatska književnost;

3. što među spisima banske vlade od g. 1851.—1853., koji se tiču školstva, usprkos svemu potraživanju nijesam našao nikakova pomena o „Slovnici latinskoj";

4. što je knjiga uopće nepoznata (u školskijem izvješćima ne pominje se kao udžbenik), pa je zacijelo imala malu prođu.

O autoru mislim da je bio koji stariji nastavnik, kojega je novo vrijeme zateklo nepripravna, jer mu je pored mnogijeh vrsnijeh latinskijeh udžbenika, kojima su se u ono vrijeme služile, na pr., njemačke škole u Austriji (a dijelom već i škole u nas), ugledom ostao zastarjeli Grigely. A samo dvije godine kasnije izdaje mladi Adolfo Veber svoju prema modernijem načelima izrađenu gramatiku, koja zauvijek skrši gospodstvo Alvarezove gramatike u Hrvatskoj.

[1] Dakle djelce trebalo je da se nastavlja, poput Grigelyeva djela, no, koliko znam, nije ništa više izišlo.

Poglavje I. Ime (str. 7.—48.; tu je sadržano i „Brojno ime“ [41.—48.]).
„ II. Zaime (str. 48.—54.).
„ III. Glagolj (str. 54.—119.).
„ IV. Pričestje (str. 119.—120.).
„ V. Prislov (str. 120.—122.).
„ VI. Predlog (str. 122.—125.).
„ VII. Medmet (str. 125.)
„ VIII. Veznik (str. 125.—127.)
Četvèrti dio. Slaganje rěčih (Syntaxis) (str. 127.—131.)
Dodatak (str. 131.—137.)

Prva novost, koja nam u ovoj knjizi udara u oči, jest to, da je dijaloška forma napuštena. Prema tome gramatika ovoga nepoznatoga autora ima ponešto drukčije lice negoli gramatike njegovijeh prethodnika, no ipak je i ona ogranak istoga stabla. Isporedenje dokazuje, da joj je glavnijem vrelom Mažuranićevo djelo, koje je autor njezin potpuno iscrpao i prema novom obliku knjige svoje preradio. Za ogled preštampavam jedan odlomak prvoga dijela „Pravočitanja“ s onijem dijelovima Mažuranićevih „Temelja“, kojima se naš autor poslužio.

(„Slovnica latinska“)

Onaj, koi je rad pravilno čitati, trěba, da poznaje slova, i da ih dobro izgovara. (U latinskom jeziku upotrěbljuju se ona ista slova, koja i u našem hèrvatsko-slavonskom, jedino što tamo naših znamenovanih neima.)

Kako su stari Rimljani slova svoja izgovarali, to se sada podpuno nezna; nu kako se dan danas slova u latinskom jeziku izgovaraju, to je većinom svakomu poznato. Medjutim potrěbito će biti još na pose o izgovoru latinskih slovah napomenuti . . . .

(Mažuranić)

Pravočitanje..... je strana Gramatike, koja uči slova poznati, pisati i izgovarati.....

Iliri, koji se latinskimi slovi služe, imaju .... sva ona slova, koja i Latini, ali .... dodana su latinskoj abecedi polag novo-ilirskoga načina pisanja još slědeća slova .....

(Isp. odlomčić iz Mažuranića na str. 60.)

Pored Mažuranića služio se autor „Slovnice“, kako pokazuju neke razlike između njega i njegova uglednika, još i drugijem vrelima. Od tijeh razlika[1] kao važnije pominjem ove:

Razdioba je zamjenicâ drukčija nego kod Mažuranića[2] i udešena više prema Grigelyevoj razdiobi; autor „Slovnice“ dijeli ih ovako:

1. Pèrvobitna (primitiva)
2. Izvedena (derivativa)
3. Pokazujuća (demonstrativa)
4. Odnosna (relativa)
5. Povratna (reciproca)
6. Pitajuća (interrogativa)
7. Prisvojavajuća (possessiva)
8. Sastavljena (composita).

O „formi“ glagola ima „Slovnica“ ovo pravilo:

„Forme su dvè: *o* i *or*. *O* zove se *forma čineća*, polag koje se čineći i srědnji glagolji sprežu. — *Or* imenuje se *forma tèrpeća*, polag koje sprežu se glagolji tèrpeći i svi oni na *or* izlazeći, koji su odbacili tèrpeći smisao, i uzeli znamenovanje ili smisao činećih ili srědnjih glagoljah. Ovi se zovu *odložni glagolji* (verba deponentia); na pr.: *miror* čudim se; *tueor* branim.“

Ni Grigely ni Mažuranić ne poznaju pravila o „formi“ glagolâ[3].

[1] Istaći treba, da neke razlike između ove „Slovnice“ i njezinijeh prethodnica potječu otuda, što se pored „Slovnice“ nije više upotrebljavala Grigelyeva gramatika kao općena „školna knjiga“. Zato autor „Slovnice“ i ne upućuje više na „školnu knjigu“, već sâm navodi sve, što je potrebno znati onomu, koji uči latinski. — Zanimljiva je u didaktičnom pogledu novost, što ju je autor „Slovnice“ uveo kod deklinacijâ. Uza svaku deklinaciju dolaze „Priměri za vèžbanje“, t. j. pridjev i imenica u različitijem padežima s hrvatskijem prijevodom; ovako na pr. uz I. deklinaciju imamo primjere: „mèrzle vode *aquae frigidae*; visokoj milosti *altae gratiae*; lèpu zoru *pulchram auroram*; (imam) marljive služkinje *sedullas* [sic] *ancillas*; od visokoga puta *a lata* [sic] *via* . . . .“ i t. d. Takovijeh „Priměri za vèžbanje“ ima još na str. 14., 15., 16., 21., 24., 26. (pa: 32., 54.). No postupak piščev nije sasvijem metodički, jer on kazuje uz imenice i pridjeve, a o pridjevima i deklinaciji njihovoj govori istom na str. 28. i d. Novo je također tumačenje deklinacije: „Medjusobno odnošenje jedne rěči k drugoj time izražujemo, ako im ili štogod dodamo, il ako ih na kraju proměnimo. Kada rěč koju na kraju měnjamo, zato da odnošenje njezino izrazimo, veli se, da sklanjamo (dekliniramo).“

[2] Vidi str. 64. i 65.

[3] Samo Z. (str. 41.: „Chinècha réch, koja fzlovum *o* dokànchafze, ... poztane terpecha, akojifze prida fzlova *r*“) i Hergović imadu ponešto slično pravilo (za Hergovića isp. str. 72.).

Hrvatski su oblici glagolski isti kao kod Mažuranića, dakle za indikativ:

Prez.: ljubim.
Imperf.: ljubljah ili ljubio sam.
Perfekt: ljubih, izljubih; ljubio, izljubio sam.
Pluskvamp.: biah ljubio (Maž.: bia ljubio), bio sam ljubio.
Futur: ljubit ću.
Futur II: bit ću ljubio, izljubio —

a za konjunktiv:

Prez.: da ljubim, ljubio bi.
Imperf.: ljubio bi, da ljubim.
Perfekt: ljubih, izljubih, ljubio sam.
Pluskvamp.: ljubio bi bio, da sam ljubio.

Opsežan je članak o bezličnijem glagolima. Autor „Slovnice latinske" spreže ove paradigme: tonat, oportet, accidit, evenit, pa: pugnatur, sedetur, curritur, dormitur. Grigely spreže prva četiri i „pugnatur" potpuno, a osim toga kazuje po nekoliko oblika od: cantatur, sedetur, curritur i t. d. Kod odložnijeh glagola uzima autor „Slovnice latinske" paradigmu „precor", ne „utor", kako je imaju Grigely i Mažuranić.

O veznicima govori Mažuranić u cigla četiri retka; „Slovnica latinska" priklanja im gotovo dvije strane, a dijeli ih ovako:

1) Skapčajući (coniunctiones copulativae)
2) Razstavljajući („ disiunctivae)
3) Prispodabljajući („ comparativae)
4) Dopuštajući („ concessivae)
5) Prigovarajući („ adversativae)
6) Uvětujući („ conditionales)
7) Razložni („ causales)
8) Zaključujući („ conclusivae)
9) Vrěme naznačujući („ temporales).

Grigely u I. svesci poznaje samo šest vrsti veznika: 1. Adversativae 2. Causales 3. Collectivae 4. Copulativae 5. Disiunctivae 6. Explicativae[1] — no dodaje: „De reliquis speciebus coniunctionum in

[1] Marianović ima također 6 vrsti veznika, ali se one razlikuju od vrsti Grigelyevih: 1. Copulativae (Sastavgliajuche [sic] t. j. värsti) 2. Disiunctivae (Rastavljajuche) 3. Adversativae (Suprotivne) 4. Cau-

Syntaxi Ornata“, pa odista tamo navodi deset vrsti, koje su podijeljene prema tome, što naznačuju (1. Causa, seu Probatio; 2. Comparatio, et similitudo; 3. Concessio; 4. Conditio; 5. Consecutio, seu Tempus; 6. Relatio; 7. Oppositio, seu Adversatio; 8. Explanatio; 9. Copulatio; 10. Disiunctio).

Hrvatska je terminologija, osim nekijeh sitnica, ista kao u Mažuranića. Za „singular“ i „plural“ upotrebljava redovno nazive „jednobrojnik“ i „višebrojnik“, dok Mažuranić pored ovijeh naziva još veli i „jedinstveni broj“, „množtveni broj“.

Drugi dio „Slovnice latinske“, sintaksa („Slaganje rěčih“), ima ponajprvo kratak uvod, a onda razlaže „Temeljna pravila za slaganje rěčih“. Osnovom služe autoru „quattuordecim praecepta“ u Grigelya, no ima ih samo deset[1]; pored toga poslužio se Mažuranićevim kratkijem pregledom. Iza sintakse slijedi „Dodatak“, u kojemu se raspravlja „O městnih imenih“, „O nesavèršenom načinu“, najzad „Razglabanje (Analysis)“ i „Slaganje rěčih (Synthesis)“. Ovi su dijelovi uzeti iz Grigelya; Mažuranić ih nema. Analizu prikazuje autor „Slovnice“ (kao Marianović) na jednoj rečenici:

Vae tibi ridenti, quia mox post gaudia flebis. — Jao tebi smijućem se, jer do mala po veselju plakat ćeš.

---

sales (Uzrokljive) 5. Conclusivae (Dokonçajuche) 6. Conditionales (Ugovorljive). Sva je prilika, da je Marianović tu razdiobu preuzeo od svojijeh prethodnika; Š. ima ovijeh 6 vrsti: 1. Copulativae, sive Connexivae (Vezajuchi, ili Sastavgliajuchi) 2. Disiunctivae (Raſtavgliajuchi) 3. Adversativae (Protivechi) 4. Collectivae, sive illativae, sive rationales (Skupgliajuchi, ili iznoſechi, ili razloxiti) 5. Causales (Uzrokglivi) 6. Conditionales (Akovglivi [!]). Iste vrste s istijem hrvatskijem imenima imadu B. i G., samo još dodaju: Expletivae (Izpunechi). Sedam vrsti ima i L.: 1. Akkovljivi 2. Protivechi 3. Uzrokujuchi 4. Zatvarajuchi (Conclusivae) 5. Vexuchi 6. Raſtavljajuchi 7. Iſpunujuchi. A. razlikuje 14 vrsti, a Z. pet vrsti tijeh čestica, koje (str. 157.) „govorénye veseju, y kinchiju“, naime: 1. adversativae (proti-ztavni) 2. causales (zrokni) 3. copulativae (zadruſni) 4. disiunctivae (razztavni) 5. explicativae (razloſui).

[1] Ovih deset pravila uče ovo: I. Subjekt, predikat i slaganje njihovo. II. „Svaki čineći glagolj potrěbuje akusativ.“ III. „Svaki tèrpeći glagolj zahtěva uza se ablativ.“ IV. Dvije imenice kad se sastaju, jedna mora biti u genitivu. V. Dativus commodi. VI. Samostavna imena, „koja medjusobno razjasnjuju jedno drugo“ (apozicija). VII. Slaganje pridjevâ. VIII. „Odnosno zaime.“ IX. i X. rade o ablativu, i to vrlo opsežno.

je posljednji dijalog, kojemu je natpis „Exercitium memoriae“. Dva dječaka (kod Grigelya) razgovaraju se, pa jedan drugome veli: „ . . . . . redde nomina hungarice, quae tibi e Dialogo XVI. proponam“; drugi je sporazuman s tijem, ali ga prvi ne smije pitati više od deset riječi, a te će biti o jelima. Prvi dakle pita: Perna salita? našto drugi nesamo odgovara madžarski, već dodaje i štokavsko i kajkavsko značenje: *Bésózott sónka.* Kut, but. *Svinski kuk.* Autor „Slovnice latinske“ mijenja u onoj rečenici „hungarice“ u „illyrice“, pa onda njegov dječak kazuje samo hrvatska značenja upitanijeh riječi, no istaći treba, da ta značenja nijesu uzeta iz Grigelya. „Perna salita“ je, na pr., kod njega „Nasoljena šunka“[1].

Izatoga se prizor mijenja, pa odgovarač (kod Grigelya) ispituje pitača „de vestiaria e Dialogo XII.“, no tako, da ga pita njemački, a onaj da odgovara latinski. Čudno je, da dječak pored latinskoga kazuje i hrvatsko značenje, a ne kazuje madžarskoga. U „Slovnici“ pita se hrvatski i odgovara samo latinski[2].

Posljednji odgovor („Tunica et toga“) ne zadovoljava pitača, pa on odvraća (kod Grigelya): Falleris. Našto mu odgovarač: Quid tunica et toga Romanis fuerit? fortasse quaeris. Consulamus, si lubet, Lexicon *Schelleri*[3]. Pitač ne će: Haud vacat. Lusus invitat. U „Slovnici latinskoj“ svršetak je malo drukčiji: Consula-

---

neje, a ima ih pet. Dijalog „Paedagogus et Puer“ (XII.) prenesen je točno, a nije promijenjen kao kod Marianovića. Dijalozi VIII., X.—XIV., XVI. i XXIII. potječu iz pomenutoga već zbornika Mathurina Corderiusa. — Ovdje pominjem, da i Z., pod natpisom „Dialogus (I. i II.) de re scholastica“, ima 20 đačkijeh dijaloga, koji se (izuzevši jedan) potpuno slažu s nekijem dijalozima Grigelyevim, samo što im je gdjegdje oblik drukčiji.

[1] Ostale su razlike: Hilla infumata = (Grigely) Divenica [sic]. *Klobaszicza podhujena podvnknjena* [sic; podvuknjena?] („Slovnica“) Suha (podvudjena) kobasica. — Artocreas = (G.) Kulen. *Testenicza* [sic] *ali meszo.* („Sl.“) Pašteta. — Embamma = (G.) Zafrig, v. Csorba za jistbine osladiti. *Slatky Szok.* („Sl.“) Umaka, slaštica, (kao muštarda za umakanje govedine), sós. — Oxalis = (G.) Kiselyak [sic]. *Kiszelicza.* („Sl.“) Kiselić.

[2] I tu se ne slažu posvuda hrvatska značenja kod Grigelya i autora „Slovnice“. Isp.: Tibiale = (G.) Csoropa. *Strumpf* [!] („Sl.“) Čorapa ili hlačica. — Tunica et toga = (G.) Dolama kratka, halya duga, ali gornya halya. *Dolama.* („Sl.“) Dolama ili zobun i halja ili svita.

[3] Isp. bilješku 1. na str. 3.

mus, si lubet, Lexicon *Bellostěnëc* vel *Bělostěnäc*. — Consulamus, odvraća pitač.

Posljednji je dio čitanke: Syllabus Primitivorum I. Ordinis (str. 51.—70.), t. j. kratak rječnik, koji je složen doduše azbučnijem redom, no po istom načelu, kako je to kod Marianovića razloženo: u svakom slovu dolaze najprvo „Samostavna Imena", zatijem „Pridavna Imena", najzad „Prislovi" i „Glagolji". Taj je rječnik, dašto, također uzet iz Grigelya, no samo su latinske riječi točno prenesene, dok hrvatska značenja obično stvara sam autor „Slovnice"[1]. Latinske se riječi i njihovo poređanje do nekijeh sitnica („volo" je, na pr., u našoj knjizi izostavljen) točno slažu s riječima u Grigelya.

* * *

Sedmi u redu prerađivačâ Grigelyeva udžbenika bijaše Filip (Pilip) Kunić[2]. Djelo njegovo ima natpis:

SLOVNICA | JEZIKA LATINSKOG | ILIRSKI IZTUMAČENA ZA PORABU | MLADEŽI BOSANSKE | S KRATKIM I POTREBITIM | RIEČNIKOM. | U BEČU. | ŠTAMPANO KOD OO. MECHITHARISTAH. | 1857. |

Knjiga ima oblik 8^0, pa IV + 169 strana. Ime autorovo pominje se istom u predgovoru. Tu nam se također kazuje postanje knjige i način, kako je ona sastavljena, pa zato neke dijelove iz njega ovdje preštampavam:

„Ima tomu 35. godinah kako je pokojni *O. Stiepan Marianović* priredio za potrebu redovničke mladeži bosanske jezikom ilirskim iztomačenu [ispod retka kazan natpis] slovnicu latinsku, dèržeći se *Jozipa Grigely-a*. Ali buduć nestalo više knjigah te slovnice i potreba se njezina svaki dan to veća ukazala, naredi mi brižljivi za svakim napriedkom svoga roda *M. P. O.* Martin Nedić *Provincial*, da ju na novo novim pravopisom izdam, i ako što opazim, što bi popravka tre-

[1] Na pr. Aemulus = (G.) Nazlednik. *Napridnik*. („Sl.") Takmac. — Aestus (G.) Szuncheni sar. *Xestina* [sic]. („Sl.") Plima i oseka (móra); žestina (sunca). — Animus = (G.) Hotenye. *Xelja* [sic]. („Sl.") Duh, volja; ćud. — — Kajkavska značenja u Grigelyevoj knjizi slažu se gotovo sasvijem sa značenjima u Z., pa se čini, da ih je Grigely odavle i izvadio.

[2] Životopisni podaci kod Matkovića (p. d.) s. v.

balo, da popravim. Ja se dakle latim za dobro i napredak naše mladeži toga posla, dosta trudna, i počmem rečenu slovnicu prepisivati.“

„Spomenuta slovnica odgovarala je okolnostima onoga vriemena, ali budući tečajem vriemena priedavanje slovnice savèršenije postalo, trebalo je ravnati se po sadašnjim okolnostima, zato nisam se mogao sa svim osloniti na sustav (systema) rečene slovnice, već uzmem još u pomoć i njeke druge, kano ti *G. Profesora Antuna Mažuranića* [ispod retka pomenuta oba izdanja] i *G. Profesora Adolfa Webera* [ispod retka pomenut natpis], i opet prietresavši i izporedivši spomenutoga *G. Grigely-a* slovnicu [pomenuto ispod retka izdanje od g. 1807.], sa slovnicom *od Marianovića* izdanom, te što gdje bolje i shodnie u ovim slovnicam nadjem, to prepišem i u red stavim.“

Za „nazivlje slovničko“ veli da se sad „od druge naše braće već složno i jednoglasno upotrebljava.“ Ako bude pogrješaka, neka mu se oprosti, jer je radio u hitnji; pominje Horacija:

Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti, si non, his utere mecum[1].

„Na svèrhi knjige ove nadodao sam kratki riečnik latinskih i ilirskih riečih, zato najviše jer još žali bože! nemamo za naše učionice priredjenog riečnika latinsko-ilirskog, koji nam je od velike potrebe, i za koji bi se trebalo pobrinuti da ga na skoro dobijemo, svaki vidi, da nije dosta za naučiti koji jezik samo znati pravila jezika, nego i rieči istoga jezika.“

„Do sad izdani riečnici latinski Belostenca, Stulli-a itd. neodgovaraju sadašnjim okolnostima, a upravo govoreć nemogu se lasno ni dobiti.“[2]

Kuniću je, kao i Hergoviću, Mažuranić jedno od glavnijeh vrela, pa ga i on jednako slobodno iscrpava kao njegov prethodnik Varaždinac dodajući tek ovdje ondje po koju sitnicu i mijenjajući tamo amo njegov jezik i pravopis. Ostalijem autorima, što ih pominje u predgovoru, služi se Kunić manje. Tu i tamo bio mu je Marianović vodičem, dosta puta (osobito u partijama o glagolu) seže se i za Veberom[3]; najmanje je ogledao samoga Grigelya.

[1] Ep. I, 6, 67. i 68.

[2] Potpis glasi: Pisah u Djakovu dne 25. Ožujka g.g. 1857. O. Pilip Kunić gvardian i nastojnik redovničke mladeži bosanske.

[3] Latinska slovnica | za | nižu gimnaziju | sastavio | Adolfo Weber. | Stoji vezana u platnenom hèrbtu 41 kr. srebra. | U Beču 1853. | Troškom c. k. uprave za razprodaju školskih knjigah | kod sv. Anne u Ivanovoj ulici. |

Gramatička je građa u Kunića ovako podijeljena:

Uvod (Introductio). (Str. 1.)
I. O pravočitanju (str. 2.—3.)
II. O pravopisu (str. 3.—6.)
III. O izvadjanju riečih (str. 6.)
IV. Nauk o oblicim (str. 6.—105.)
Poglavje pèrvo. Strana pèrva govorenja [ime] (str. 7.—39.)
„ drugo. O zaimenu (str. 39.—43.)
„ treće. O glagolju (str. 43.—90.)
„ četvèrto. Strana peta govora [predlog] (str. 90.—91.)
„ peto. „ šesta govorenja [prislov] (str. 92.—98.)
„ šesto. „ sedma „ [veznik] (str. 98.—104.)
„ sedmo. „ osma „ [umetak] (str. 104.—105.)
§ 26. O izvadjanju riečih (str. 105.—110.; zapravo bi ovo spadalo na str. 6., gdje se također govorilo „O izvadjanju riečih.")
§ 27. Praecepta generalia de constructione partium. Pravila obćenita o sastavljanju stranah (str. 111.—114.)
Dodatak (1., 2., 3., 4.) (str. 114.—131.)
Kratki riečnik (str. 132.—136.)
Izbor potrebitih riečih (str. 136.—141.)
Potriebitiji glagolji od sva četiri sprezanja (str. 141.—160.)
Verba Synonyma (str. 161.—169.)

Prvi dijelovi gramatike (do deklinacije grčkijeh imena otprilike) izrađeni su točno po Mažuraniću. Kunić se ća i u tome povodi za njim, da na pr. kod tumačenja pravilâ uzima i hrvatske primjere, premda mu gramatika nije latinska i „ilirska" kao Mažuranićeva[1], pa da u natpisima (na pr. „O sklanjanjim Latinskim", „I^vo Sklanjanje latinsko") dodaje riječ „latinski", što je s istoga razloga sasvijem nepotrebno. Marianović veli samo „Pärvi Declination". Razlike između Kunića i Mažuranića stoje samo u sitnicama. Kadšto popravlja njegove termine; tako mjesto „piknja" kazuje „bocka", „znamenje kričanja" zove „uzklika, klikovanja zlamenje", a riječ „paradigma", koja kod Mažuranića glasi „prilika", Kunić prevodi „izgled." Gdješto je razlika uopće samo spoljašnja i formalna; tako na pr. ondje, gdje Mažuranićevo jedno pitanje ra-

[1] Kod „imena vlastitoga" navodi Kunić primjere: „Jure Kastriotić, Marko Kraljević, Bosna, Sarajevo, Sèrbi, Vlašić planina, Kèrnjin, Malovan, Drina, Vèrbas, Neretva itd."

stavlja u tri pitanja[1]. Marianovićem se Kunić u ovom dijelu knjige malo poslužio; prenio je iz njega samo neke sitnice.

Iduća dva odijeljka: „Izgled sklanjanjah gèrčkih" i „O spolu samostavnikah" (str. 17.—26.) nijesu izrađeni po Mažuraniću. Odjeljak o grčkijem deklinacijama izrađen je po Marianoviću, pa su i primjeri istovetni (Aeneas, Anchises, Epitome; Menelaus, Ilion, Orpheus); naprotiv odjeljak o rodu sasvijem je različit od sličnoga odijeljka u gramatikama, kojima se Kunić služio, i kao da odaje samostalan rad autorov bar utoliko, što je građa, koju je našao ponešto u Grigelyu ponešto u Veberovoj gramatici („O spolu samostavnikah" str. 2.—4., pa dalje uz deklinacije), prerađena i u red postavljena. Mnoštvo mu je primjera mogla dati Grigelyeva gramatika, no dok Grigely izuzetke kazuje Alvarezovim stihovima, Kunić ih svrstava u redove i svakoj riječi dodaje hrvatsko značenje[2]. Uopće je taj odjeljak brižno i opsežno sastavljen, za školu dašto kud i kamo preopsežno, jer tu ima i sasvijem rijetkijeh riječi, koje u školskijem autorima nikad ne dolaze (ador, curculio, stellio, titio, seps, cenchris, attagen i sl.).

Odsjeci o pridjevu, o brojevima pa o zamjenici prislanjaju se opet na Mažuranića. Neke su sitnice dodane iz Marianovića ili Vebera. Tako „Bilješka" u §-u o pridjevu, da neki pridjevi nemaju za srednji rod nominativa plurala (vigil, compos, memor), potječe iz Marianovića („Zabilixenje"), a terminus „stupnjevanje", kojijem se Kunić služi uz „poređenje", uzet je valjada iz Vebera. Za brojeve ima ove hrvatske nazive: 1) glavni 2) redni 3) dieleći 4) uzmnažajući (i: umnažajući) 5) razmjerni (proportionalia) 6) prislovni. Nazivi pod 3), 4) i 6) razlikuju se i od nazivâ Mažuranićevih i od Veberovih. Zamjenice dijeli Kunić ovako: 1) osobna (amo idu i povratna) 2) pokazna 3) odnosna 4) posiedovna 5) pitajuća. Ta je razdioba kao u Mažuranića, samo što su zamje-

[1] Mažuranić ima pitanje: „Što je padež, i koliko jih ima?"; Kunić pak najprije pita: „Što je padež (casus)?" pa onda: „Koliko je u latinah [sic] padeža?" i „Zašto ih je šest?"

[2] Istaći treba, da Kunić, kad pominje koju manje poznatu riječ, nesamo da je prevodi, već nastoji također da je ukratko protumači. Ovako su, na pr., protumačene riječi:

Harpyia (str. 2.) nakaza ptičia koja ima obraz dievojački, ruke zavijene itd.

Apsis (str. 4.) ugib kubeta oko mriežе, okoliš zviezdah.

Cliens (str. 20.) odgojak, koji je pod kojom obranom, zaštitom.

spadix (str. 21.) palmova grana odkinuta na kojoj je voće i t. d.

Za sintezu pak mu služi rečenica:

Děca neka u školi osobitom pozornostju slušaju učitelja tumačenje; jer bez nje nikada se nadati nemogu ožudjenomu naprědku u naucih.

Čitanka uz „Slovnicu latinsku“ (Lectiones Latinae) izrađena je sasvijem po Grigelyu. I sam natpis (Grigely: Lectiones Latinae variorum thematum partim delectandis, excolendisque puerorum ingeniis accommodatae, partim exercitationibus analyticis faciendis peridoneae), pa motto na stražnjoj strani natpisnoga lista (Longum iter per praecepta i t. d.) uzeti su iz Grigelya. Prvi dio opseže: Fabulae Aesopicae selectiores (str. 1.—10.); ima ih trinaest, a sve su točno prenesene iz Grigelya. Grigely ima 16 basana; u našoj su čitanci tri izostavljene[1] valjada zato, jer im sadržaj (bar u dvije) nije baš zgodan za mladež. U drugom su dijelu štampane: Sententiae Morales. E praestantissimis veterum auctorum libris collectae, tironibus ad interpretationem, translationem, analysim, synthesim, et exercitium memoriae . . . . . idoneae (str. 11.—22.). Kao natpis, tako su i same poslovice, pa način razdiobe, preneseni iz Grigelya. Poslovice su naime podijeljene u grupe prema dijelovima govora (De nomine, De pronomine, De verbo i t. d.; najzad: Sententiae Aliae), a te su opet grupe po nekijem principima svrstane u manje skupine; tako se, na pr., prva grupa „De nomine“ dijeli u skupine: Nominativus, Genitivus, Dativus i t. d.[2] Po kojem je načelu ovdje razdioba udešena, pokazuju ovi primjeri:

(Nominativus) Principium Deus est et finis.
(Genitivus) Parentum vita liberis est instar regulae.
(Dativus) Soli Deo creatori decus, et gloria.

Treći je dio „Dialogi Familiares variorum thematum“ (str. 23.—50.); opseže 23 dijaloga, koji su svi uzeti iz Grigelya[3]. Zanimljiv

[1] To su basne: Partus Montium, Aquila et Scarabeus, Cervus et Hinnulus.

[2] Grupa „De verbo“ ima ove odijeljke: Indicativus et Coniunctivus Praesens, Imperfectum, Praeteritum et plusquamperfectum, Futurum, Imperativus. — Razlika između Grigelya i autora „Slovnice“ stoji u tome, što Grigely imade kud i kamo više poslovica (u „Sententiae Aliae“ na pr. 75 prema 44 „Slovnice“).

[3] Dijalozi I.—XVII. odgovaraju istijem dijalozima kod Grigelya; dijalog XX. Grigelyev rastavljen je u „Slovnici“ u dva broja (XVIII. i XIX.), prema tome su onda XX.—XXIII. dijalog „Slovnice“ kod Grigelya XXII.—XXV. Od dijaloga VI. uzete su samo prve dvije ali-

nice „ego, tu“ izvađene iz skupine demonstrativâ, pa zajedno s povratnijem „sui“ postavljene u posebnu skupinu. Ova je novost preuzeta iz Vebera.

Definicija glagola kazana je po Mažuraniću, no stilistički je dotjerana:

Glagolj[1] je rieč, koja ukazuje, da njeka osoba ili stvar štogod radi ili tèrpi, i pokazuje ujedno vrieme, kad to biva[2].

Uz tumačenje načinâ dodaje Kunić primjedbu, koje Mažuranić nema:

„Opazka. U nas conj. nema nego se latinski conjunctiv prevodi u našem jeziku kadkad u prosto s indicativom, à kadkad se dodade koji veznik ili se upotriebljava kondicional (pogodbeni) način. Kako se kad prevoditi ima to uči syntaxa. S toga kod conj. nećemo metati znamenovanjah naših, jer bi se početnik naučio pogriešno misliti i prevoditi.“

Ovo je, koliko vidim, originalna zamisao Kunićeva[3]. Isto tako, kad prikazuje spregu glagolâ, on meće uz latinske i hrvatske oblike, ali samo ondje, gdje ih odista ima, a ne trudi se kovati oblike za načine i vremena, kojijeh hrvatski jezik nema. Mažuranić, na pr., prevodi gerundium:

amandi za ljubiti, ljubljenja
amando[4] ljubeć, ljubljenju, ljubljenjem
amandum ljubljenje

[1] Mažuranićevu definiciju gl. na str. 65.

[2] Možda ga je na tu promjenu naveo Veber, koji veli: „Glagolji se zovu rěči, koje naznačuju, da koja osoba ili stvar što radi i tèrpi.....“

[3] Ni Veber nema hrvatskijeh oblika, ali on uopće glagolske oblike ne prevodi.

[4] Grigely i njegovi nasljedovači poznaju samo dativ gerundija. Istom Veber razlikuje dativ i ablativ. Naprotiv Š. na pr. poznaje samo ablativ gerundija. On veli (str. 225.): „Drugo, to jeſt in *dò* [naime gerundij na *do*], jeſt *ablativa;* (vele jedni Grammatici daje i dativa; ali ja zato nevelim, nego velim i darxim daje Ablativa, nitichiu produglivati ovu Grammatiku).“ A pominje i nominativ gerundija, no dodaje, da ono, „ſto oni [Grammatici] zovu Nominativ, v. g. *amandum*, ja doiſto zovem *riç Participglivu*, aliti *Dionſku* s' Emmanuelom“ [Alvarez]. — Pitanjem o prirodi gerundija bavi se opsežnije G. (str. 308.). — Z. navodi samo oblike, ali prevodi ime „gerundij“ : „obnaſſne réchi“.

Kunić pak ima samo:

amandi
amando
amandum
amando[1]

i dodaje bilješku: „Mi gerundium imamo, ali je sasma druge naravi nego što je latinski, koji mi razno prevadjati moramo. To isto valja i od drugih oblikah, gdje stoji *mi toga nemamo*. Ali netreba misliti, da je naš jezik ubožki, što ovog ili onog oblika nema, kog latinski ima, zato mi imamo oblikah kojih latini nemaju.“

Za pasiv kuje Kunić, otprilike kao Mažuranić, oblike sa „biti“ i „budem“, no i tu upozorava čitača:

„Valja primietiti, da mi passiva nemamo već da obično, gdje u latinskom passiv stoji, activ mećemo ili activ sa *se*, što opet uviek biti nemože, ili opišemo, kao što smo ovdje učinili i kako ćemo i unapred raditi.“

Inače se Kunić baš u odsjeku o glagolu vrlo mnogo služi Veberom. Članak, na pr., „Opaske na sve četiri konjugacije“ (str. 65.) izrađen je prema Veberu (§ 71. str. 83.); §§ 11.—14. (o nepravilnijem glagolima; str. 66.—76.) preneseni su baš točno, riječ po riječ, iz Veberove gramatike (str. 84.—101.), zajedno s hrvatskijem značenjem kazanijeh nepravilnijeh glagola[2]. Glavno je — i u tom se poznaje utjecaj novijega vremena — da se Kunić, povodeći se za Veberom, povodi i za načelom, po kojemu su glagoli svrstani u izvjesne redove. I Grigely pominje nepravilne glagole, ali ih ređa nasumce; njegovo je vrijeme još učenje nepravilnijeh glagola prepuštalo školskoj praksi. Tako su, na pr., kod Vebera „Nepravilnici tretje sprege“ ovako poređani:

I. Tvorni.
Red pèrvi (s perf. i sup. na: xi, ctum)
Red drugi („ „ „ „ „: si, sum [ssi, ssum])

[1] Ovdje poznaje Kunić ablativ, ali u onom dijelu sintakse, gdje govori o gerundiju (str. 124.), poznaje samo dativ na do.

[2] I § 15. u Kunića („O konjugaciji perifrastičnoj“) izvađen je iz Vebera (§ 72. „Sprega opisna“); što se pak tiče idućijeh §§ (§ 16. O sprezanjim glagoljah nepravilnih; § 17. O pomanjkljivim glagoljima; § 18. O glagolima neosobnim), ovi dolaze i kod Grigelya i kod Mažuranića, no Kunić se ipak i tu u glavnome povodio za Veberom (str. 101.—121.).

Red tretji
a) s prošlim na *ui* (alo, alui)
b) s prošlim na *vi* (cresco, crevi)
Red četvèrti
a) prošlo podvostručenjem (cado, cecidi)
b) otežuć osnovni glasnik:
α) pretvarajuć ă u e (ăgo, ēgi)
β) nepretvarajuć osnovnoga glasnika (ĕmo, ēmi)
c) pokratjujuć osnovni glasnik (fīndo, fĭdi)
d) neproměnjujuć osnove (acuo, acui)

II. Odložni.

Grigely se služi Alvarezovim stihovima i ređa glagole III. konjugacije ovako: IO (t. j. glagoli na *io)*; UO et BO; CO; DO; GO. GUO. HO; LO; MO. NO. PO. QUO; RO. SO; TO. VO XO; glagoli na „UO et BO", na pr., jesu ovi:

Rite *uo* poscit *ui*, ac *utum:* sit Diluo testis.
A Ruo dic Ruitum, sed *utum* dant pignora tantum.
A Struxi, Structum, a Fluxi deducito Fluxum.
Respuo nulla, Luo, Metuoque, Pluoque Supina.
Annuo cum sociis, Batuo, Ingruo, Congruo gignunt.
Bo dat *bi*, dat *itum;* Scabo, Lambo carento Supinis.
A Scripsi, scriptum; a Nupsi deducito Nuptum i t. d.

Odsjeci o prijedlogu, o prislovu pa o vezniku izrađeni su koje po Mažuraniću koje po Veberu. U odsjeku o prijedlogu povodi se više za Mažuranićem i Marianovićem, prislov je od veće česti izrađen po Veberu. Kod veznika je definicija uzeta iz Mažuranića, ostalo je izrađeno ili recipirano iz Veberova djela. Na ovom ga mjestu čak i citira: „Uberiorem definitionem, perutilem divisionem ac subdivisionem etc. vide Latinska Slovnica Adolf Weber. Beč 1853. §. 108. pag. 150 etc." U odsjeku „O izvadjanju riečih" poslužio se najviše Grigelyem (i to odijeljkom u II. svesci „Syllabus Primitivorum II. Ordinis"), no Grigely mu je samo mogao podavati građu, inače je odsjek samostalno obrađen. Slično što nemaju ni Marianović ni Mažuranić ni Veber. Odsjek je (pored kratkog uvoda, gdje se tumači, što je „Etymologia") podijeljen u tri dijela: I. O izvadjanju samostavnih riečih. II. O izvadjanju pridjevah. III. O izvadjanju glagoljah.

Nedostatak je i, da tako rečem, anahronizam u Kunićevoj gramatici, što je mjesto prave sintakse, kako je već ima Veber, po ugledu starijih prethodnika svojih umetnuo u svoju knjigu „quattuordecim praecepta“ kao naknadu sintakse. Nešto se valjada osjećao vezan primjerom Marianovićevim — ta njegova je gramatika i onako trebala da bude samo preradba Marianovićeva djela — a u drugu ga ruku ispričava to, što je imao namjeru da sintaksu i prozodiju obradi u posebnijem knjigama[1].

Natpis sintaktičnog odijeljka u Kunića („Praecepta generalia“) isti je kao u Marianovića, a kao natpis, tako su i sama pravila vjerno prenesena iz starijega udžbenika. Čak i u tom se Kunić slaže s Marianovićem, što najprije kazuje pravilo latinski, a onda ga istom prevodi na hrvatski — premda mu je inače knjiga sasvijem hrvatska. Tamo amo popravlja Marianovićev jezik. Na pr. „Praeceptum I.“[2] glasi:

Imena pridavna, zaimena, i dionici slažu se sa svojim samostavnicim u spolu, broju, i padežu . . . .

I ostali sintaktični dodaci slažu se ponajviše s Marianovićem. § „O imenim miestah“ izvađen je točno iz Marianovića, osim što je jezik znatnije dotjeran. Mjesto članka Marianovićeva „De Methodo Analytica, et Synthetica“ Kunić umeće ovu bilješku: „Methodum analyticam et syntheticam hicce non appono, cum eae praeceptoribus sat notae censeantur; quasve in praxim necessario deducere, fructum ex hactenus datis regulis videre et facere cupientes obligabuntur.“

Od § 29.—36. slijede tako zvane „omissiones“ (izostavljanje veznikâ, pretvaranje aktivne rečenice u pasivnu i t. d.), gdje se Kunić doduše služi svojijem vrelima, no pojedine §-e obrađuje dosta samostalno. §§ 29.—31. (pretvaranje aktivne rečenice u pasivnu i obratno, izostavljanje glagola „debeo“, veznika „quod“, odnosno zamjenice) izrađeni su po Marianoviću i Grigelyu, samo su formom svojom originalni. §§ 34.—36. („Način za izostavit u konstrukcii veznik dum“ — „ . . . . . veznu česticu postquam, kad“ — „ . . . . . vezne čestice si i nisi“) rade o ablativu apsolutnom;

[1] Na str. 1. uz riječ „Syntaxis“ pominje ispod retka: „De hac parte agetur in speciali opusculo uberius“, a uz riječ „Prosodia“: „De ea subsequentibus annis tractabitur.“ Koliko mi je poznato, nijedno od ovijeh obećanja nije bilo ispunjeno.

[2] Marianovićev prijevod isp. na str. 23.

o tome nema Marianović ništa[1]. Kunić se ponajviše služio III. sveskom Grigelya (članak: De recto participiorum usu, et brevi, ac tuta methodo Ablativum absolutum rite struendi; uti et particulas: *postquam, dum* etc. necnon coniunctionem *et* omittendi), no radio je i tu dosta samostalno. U §-u 37. („O naravi gerundiah") bili su mu vodičima Marianović i Grigely, pored toga i Veber, osobito za kazivanje definicijâ — na pr.

(Kunić.)	(Veber.)
Ovaj gerundium na d o[2] služi u obće, kad se ukazuje svèrha t. j. namiera, odredjenje ili sposobnost koje stvari	Dativ se gerundija uzima u obće, kad se naznačuje svèrha, odredjenje ili sposobnost . . . . .

no da su mu Grigely i Marianović bliži od Vebera, vidi se po tome, što uzima primjere Veberove, koji stoje uz pravilo o ablativu, pa ih meće u članak o dativu gerundija — jer on, držeći se Grigelya, ne će da zna za ablativ gerundija. Ovako je radio s primjerom: Hominis mens discendo alitur et cogitando. Cic. Off. I.

[1] No imadu stariji gramatici. Š. o njemu veli: „Ovi Ablativ zoveſe *abſolut*, aliti *oſſobit*, jerje pò ſebi ſam, nittiboga koje verbo slidi, ni pritiçe; nitti viſſi od koga verba. Akobi kò hotthio daje ovi Ablativ *ſedmi kax* Grammatiçki; jabih to (gnega ſctujuchi, kako bogliega, i kripoſniega od mene) zanikao; jer ako ochie, daje tò *ſedmi kax*, vaglialobi daje Ablativ *Czine*, oſmi; à Ablativ *halata* deveti, à Ablativ *uzroka*, deſſeti, vrimena &c. I tobi bilo nametnut punu Grammatiku kaxovah; koiſſu ſamò ſceſt, kakoſam rekao . . . ." Opsežno o njemu razlaže i G. (str. 297.—298.), a tumači ga: „Kad jedno Djonstvo, olli imme nije podloxno kojemugodì govorènju, nìtti visì akojoj [= okojoj] rççi [= riçi], imàse staviti ù ovi Ablativ, kojse zovè osobiti." Za prevođenje toga ablativa citira Š.-a, koji veli (str. 218.): „Naſckiſe tomaçe [ablativi apsolutni], i ſvarſuju [= ſvarſcuju] ù ſyllabu CHI, ù obajuh brojah, ovako,

Ja ſctijuchi	me legente
. . . . .	. . . . .
Mi ſctijuchi	nobis legentibus"

ali dodaje: „ja ſctiuchi, to jeſt, kadja ſctiem, i ſctiah; i takoſe razume ova participia &c." I „viso me" prevodi Š. prilogom (Vidivſciſe ja), no futur („me lecturo") rastavlja „dilkom [dilak = particula] kad" (kad ja uzſctiem). Za pasiv ima ovaj varvarski primjer: Scribenda epistola à Petro, magister maerebit (= Kadſe uzbude piſſat kgniga od Petra, meſctarchieſe oxaloſtit).

[2] U natpisu: Kako se služimo s d a t i v o m gerundia na —do?

30.[1] Članci o supinu izrađeni su po Grigelyu i Marianoviću, a članci o infinitivu (§ 38.) i „o veznome načinu“ (§ 39.) najviše po Veberu[2].

Kunićevoj su gramatici dodana četiri vokabulara: „Kratki riečnik“, „Izbor potrebitih riečih“, „Potriebitiji glagolji od sva četiri sprezanja“ i „Verba synonyma“. Prvi i drugi izvađeni su iz Marianovića. Ono prvo je Marianovićev „Syllabus Radicalium Fertiliorum“, no s tom razlikom, da Kunić iz Marianovićeva zbornika uzima samo imenice, a izostavlja pridjeve i glagole, pa da tamo amo popravlja hrvatsko značenje. Na pr. „Ars“ znači kod Marianovića „zanat“, kod Kunića „umjetnost“. Zašto su izostavljeni glagoli i pridjevi, tome se ne mogu domisliti. „Izbor potrebitih riečih“ jest Marianovićevo „Skupljenje Imena, Kojasu Potribitia“. Cijeli je zbornik s njegovom razdiobom u grupe vjerno prenesen, samo ga je Kunić toliko promijenio, što na prvom mjestu štampa latinsku riječ, na drugom hrvatsku, a Marianović radi obratno.

Treći i četvrti zbornik, ako nijesu samostalno djelo Kunićevo, izvađeni su iz kojega nepoznatoga vrela. Kunić skuplja običnije glagole od sve četiri konjugacije (a napose još „odložne“ i „neosobne“ glagole), pa najprije kazuje prosti glagol — vazda s hrvatskijem značenjem — a izatoga glagole izvedene od njega. Na pr.

Amare ljubiti.		Ambulare	šetati se.
Adamare	vèrlo ljubiti.	Deambulare	
Deamare		Inambulare ušetati se.	
Redamare opet ljubiti.		Obambulare šetati, hoditi nakolo [naokolo].	
		Perambulare	prešetati, preći.
		Peragrare	

Taj bi zbornik mogao biti vrlo instruktivan, da su bar prosti glagoli azbučno poređani, no za to se autor nije pobrinuo, pa tako je tu sama zbrka i nered, kojijem bi se čitač slabo pomogao. Posebno su odjeljenje toga zbornika „Verba synonyma“. Sastavljeno je s velikijem trudom, no i tu je pogrješka, što su pojedine sku-

[1] Veberovi se primjeri poznaju po tome, što se uz njih bilježi autor i djelo, iz kojega je primjer izvađen.

[2] Uz članak o infinitivu i citira Vebera: „Uberiora de infinitivo. Vidi: Latinska slovnica. Weber. Glava 49. Strana 286. §. 252. etc.“ — Članak o konjunktivu vrlo je površan i nesređen. Kunić uzima nasumce tamo amo koje pravilo iz Vebera, kako mu se već čini potrebno.

pine sinonimnijeh glagola bez sistema poređane. Prva je skupina „hodati, ići“, pa tu su kazani glagoli: eo, vadere, pergere, gradi, incedere, procedere, meare, ambulare, petere, se conferre. Iza ove dolaze skupine: otići (7 glagola), izlaziti (5), plivati (4), isplivati (4), basati, zabasati (8), mèrziti (8) i t. d. Šteta je, da nijesu pored latinskijeh skupljeni i važniji hrvatski sinonimi.

Kunićeva je gramatika lijepo i uredno štampana, te ima malo štamparskijeh griješki, no sam rukopis zacijelo nije bio dosta brižno pregledan prije negoli je ušao u štampu, jer djelo pokazuje tragova neke hitrine i nepažnje. Na 1. strani, na pr., čitamo, da imade u latinskom o s a m „govornjih česticah“, a malo dalje, na str. 6., čitamo: „Sve rieči štogod ih ima, mogu se na troje razdieliti: pèrvo na imena (nomina) drugo na glagolje (verba) treće na nepromienljive čestice (particulae).“ Ona prva tvrdnja potječe iz Marianovića, ova druga iz Mažuranića. Još je krupniji primjer ovaj: na str. 6. govori se „O izvadjanju riečih“ kao posebnom dijelu gramatike (pod br. III.) — u cigla tri retka — no u § 26. imamo nanovo natpis „O izvadjanju riečih“, a ovaj put opseže taj članak više od pet strana. Autor je, pišući § 26., kao da već zaboravio, što je napisao na str. 6. I definicije se na oba mjesta ne slažu. Na str. 6. čitamo: „[Izvadjanje riečih] Jest ona strana gramatike, koja uči kako se dodavanjen [= dodavanjem] njekojih slovakah na kraju i počelu rieči druge od njih izvode“ — a na str. 105.: „Etymologia [!] nas uči, kako se od riečih, koje imamo, druge izvodit mogu, i odakle su rieči, koje imamo, izvedene. Svaka rieč ima svoj koren, pa kad se ovom korenu njeke slovke dodadu postaju druge rieči.“ Tu se jasno razbira, da Kunić nije više znao, što je napisao na str. 6.

U izboru primjerâ ugleda se Kunić na Marianovića, pa uzima, koliko može, primjere iz domaćega života[1].

[1] Pored nekijeh primjera te vrste, koji su povađeni iz Marianovića (na pr. Quondam Bosnam proprii rexere reges [str. 112.]), ima Kunić još ove originalne: In Dolac est domus parochialis cum ecclesia (str. 115.); In Briestovsko est capellania localis (ibid.); In Zovik aedificatur templum (ibid.); Dum Saraevii morarer (!), mortuus est meus frater (str. 121.); Cum Omer Paša tyrannidem in Bosna exerceret, christianis arma adempta sunt (ibid.). — Od gradova se pominju: Zagrabia, Sarajevium (i Saraevium), Travnikium, Salinae (Soline = Tuzla); imena narodâ: Serbus, Slavus, Croata, Bosnita; zemlje: Illyricum, Bosna; rijeke: Danubius, Savus, Drinus, Morava, Bosna, Kupa, Sana, Una, Verbosanum (Vrbas) i t. d.

Gdje piše hrvatski, piše čistijem, narodnijem jezikom, ali mu je slog neokretan, a pravopis, dašto, nedošljedan. U jeziku njegovu ima štošta čudno. Dativ i ablativ plurala imenicâ razlikuje on tako, da u dativu uzima nastavak *—im —am*, u ablativu *—ima —ama* (ovim učiteljim, ovim učiteljima; ovim tèrpezam, ovim tèrpezama), no toga se pravila strogo drži samo u paradigmama; kad sam govori, miješa ove forme, dašto jer je onu razliku odredio samo zbog latinskoga. Za „govor“ veli da ima akuzativ „govor“ i „govora“; valjada misli na slučajeve niječne konstrukcije. U prevođenju tehničkijeh termina povodi se za Mažuranićem i Marianovićem, ali ih gdješto popravlja. Imena padežâ, na pr., glase kod njega: 1. imenovni 2. rodovni 3. dateljni 4. osvadni 5. pozovni 6. nositeljni; temeljem mu dakle služi Marianović (isp. str. 17. i 18.[1]). „Concreta“ kaže hrvatski „stvari, što tijelo imaju“. Za riječ „postis“ nije mogao naći hrvatske riječi; tumači je: „prag gornji (podboj)“, no dodaje znak pitanja[2]. Neku nestalnost ili nepažnju razbiram u tom, što Kunić kadšto istu latinsku riječ kazuje svaki put drugom hrvatskom riječi. Isp. na pr. „siler“, što na str. 21. prevodi „rakita“, na str. 22. „iva“; „suber“ (str. 21.) = plavo dèrvo, gubina lahka, (str. 22.) = pluto; „acer“ (str. 21.) = cer, cerovina, (str. 22.) javor.

* * *

Posljednje djelo, koje još ide u opseg ove rasprave, jest gramatika, što ju je napisao hercegovački Franjevac Anđeo Kraljević[3]. Izišla je god. 1863. i završuje kronološki niz gramatikâ, koje su u svezi s Grigelyevim „Institutiones“. Natpis je djelu ovaj:

GRAMMATICA | LATINO-ILLYRICA | SABRAO I PROTOMAČIO [sic] | FRA ANGEO KRALJEVIĆ | ZA MLADEŽ ERCEGOVAČKU. | U RIMU | TISKOM SKUPA RAZŠIRENJA VIERE | MDCCCLXIII. |

[1] Mažuranić nema imenâ za padeže, osim za prepozicional i instrumental, koje zove: „Predložni“ i „Tvoriteljni“.

[2] Belostenec veli: Podboy vratni, ili na vrateh tak on nakojemſzu vrata naſzagyena, kak on, k kojemuſze pripiraju. Jambrešić: Podboj na vráteh, vràtpodboj, krajna ſztran vràt.

[3] O Kraljeviću ima opsežnija biografija u knjizi: Spomenica Pedesetgodišnjice Hercegovačke Franjevačke Redodržave od O. fra Radoslava Glavaša (Mostar 1897.; str. 131.—137.)

Spoljašnja je oprema knjige veoma lijepa. Ima oblik 8^0 i broji XV + 416 str. Iznad oznake mjesta na natpisnom listu ima sličica krsta, koji se ispinje iz oblakâ; iza njega sunce rasiplje svoje zrake. Na stražnjoj strani lista stoji motto:

Impellimur natura, ut prodesse velimus quam plurimis.
Cic. 3. de fin. c. 20.

Predgovor[1], koji je pisan latinski, ide od str. V. do XV. Natpis mu je: „Amicum Verbum Recens Delecto Praeceptori." Autor ga je namijenio mladijem nastavnicima reda, koji će prvi put knjigu prihvatiti u ruke[2]. Strana XVI. je prazna, samo ima na njoj motto: „Bolje je umiti, nego imati (N. P.)."

Kraljevićeva gramatika, premda je od sviju, što su u ovoj raspravi izložene, najopsežnija, jer sadržava i sintaksu i prozodiju, ipak pristaje samo unekoliko u okvir ove rasprave. Original, što ga je prerađivao Kraljević, nije bilo djelo Grigelyevo, već druga neka preradba Alvarezove gramatike, no uzato se on mnogo poslužio Marianovićem[3], gdjegdje i Kunićem, pa otuda dolazi podosta sličnosti između njegova djela i Grigelyevih „Institutiones Grammaticae". Osim toga slaže se Kraljević i sa samijem Grigelyem, gdjegod se madžarski prerađivač i Kraljevićev original nijesu suviše udaljili od Alvareza.

[1] Dozvolu za štampu, koja je preštampana na prvoj strani, izdao je Fr. Raphael Minister Generalis „Romae ex Aracoeli 18 Octobris 1863", a napisao „De mandato P. Suae Rmae Fr. Antonius a Fano L^r. Jub^s. a Secretis Ordinis."

[2] Biti izabran nastavnikom reda, veli autor, vrlo je časna stvar, jer ti se pruža prilika, da stečeš zaslugâ za crkvu, za vjeru, za domovinu i za red, no u drugu ruku iziskuje mnogo truda i strpljivosti. Nastavnik treba da prouči ćud i temperament dječakâ, pa da prema tome udesi odgoju. Stoga mu pisac, držeći se „Poedagogije" [sic] „celeberrimi Milde" [„Handbuch der Erziehungskunde" 1811—13[1], 2 sv.; 1843[3]; autor bijaše nadbiskup bečki] i djela „Doctrina Educationis Glycerii Spanyk", daje neke naputke pri nastupu novoga zvanja, ali podjedno ga savjetuje ozbiljno, da smjesta odbije ili odloži čast, ako osjeća, da nema onijeh sposobnosti, koje su potrebne nastavniku. A te su sposobnosti: 1. Strah Božji 2. Živa volja (ardor et alacritas animi) za zvanje 3. Strpljivost, vedrina i mir duševni 4. Zdušnost i savjesnost 5. Marljivost.

[3] I to ili ga prenosi riječ po riječ bez znatnije promjene, ili ponešto mijenja njegova pravila te katkada štogod dodaje.

(Kunić) Jubilare pievati, veseliti se
(Kraljević) „ pivati, „ „

Kadšto, u malo slučajeva, mijenja značenje:

(Kunić) Superstare preteći; Retexere raztkati; Subtexere podtkati.
(Kraljević) „ svrhu stati; „ razatkati; „ utkati[1].

Kod „Verba synonyma“ grupe počevši od „početi“ pa do „prorokovati“ premetnute su i nakraj postavljene, inače se zbornik sasvijem slaže sa zbornikom Kunićevim.

[1] Štamparska će griješka biti:
(Kunić) Rationari činiti esap (računati)
(Kraljević) „ činiti, računati.

Ispravci. Na str. 5. u 3. retku odozdo neka se iza riječi: „dvije u Zagrebu“ umetne: jedna u Beču. — Na str. 18. u 1. retku odozdo mjesto „R.“ ima biti: B. — Na str. 31. u 1. retku odozdo mjesto „Tinnaviac“ ima biti: Tinnaviae. — Na str. 40. u 2. retku i na str. 44. u 5. retku odozgo mjesto „franjevac“ ima biti: Franjevac. — Na str. 58. u 14. retku odozgo iza riječi „Knjigotèržca“ ima se dodati: 1842.

Građa je u Kraljevićevoj gramatici ovako podijeljena:

Uvod (str. 1.).
Prva strana. O dilim govorenja (str. 2.—175.).
Poglavje prvo. O Imenu (str. 2.—39.).
„ drugo. O Zaimenku (str. 39.—46.).
„ treće. O Riči (str. 46.—117.).
„ četvrto. O dionstvu (str. 118.—120.).
O Pridstavku (str. 120.—122.).
O Prislovu (str. 123.—132.).
O Sastavku (str. 132.—133.).
O Medjumetku (str. 133.—134.).
„ peto. O Plemenim Imenah (str. 134.—149.).
„ šesto. De Praeteritis et Supinis Verborum (str. 149.—172.).
Uprave obćene o slaganju dilah govorenja (str. 173.—175.).
Druga strana. Skladnja Latinska (str. 177.—331.).
Treća strana. De Prosodia et Orthographia Latina (str. 333.—365.).

Dodaci („Nadometak") jesu:

Calendae, Nonae, Idus (str. 365.—368.).
Riečnik kratki (str. 369.—373.).
Izabranje potribiti ričih (str. 373.—381.).
Potribitije riči [glagoli] (str. 381.—409.).

U samom početku gramatike Kraljević vrlo vjerno slijedi Marianovića. Ovo se osobito razbira u odsjeku o deklinacijama (koje Kraljević zove „Sklon"; „Casus" mu je „Padež"[1]). Kraljević izostavlja doduše kojekakve „Admonitiones" i „Zabilixenja" — jer se tiču učitelja — ali pridržava na pr. Marianovićeva imena padežâ[2] i ugleda se na njegovu hrvatsku deklinaciju[3]. Latinske su

[1] Sa svim se tijem radije i običnije služi Marianovićevim „upadak".

[2] On ih samo malo mijenja: imenujući, radjajući, dajući, osvadni, zovući, odnoseći.

[3] Paradigmu „haec Mensa" sklanja Kraljević ovako:

1. ova Trpeza	ove Trpeze
2. ove Trpeze	ovijuh Trpezah [oviù Tärpeza]
3. ovoj Trpezi	ovim Trpezam [ovima Tärpezima]
4. ovu Trpezu	ove Trpeze
5. o Trpezo [Mar.: O tärpeza]	o Trpeze
6. od ove Trpeze	od ovih Trpezah [od ovi Tärpezà]

mu paradigme iste kao kod Marianovića, samo što u trećoj deklinaciji (možda po Kuniću) dodaje „Cubile“, a u četvrtoj mjesto „Sensus“ uzima „Vultus“.

Pridjevi se definiraju kao kod Marianovića[1], no razdioba je njihova drukčije udešena: 1. Primitivum — Prvobitno 2. Derivativum — Izvedeno 3. Patrium — otačbeno ili mistno 4. Gentile — narodno 5. Patronymicum — obiteljno 6. Verbale — ričljivo 7. Possessivum — posidno 8. Partitivum oli Distributivum — razdiljivo 9. Diminutivum — smalakšajuće 10. Numerale — brojno 11. Positivum — položiteljno 12. Comparativum — izporedljivo 13. Superlativum — preuznosivo. Ova razdioba dakako nije dobra, jer je sve pobrkano, pa izjednačeno i ono, što nije jednako; autor sam veli, da na pr. među derivativa spadaju i komparativi i superlativi, isto tako possessiva, patria, gentilia, a ipak se ove vrste ređaju u posebne redove pored derivatâ. Pogrješno je kazano i pravljenje superlativa:

„Superlativ na *ssimus*, načinja se iz *positiva* nadostavivši genitivu imenah trećeg Sklona, silabe *ssimus, ssima, ssimum*, n. p. *justi, justissimus . . . . . ; sapienti, sapienti-ssimus . . . .*“ (Marianović veli: „[Superlativ] Naçinjase nadostavivshi u sviu adjectiva genitivu *ssimus* . . . . . samo jedno *s* u III. Declin.“[2])

Zamjenice dijeli Kraljević na ovijeh 8 vrsta[3]:

1.	Zaimenci	prvobitni (primitiva oli primigenia)	4.	Zaimenci	posidni (possessiva)
2.	„	izvedeni (derivativa)	5.	„	povratni (reciproca)
3.	„	pokazujući (demonstrativa)	6.	„	prinosljivi (relativa)
			7.	„	pitanja (interrogativa)
			8.	„	sastavljeni (composita)

[1] „[ime Prilagajuće] Jest ono, koje se brez imena bitstvenoga u govorenju nerazumi, n. p. dobar, veliko, bielo: nerazumi se tko je dobar, što je veliko, što li bielo, dok mu se štogod nepridruži, n. p. dobar čovik, *bonus vir . . . . .*“ (Mar.: „Jest ono, koje brez svoga substantiva u govorenju stajati nemoxe n. p. *bonus ridet,* dobarse smije, nerazumiese tko *dobar?* akose nemetne kakvi substantiv n. p. *puer* dijete“)

[2] Od starijih je gramatika najtočniji G., koji veli: „Superlativus habet octo terminationes, in simus . . . . . Rimus . . . . . Fimus . . . . . Limus . . . . . Timus . . . . . Ximus . . . . . Remus . . . . . Imus . . . .“

[3] Grigely (isp. str. 63. i 64.) ima iste vrste, a pored toga još *gentilia* (nostras), pa *substantiva* i *adiectiva* (ego-hic).

Od zamjenice „nostras“ kazuje se cijela deklinacija, a riječ se prevodi: „Našinac (hic n.), našinka (haec n.), naševina (hoc n.).“

U odsjeku o glagolu ima Kraljević štošta novo. Tako pored: Verb. Act., Passivum, Neutrum i Deponens („O ričma smećućim“) Kraljević poznaje još i: Verbum Commune („[Riči obćene] jesu one, koje već u sebi imadu zlamenje čineće i trpeće, a izlaze na *or*, n. p. *complector*. grlim, grljen sam“). Dalje uvodi on spregu glagolâ na -io („O ričma trećeg sprezanja izlazećim na *io*“) i spreže paradigmu capio; ovo nema ni Grigely ni koji od prethodnika Kraljevićevih. Nije nemoguće, da ga je vlastito iskustvo u školi navelo, da ovu paradigmu umetne u svoju knjigu. Hrvatski oblici pojedinijeh vremena slažu se u glavnom s oblicima Marianovićevim, no gdjegdje povodi se Kraljević i za starijim gramaticima[1].

Članak o prijedlogu („O Pridstavku“) slaže se točno s jednakijem člankom u Grigelyu, samo što je dodano tumačenje o „praepositiones inseparabiles“ (ima ga i Veber[2]). „Prislov“ tumači Kraljević kao Grigely, a navodi ove vrste prislovâ: adverbia temporis, loci, numeri, modi. Grigely govori opsežnije o „adverbia loci“ i „temporis“, ali navodi 25 vrsti prislovâ[3]. Sasvijem je nov odlomak:

[1] Na pr. kad prevodi „Cum amem“ = ljubeć ja, „Cum amaverim“ = ljubiv ja.

[2] „Praepositiones, quae tantum coniuncte praeponuntur“ pominju Š. i G.

[3] Marianović ima 13 vrsti; navodim hrvatska imena: 1. Potvargienja (Š. Potvardenia) 2. Zanikujuchi (Zanikania) 3. Sumljenja (Sumgnenia) 4. Zabranjenja (Zabragnenia) 5. Ponukovanja (Nukovania) 6. Skupljajucha (= congregandi; Skupglenia) 7. Xeljenja (Xelenia) 8. Odgovoranja (Odgovarania potvardglivo) 9. Pitanja (Upitania) 10. Uredjenja (= ordinis; Naredbe) 11. Broja (i Š.) 12. Mjesta (sic; Miſta) 13. Vrimena (i Š.). Pored ovijeh ima Š. još: 14. Zvania 15. Ukazania (= demonstrandi) 16. Obirania (= eligendi) 17. Prilikovania 18. Napignania (= intendendi) 19. Odpusctenia 20. Dogagiaja (= eventus) 21. Prikladnoſti (= similitudinis) 22. Razliçnoſti 23. Kakojſtva 24. Kolikojſtva 25. Izaggnania (= excludendi) 26. Tomaçenia 27. Stvari ne joſc ravnò uçignene (na pr. fere, ferme). — Iste otprilike vrste imadu i B. i G., koji su ih bez sumnje preuzeli od Š.-a. L. poznaje ove vrste „priricsaka“: Prilikovanja, Potverdjenja, Skupljenja, Ukazanja, Razlicsnoſti, Sumnjenja, Obiranja, Pripetenja (na pr. Fortuito), Nukovanja, Napinjanja, Upitanja, Zanikanja, Broja, Reda, Zaktivanja, Zabranjenja, Kripoſti (na pr. Prudenter), Kolikkoche, Odpushtenja, Odgovaranja potverdljiva, Razlucſenja, Prilicſnoſti, Zvanja, Miſta, Vrimena.

„Kako se načinjaju Prislovi — *adverbia* od pridavnikah — *adjectiva*?“ I članak o vezniku („O Sastavku“) izrađen je u glavnom kao kod Grigelya. „Ratione significationis“ (po značenju) razlikuje Kraljević ove vrste:

1. Copulativae seu connexivae — spojljivi, vežući;
2. Disjunctivae — razstavljivi, razlučivi;
3. Adversativae — suprotivni;
4. Conclusivae, sive illativae — zaključivi, izvodljivi;
5. Causales — uzročni;
6. Conditionales — pogodbeni;
7. Declarativae — razjasnivi;

Grigely ne poznaje „Conditionales“ i „Declarativae“, već ima mjesto toga: Explicativae. Ostatak (veznici „Ratione collocationis“) izrađen je kao kod Grigelya.

Odsjek „O Plemenim Imenah“ tumači rod imenicâ s pomoću Alvarezovih stihova, kako to čine Grigely i Marianović. Ovdje se Kraljević vrlo mnogo poslužio Marianovićem, no u značenju riječi imade sitnijih razlika, kao:

Alcyon	Mar.:	nike ptice,	Kralj.:	zimorod, ledka (morska ptica).
Halex	„	Särdela,	„	(Alex) prikanci (male ribe).
Smilax	„	bob, Tissovina,	„	vrsta trave.
Argos	„	Varosh, u Morii,	„	varoš u grčkoj.
Tempe	„	Zelena Gora,	„	jedna prelipa dolina u Tesalii.
Cardo	„	Zlob (:baglama:)	„	stožer, sglob, kentra i t. d.

I u glavi VI. toga odsjeka („De Praeteritis et Supinis Verborum“) bio je Kraljeviću Marianović glavnijem vrelom; isto tako su „14 praecepta“ točno prenesena iz Marianovića i jednako poredana[1]. Naprotiv u drugom dijelu knjige, u „Sintaksi“, prislanja se Kraljević sasvijem na svoj original, a nije se poslužio ni Marianovićevom „Sintaksom“; isto vrijedi i za „Treću stranu“ knjige, u kojoj je obrađena prozodija i ortografija. Istom u „dodacima“ seže se on opet za svojijem prethodnicima. U „Riečniku Kratkom“, na pr., prenesena su hrvatska značenja latinskijeh riječi iz Marianovića i Kunića. Isp.:

[1] Prvi „praeceptum“ na pr. glasi: „Pridavnici, zaimenci, i dionstva slažu se sa svoim samostavnicim u plemenu, broju i padežu . . . . . “

(Kralj.)	Aemulus unatiečitelj	—	(Mar.) Unatjeçitelj	—	(Kun.) natiečitelj.
	Ars zanat	—	Zanat	—	umjetnost.
	Calx peta, kreč, klak	—	Kreç	—	kreč, peta.
	Globus okrug	—	Kruglo	—	okrug i t. d.

Napose pak nasljeduje Kunića u tom, što najprije kazuje redom imenice, zatim pridjeve, a glagole uopće izostavlja; Marianović naprotiv ima za svako slovo naoseb ovaj poredak: Substantiva, Adjectiva, Verba. I u drugom dodatku, u izboru potrebitih riječi, ugleda se na Kunića u tome, što najprvo meće latinska, onda hrvatska značenja (Marianović ima obratno), no posljednja uzima iz jednoga i drugoga starijega pisca, a pokadšto meće i nova. Isp.

(Kralj.)	Procella zlo vrime	—	(Mar) Zlo vrime	—	(Kun.) zlo vrieme.
	Grando krupa	—	Tuççа	—	tuča.
	Silex kremen, živac	—	Kremen	—	kremen, živac.
	Embamma čorba	—	Zaçina mesna	—	začina mesna i t. d.

Razdioba je ista kao u Marianovića i Kunića.

Odsjek „Potribitije Riči“ prenesen je iz Kunića. Razdioba je ista, naime: Riči Prvoga Sprezanja; Riči Drugoga Sprezanja; Riči Trećeg Sprezanja; Riči Četvrtog Sprezanja; Riči Odložne; Riči Neosobne ili Nekipljive; Verba Synonyma. Razlika je samo u tome, što je Kraljević skratio taj niz izostavivši mnoge glagole. U prvom odijeljku, na pr., čitamo u Kuniću pored „clamare“ još ove glagole:

Exclamare } zavikati
Inclamare }
Proclamare proglasiti
Reclamare natrag, ili opet vikati
Succlamare ozdô vikati.

Kraljević ima samo: clamare i acclamare. I hrvatska značenja obično prenosi Kraljević, samo što ijekavštinu pretvara u ikavštinu, na pr.: